

శ్రీ కల్యాణానందభారతీ గ్రంథమాలాయా ముత్తమః ।

పూసూత్ర సంజీవినీ

శ్రీ విద్యాశంకర పదమానేశ ప్రకాశిత

జగద్గురు శ్రీ కల్యాణానందభారతీ

మాంతాచార్యస్వామిభి ర్విరచితా

శ్రీ శృంగగిరి విరూపాక్ష శ్రీపీఠ కార్యదర్శినా

పరిమి నారాయణశరణా

ప్రకాశితా

సర్వస్వామ్య సంకలితా

శాంకరశ కే ౨౪౩౮

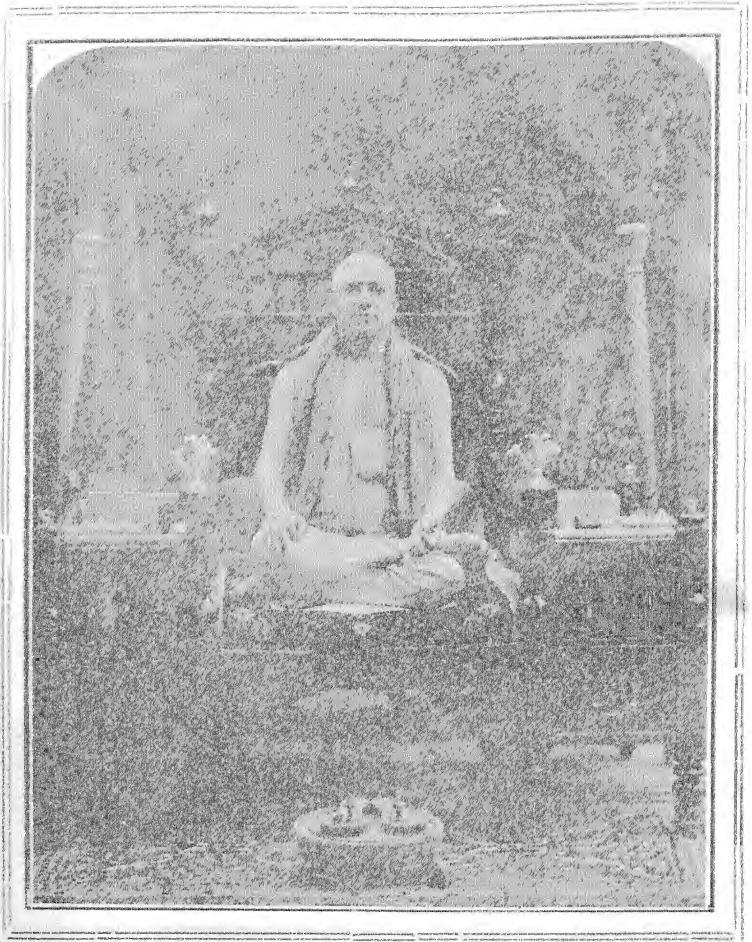
శుక్లసంవత్సర కార్తిక పూర్ణిమాయాం

1929

తెనాలి పత్తనస్థ

రజత ముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితా

శ్రీ శ్యామగిరి విరూపాక్ష శ్రీ విద్యాశంకర పరమాశక్త ప్రకాశిత

జగద్గురు శ్రీ కల్యాణాచార్యభారతీ

మాంతాచార్య స్వామి పాదాః

బ్రహ్మసూత్ర సంజీవినీ

శ్రీః

* బ్రహ్మ సూత్ర సంజీవినీ *

బ్రహ్మనందం పరమసుఖదం కేవలం జ్ఞానమూర్తిం ।
విశ్వాతీతం గగనసదృశం తత్త్వమస్యాదిలక్ష్మ్యం ।
ఏకం నిత్యం విమల మచలం సర్వధీసాక్షి భూతం ।
భావాతీతం త్రిగుణరహితం సద్గురుం తం నమామి ॥

శంకరం శంకరాచార్యం కేశవం బాదగాయణం !
సూత్రభాష్యకృతౌ వందే భగవంతౌ పునః పునః ॥

వ్యాసశంకరయో ర్వాణీ కువ్యాఖ్యావిషమూర్చ్ఛితా ।
ఇయం సంజీవినీవ్యాఖ్యా తా మద్యోజ్జీవయిష్యతి ॥

సత్యంచే ద్గురువాక్య మేవ సతతం శాస్తా భవే చ్ఛంకరః ।
వేదాంతో యచి దశణం సువిమలం వేదాః ప్రమాణంభవేత్ ।
పూర్ణంచే త్పురమార్థతత్త్వజనకం పూర్ణంహి తంత్రం భవేత్ ।
కల్యాణం సతతం భవేన్నిరుపమం కల్యాణమోదస్య మే ॥

ఇహ ఖలు భగవాన్బాదరాయణః జైమినీయతంత్రేణ
సాంఖ్యాదితంత్రైశ్చ ప్రతిపాదితై ర్చైతే ర్ద్వైదాధాన్యస్య
ధాన్యధాపణితత్వే నోత్పన్న మనర్థజాతం పర్యాలోచ్య
తన్నిరపసపూర్వకం వేదాంతానాం సమ్యగర్థం జిజ్ఞాసూనా
మత్యంతోపకారాయ ప్రతిపాదయితుం సూత్రనిచయం రచ
యాంచకార అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞా సేత్యాన్యనావృత్తిశ్శబ్దా
దనావృత్తి శ్శబ్దా దిత్సంతం ।

జైమినీయే తంత్రే “అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా । చోదా
నాల్క్షణోధో ధర్మః” ఇతి సూత్రాభ్యాం ధర్మో వేదాథా-
శ్చేన ప్రతిజ్ఞాతః । స చ క్రియాయాప సాధ్యః । స చ సిద్ధ
వస్తు ఇత్యాశయేన సకలామ్నాయస్య “ఆమ్నాయస్య క్రియా
థాత్వా దానథాక్య మతదథానామ్” ఇత్యనేన క్రియాపర
త్వ మేవ తాత్పర్య ముపవణికేతం । కిం చామ్నాయస్య క్రియా
పరత్వే నాతదథానా మానథాక్యభియా “విధినా త్వేక
వాక్యత్వాత్ స్తుత్యధేన విధినాం స్యుః” ఇత్యనే నాక్రియా
థానాం వేదవాక్యానాం విధిస్తావకత్వ ముక్తం తస్మా జైమి
నీయే తంత్రే భూతవస్తుపరః వేదభాగో నాస్తీత్యర్థా త్సిద్ధం
భవతీ త్యాశయేన ధర్మమీమాంసాయాం బ్రహ్మప్రసంగో
నాస్తీతి మన్యంతే వేదవాదిన స్సర్వేపి । కిం చ ధర్మజిజ్ఞా
సాయాః వ్యాఖ్యాతారోపి తదాశయ మేవ బహుధా వణిక
యంతి । తదిత్యం—“ఆమ్నాయస్య క్రియాథాత్వా దాన
థాక్య మతదథానా మితి క్రియాపరత్వం శాస్త్రస్య
ప్రదశికేతం । అతో వేదాంతానా మానథాక్య మక్రియా
థాత్వాత్ । కర్తృదేవతాదిప్రకాశనాథాత్వేన వా క్రియా
విధికేషత్వం । ఉపాసనాదిక్రియాంతరవిధానాథాత్వం వా ।
నహి పరినిష్ఠితవస్తుప్రతిపాదనం సంభవతి । ప్రత్యక్షాదివిష
యత్వా త్పరినిష్ఠితవస్తునః । తత్ప్రతిపాదనేచ హేయోపా
దేయరహితే పురుషాధాభావతో । అత ఏవ సారోదీ
దిత్యేవమాదీనా మానథాక్యం మాభూతో ఇతి “విధినా
త్వేకవాక్యత్వాత్ స్తుత్యధేన విధినాం స్యుః” ఇతి స్తావ
కత్వే నాథావత్త్వ ముక్తం । మంత్రాణాంచ “ఇషేత్వా”

ఇత్యాదీనాం క్రియాతత్సాధనాభిధాయిత్యేన కర్మసమవాయి
 త్వముక్తం | న క్వచి దపి వేదవాక్యానాం విధినంస్పర్శ మం
 తరేణాథావత్తా ద్భ్రష్టోపపన్నా వా | నచ పరినిష్ఠితే వస్తు
 స్వరూపే విధి స్సంభవతి | క్రియావిషయత్వా ద్విధేః |
 తస్మాత్కర్మాపేక్షితకర్తృస్వరూపదేవతాదిప్రకాశనేన క్రియా
 విధిశేషత్వం వేదాంతానాం | అథ ప్రకరణాంతరభయా న్నైత
 దభ్యుపగమ్యతే తథాపి స్వవాక్యగతోపాసనాదికర్మపరత్వ
 మితి కేచిత్ | అపరేతు “యద్యపి శాస్త్రప్రమాణకం
 బ్రహ్మ తథాపి ప్రతిపత్తివిధివిషయత యైవ శాస్త్రీణ బ్రహ్మ
 సమర్ప్యతే | యథా యూపాహవనీయాదీ న్యతాఃకాన్యపి
 విధిశేషతయా శాస్త్రీణ సమర్ప్యంతే తద్వత్” | కుత ఏతత్ |
 ప్రవృత్తినివృత్తిప్రయోజనత్వా చ్చాస్త్రస్య | తథాపి శాస్త్ర
 తాత్పర్యవిద ఆహుః ద్భ్రష్టోహి తస్యాథాః కర్మావబోధన
 మితి చోదనేతి క్రియాయాః ప్రవర్తకం నచనం | తస్య జ్ఞాన
 ముసదేశః | తద్భూతానాం క్రియాధేన సమామ్నాయః |
 ఆమ్నాయస్య క్రియాథాత్వా దాసథాక్య మతదథానా
 మితి చ | అతః పురుషం క్వచి ద్విషయవిశేషే ప్రవర్తయ
 త్కుతశ్చి ద్విషయవిశేషా న్నివర్తయ చ్చాథావ చ్చాస్త్రం |
 తిచ్ఛేషతయా చాన్య దుపయుక్తం | తత్సామాన్యా ద్వేదాం
 తానా మపి తథై వాథావత్త్వం స్యాత్ | సతిచ విధిపరత్వే
 యథా స్వర్గాదికామస్య అగ్ని హేలూత్రాదిసాధనం విధీయత
 ఏవ మమృతత్వకామస్య బ్రహ్మజ్ఞానం విధీయత ఇత్యుక్తం |
 కార్యవిధిప్రయుక్తస్యైవ బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యమాన త్యాత్ |
 ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః | సోఽస్వేష్టవ్యః స విజ్ఞాసి

తవ్యః | ఆత్మే త్యేవ ముపాసీత | ఆత్మాన మేవ లోక ముపా
 సీత | బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి | ఇత్యాదివిధానేషు సత్సు
 కోసా వాత్మా కిం త ద్రుహ్మ ఇత్యాకాంక్షాయాం తత్స్వ
 రూపసమగ్నజేన సర్వే వేదాంతా ఉపయుక్తాః నిత్య స్సర్వజ్ఞః
 సర్వగతో నిత్యత్వప్తో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావో విజ్ఞాన
 మానందం బ్రహ్మ ఇ త్యేవ మాదయః | తదుపాసనాచ్చ
 శాస్త్రవృష్టోద్వష్టో మోక్షః ఫలం భవిష్య తీతి | కర్తవ్య
 విధ్యననుప్రవేశే వస్తుమాత్రకథనే హానోపదానాసంభవాత్
 సప్తద్వీపా వసుమతీ రాజాసా గచ్ఛ తీత్యాదివాక్యవ ద్వేదాం
 తవాక్యానా మానధాన్య మేవ స్యాత్ | తస్మా త్రప్రతిపత్తి
 విధివిషయతమైవ శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మభ్యుపగంతవ్య
 మితి |

తద ప్యసహమానాః కేచిత్ ప్రవృత్తి నివృత్తివిధిత
 చ్చేషవ్యతిరేకేణ కేవలవస్తువాదీ వేదభాగో నాస్తీ త్యుద్ధో
 షయంతి |

సర్వేషా శుభ్ర్య దాహృతానా మాశయానాం పర్యా
 లోచన యైవ మేవం ప్రతిభాతి సర్వేషాం వేదవాక్యానాం
 మధ్యే విధివాక్యానా మేవ స్వతఃప్రామాణ్యం తచ్చేషవా
 క్యానా మధావాదానాం తత్ స్తావకత్వం మంత్రాణాంచ విధి
 బోధితక్రియాతత్సాధనాభిధాయిత్యేన కర్మ సమవాయిత్య
 మిత్యతఃవేదాంతానా మప్యథావాదత్వాత్ విధిస్తావకత్యేన
 పరతఃప్రామాణ్య మేవేతి బ్రహ్మబోధక వేదవాక్యానాం వేదాం
 తానాం స్వతఃప్రామాణ్యం నభవతీ త్యథాన్ లభ్యతే |

సాంఖ్యాదయస్తు పరినిష్ఠితం వస్తు ప్రమాణాంతరగమ్య

మేవేతి మన్యమానాః ప్రధానాదీని కారణా న్యనుమిమానాః
 తత్పరతయైవ వేదాంతవాక్యాని యోజయంతి । సర్వే ష్వేవ
 వేదాంతవాక్యేషు సృష్టివిషయే వ్యనుమానేనైవ కార్యేణ
 కారణం లిలక్షయిషీతం । ప్రధానపురుషసంయోగా నిత్యా
 నుమేయా ఇతిసాంఖ్యా మన్యంతే । కాణాదా స్వీతేభ్య ఏవ
 వాక్యేభ్య ఈశ్వరం నిమిత్తకారణ మనుమిమతే అణాంశ్చ
 సమవాయికారణ మితి ।

సాంఖ్యాదితార్కికాణా మాశయపర్యాలోచనయాఽ
 నుమాంసన్య స్వతఃప్రామాణ్యం వేదాంతానాం పరతఃప్రామా
 ణ్యంచ సమ్య గ్వ్యక్తీభవిష్యతి । సర్వధాపితు బ్రహ్మబోధక
 వేదవాక్యానాం వేదాంతానాం పరతఃప్రామాణ్య మేవేతి
 జైమినియానాం సాంఖ్యాదీనాంచ వేదవాదినామ ప్యాశయ ఏ
 వేతిమనసి నిధాయభగవా న్బాదరాయణః బ్రహ్మబోధకవేద
 వాక్యానాం వేదాంతానాం స్వతఃప్రామాణ్య మితరేషాంచ
 తచ్ఛేషత్వే నాథణవత్త్వంచ స్ఫటికుర్వ న్నూత్రయామాస
 అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞా సేతి ॥

* అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా *

ఇదంచ సూత్రం స్మృతిరూపం స్వసూచితన్యాయాను
 గ్రాహ్యప్రమాణసాపేక్షం చేతి తన్ములభూతా శ్రుతి రవ
 శ్యం సంగ్రాహ్యే । సాచ తై త్తరీయోపనిషదంతర్గతభృగు
 వల్ల్యాం విద్యమానా “తద్విజ్ఞాసన్వ తద్బ్రహ్మేతి శ్రుతి రితి
 నిర్వివాదః । సాచ శ్రుతిః పరుణేన పుత్రాయ బ్రహ్మన్వేష
 మాణాయ భగవే ‘అగ్నిహి భగవో బ్రహ్మో’త్కుపసన్నా

యోపదిష్టా | భృగోః బ్రహ్మన్వేషణా 'బ్రహ్మవి దాప్నోతి
 పరమితి వాక్యశ్రవణే నేతి విజ్ఞాయతే అధితవేదత్వాత్ | వరు
 ణస్తు భృగో రాసాతజ్ఞానం బ్రహ్మణ ఉపలభ్య విశేషవిజ్ఞాన
 ప్రదశనాధాం 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే |
 యేస జాతాని జీవంతి | య త్ప్రియం త్యభినంవిశం' తీతి
 లక్షణముఖేన విశేషవిజ్ఞానహేతుకాం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా మనుశ
 శాస | సాచ లక్షణశ్రుతిః జన్మా ద్యస్య యత ఇతి ద్వితీయ
 సూత్రస్య స్ఫుటేః మూల మిత్యపి నిర్వివాదః | సూత్ర
 ద్వయ మిదం భగవద్బాదరామణప్రణీతస్య మీమాంసా
 శాస్త్ర స్వాదిమాధికరణద్వయ మితి సర్వేషా మభిమత
 మితి ప్రసిద్ధం | కిం చాన్యత్ర స్పష్టాస్పష్టబ్రహ్మలింగబోధకవా
 క్యానాం మధ్యే పూర్వోదాహృతతైత్తిరియశ్రుతినదృశ స్పష్ట
 బ్రహ్మలింగబోధకవాక్యం నోపలభ్యత ఇతి సర్వేషాం వేద
 విదాం పరమాశయ ఇతి సుష్టు ప్రతిభాతి | తస్మా త్పర్వాసా
 ముపనిషదాం మధ్యే తైత్తిరియోపనిష దభ్యర్థి తేతి భగవ
 ద్బాదరాయణస్య మహా నాశయ ఇతి విజ్ఞాయతే | తస్మా
 ద్రహ్మజిజ్ఞాసాయాం తైత్తిరియశ్రుతి నైకవాక్యతయోపసర్వా
 లపి శ్రుతయః నిర్లేతవ్యాః | కి ముత శ్రుత్యనప్రాణితస్ఫుత్యా
 దీనాం వాక్యా న్యన్వేయా నీతి | కించ బ్రహ్మమీమాంసా
 పేక్షయా సర్వేషాం వేదవాక్యానాం మధ్యే బ్రహ్మబోధక
 వేదవాక్యానాం స్వతఃప్రామాణ్యం తచ్ఛేషతయా చాన్వేషాం
 వేదవాక్యానాం ప్రామాణ్య మతః పఠతఃప్రామాణ్య మేవే
 త్యతః ధర్మబోధకవేదవాక్యానాం పఠతఃప్రామాణ్య మేవేతి
 విజ్ఞాయతే | యథా సోరోదీ దిత్వాదీనాం విధిస్తావకఃఖ్యేన

పరత్యక్తామాణ్యం | నను చోదనాచూపస్య ధర్మస్య తా గతి
రితి చేత్ బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రతి బహిరంగసాధనత్వ మేవేతి
వదామః | తథా చోక్తం భగవద్బాదరాయణేన 'సర్వాపే
క్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతే రశ్వవ' దితి |

అత్యేయం బ్రహ్మమిమాంసా ధర్మమిమాంసాయాః
పరిశిష్టరూపా నతు స్వతంత్రా ఇతి కేచి దిచ్ఛంతి |
తథాహి 'వక్ష్యతి చ కర్మబ్రహ్మమిమాంసయో రైక
శాస్త్ర్యం | సంహిత మేతచ్ఛాసీరకం జైమినీయేన షోడశ
లక్షణే నేతి శాస్త్రైకత్వసిద్ధి రితి | అతః ప్రతిపిపాదయిషి
తాథాభేదేన షట్కథేదవ దధ్యాయభేదవచ్చ పూర్వోత్తర
మిమాంసయో ర్భేదః | మిమాంసాశాస్త్ర మథాతో
ధర్మజ్ఞానా ఇ త్సారభ్య అనావృత్తిశ్చబ్దా దనావృత్తి శ్చబ్దా
దిత్యేవ మంజం సంగతివిశేషేణ విశిష్టక్రమ మితి | అన్యేతుంన
వయం ధర్మబ్రహ్మవిచారరూపయో శాస్త్రయో రత్యంత
భేదవాదినః | కిం త్వేకత్వవాదినః | ధర్మబ్రహ్మణో రారాధనా
రాధ్యభూతయోః ప్రతిపాదకం అథాతో ధర్మజ్ఞానేత్యా
రభ్యఅనావృత్తి శ్చబ్దా దనావృత్తి శ్చబ్దా దిత్యే తాపత్పర్యంత
మేక మేవ శాస్త్రం | త త్రాథాతశ్చేషలక్షణ మిత్సాదివ
దవాంతరపరిచ్ఛేదాధోయ మథాతో ధర్మజ్ఞానేత్యా
రంభః | అథవా ధర్మస్య బ్రహ్మబోధే హేతుత్వాత్ తద్వి
చారోపయుక్తానాం శ్రుతిలింగాదీనాం వేదచోదనాధావాద
స్మృత్యాదిప్రామాణ్యప్రతిపాదనాదీనాంచ బ్రహ్మవిచారోపి
యుక్తత్వా చేతి కేచి దాచిక్షుః మూఘాంసావ్యయస్యా
ప్రకృత్యాశాస్త్ర్యం విశతిలక్షణాత్మకం | అథాతో బ్రహ్మజ్ఞా

నేతి ప్రతిజ్ఞాసంతు అధాతః క్రత్వర్థాపురుషార్థయో రిజ్ఞా
నేతివ దైకశాస్త్రీయస్యవాంతరప్రతిజ్ఞాభేదా దుపపద్యతే ధర్మ
బ్రహ్మణో రుభయో రపి తాత్పర్యేణ వేదప్రతిపాద్యతయో
వేదప్రతిపాద్యార్థనిష్ఠాయకత్వం మీమాంసాప్రయోజన
మిత్యుభయో రపి భాగయో రధాదే నైకశాస్త్ర్యం నే
త్యుతి | కర్మదృష్టాంతే నాతాకిక క్రేయస్సాధనత్వహేతునా
జైమినిఁదువిచారప్రతిజ్ఞావిషయత్వస్య బ్రహ్మణ్యనుమా
నాత్ | బ్రహ్మణోపి నక్షత్రేష్ట్యాదిషు దేవతాత్వే నాస్వ
యాత్ దేవతాప్రాధాన్యతదభావవిచారే దేవతాత్వేన బ్రహ్మ
ణోపి విషయత యైకశాస్త్రత్వం సూపపాదయతి | అన్వే
త్వియం బ్రహ్మమీమాంసా స్వతంత్రా సతు ధర్మజ్ఞా
సాయాః పరిశిష్టరూ పేతి మన్యంతే | తథా చోక్తం బ్రహ్మ
ణో జైమినిప్రతిజ్ఞావిషయత్వే షోడశలక్షణ్యాం క్వాపి బ్రహ్మ
విచార స్వాదృశ్యమానత్వాత్ మహర్షేశ్చ విఘ్నవిఘ్నర
ణయో రసంభావ్యమానత్వాత్ షోడశలక్షణ్యాం చతుర్లక్ష
ణ్యాంచ ప్రతిపాదితానాం న్యాయానాం మిథో విరుద్ధత్వాచ్చ
శాస్త్రభేద ఏవ అధ్యవసాతుం యుక్తః | కర్తృభేదాచ్చ |
అన్యోహి జైమినిః ప్రణినాయ ధర్మమీమాంసా మన్యశ్చ
భగవాద్వైపాయనో బ్రహ్మమీమాంసాం | ప్రసిద్ధ శ్చాయం
న్యాయానాం మిథో విరోధః | యథా విప్రతిపత్తౌ 'హవిషా
నియమ్యేత కర్మణ స్తదుపాఖ్యత్వాత్' ఇ త్యప్తమికాధికరణ
దేవతాయాః శబ్దే నోద్దేశ్యమాత్రరూపత్వేన గుణత్వ మితి
యుక్తి మమంస జైమినిః | వ్యాసస్తు దేవతాధికరణే దేవ
తానాం యాగదేశ సన్నిధానం హవిరోక్త్యుత్వేన ప్రాధా

న్యంచ రోచయతే | అవాంతరప్రతిజ్ఞానం త త్రోపపద్యేత |
 యత్ర ప్రాధమికీ ప్రతిజ్ఞా ఉభయ మపి విషయాకరోతి | ప్రకృ
 తేతుధర్మశబ్ద స్వానుష్ఠీయయాగాదిపరత్వసంప్రతిపత్త్యా కథంచ
 దపి బ్రహ్మవాచకత్వాభావాత్ జై మినికృతప్రాధమికప్రతిజ్ఞా
 నోభయసాధారణీతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాప్రతిజ్ఞాయా నావాంతర
 ప్రతిజ్ఞాత్వం సుశకం వత్తుం | యద్యచ్ఛామ్నాయప్రతిపాద్యా
 ధాప్రతిపాదకత్వం సాధారణం తథాపి ద్వ్యాభాగా వామ్నా
 యస్య విభక్తా పూర్వోత్తరకాండత్వేన | పూర్వకాండే
 ప్రాధాన్యేన కర్తౌవ ప్రతిపాదయిషితముత్తరకాండేతు పరం
 బ్రహ్మైవేతి తత్తత్కాండవివరణాయ పాధాన్యం శాస్త్రయో
 రభ్యుపగంతవ్యం ఫలజిజ్ఞాస్యచోదనాప్రవృత్తీనాం భేదా దైక
 శాస్త్ర్యం న బాఘటీతి | యచ్ఛక్త మతాకిక్రేయస్సాధ
 నత్వ ముభయోరపి తుల్య మితి నైత న్మనోజ్ఞం | ద్వివిధం
 కిల క్రేయ శ్చూయతే సాపేక్షం నిరపేక్షం చేతి | అభ్యు
 దయాపరపర్యాయస్య సాపేక్షశ్చేయసః సాధనతా మాప
 ద్యతే ధర్మజిజ్ఞాసా | పునః నిరతిశయస్య కైవల్యాపరపర్యా
 యస్య నిరపేక్షక్రేయసః సాధన మితి నిశ్చప్రచోయ మధః |
 త న్మనా గపి నాశంకసియ మేకవిధక్రేయస్సాధనత్వ ముభ
 యో రపీతి | నా ప్యేతచ్ఛోద్య మవతరతి | బ్రహ్మణో నక్ష
 త్రేస్యద్దేశ్యత్వా త్సంభవతి జై మిశేఃప్రతిజ్ఞావిషయత్వ మితి |
 నైత ద్ద్రుహ్మశనాయాద్యతీత ముపనిష త్స్వామ్నాయమానం
 సచ్చిదానందరూపం పరం బ్రహ్మ ! అపితు చతుర్ధ్యంతపదప్రతి
 పాద్యం త్యాగోద్దేశ్యం | ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యబ్రహ్మణోఽధ్వర
 మీమాసాయా మనభ్యుపగమా దితి | అపరేతు శేషశేషి

త్వేఽధిక్యతాధికారే వా ప్రమాణాభావా ధర్మబ్రహ్మజ్ఞాన
 యోః | ఫలజ్ఞానస్యభేదాచ్చ | అభ్యుదయఫలం ధర్మజ్ఞానం |
 త చ్చాన్యసానాంతరాపేక్షం | భవ్యశ్చ ధర్మోజ్ఞానో న
 జ్ఞానకాలేఽస్తి పురుషవ్యాపారతంత్రత్వాత్ | ఇహతు భూతం
 బ్రహ్మ జ్ఞానస్యం నిత్యత్వా న్న పురుషవ్యాపారతంత్రం | చోద
 నాప్రవృత్తిభేదాచ్చ | యాహీచోదనా ధర్మస్య లక్షణం సా
 న్యవిషయే నియంజనైవ పురుష మవబోధయతి | బ్రహ్మ
 చోదవాతు పురుష మవబోధయ త్యేవ కేవలం | అవబోధస్య
 చోదనాజన్యత్వా న్న పురుషోఽవబోధేనియుజ్యతే | యథా
 త్కాథానన్నికర్తే కాథావబోధే తద్వ దిత్యేవం వాదినాం
 మధ్యే చిరకాలా దారభ్య మహా నోలాహలో దృశ్యతే |
 వస్తుతస్తు ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానయో రైకశాస్త్ర్యనిర్ణయకసంగతే
 ధిరూపయితు మశక్యత్వా దధికారివిషయప్రయోజవానా
 మత్యంతవైలక్షణ్యా చ్చోదనాప్రవృత్తిభేదాచ్చ ధర్మబ్రహ్మ
 జ్ఞానయో ర్మహద్వైల్లక్ష్యస్య విద్యమానత్వాత్ పృథక్త్వ
 మేవే త్యవగమ్యతే సంగతిస్తు - అథాతోధర్మజ్ఞానేత్యా
 ద్యన్వాహార్యే తద్దశనా దిత్యంతస్య గ్రంథస్య బ్రాహ్మణ్యై
 వా ర్విజ్యాధికార నిర్ణయకాంతిమాధికరణస్య అథాతోబ్రహ్మ
 జ్ఞానేత్యాద్యనావృత్తిశ్చబ్దాదనావృత్తిశ్చబ్దాదిత్యంతగ్రంథారం
 భప్రయోజకజ్ఞానాధికరణస్యచ సంగతి ర్యేన కేనాపి విధా
 నేన నిరూపయితు మశక్యత్వా న్న తయో రైకశాస్త్ర్యమిత్య
 లం | అధికార్యాదిభేదస్తు శాస్త్రారంభప్రయోజక సూత్రయో
 ర్విచారణేన స్పష్టమవగమ్యతే | తస్మా త్చ చాత్రనిరూప్యతే
 త త్రాథాతో ధర్మజ్ఞా నేత్యస్యసూత్రస్యాయం నిర్గల్భితోఽ

ధణః | అథ వేదాధ్యయనానంతరం అతః అధీతవేదత్వాత్తార
 ణాత్ య ద్వాధ్యయన స్యాధణజ్ఞానఫలకత్వేన అధ్యయనవ
 ద్వేదాధణవిచారస్యాపి వైధత్వాత్ వేదాధణభూతధర్మజ్ఞానా
 కర్త వ్యేత్యత్ర ధర్మవిచారవిధాయకశాస్త్రంతు స్వాధ్యాయో
 ధ్యేతవ్య ఇతి నిత్యాధ్యయనవిధి రితి పాథణసారధివిశ్రవ
 భృతిభి స్సర్వై రపి వాదిభి రభ్యుపగమ్యతే | న హ్యేతావ
 తాధణసందర్భేణ పృథక్త్వే నైకత్వేన వా పాశ్వసాం
 బ్రహ్మజ్ఞానా మపి సంపశ్యే ధర్మజ్ఞానాయాః ప్రామాణ్య
 మావశ్యకతాంచ నిరూపయితుం శక్యతే వేదప్రామాణ్య
 వాదిభిః | అతో జైమినీయతంత్రవ్యాఖ్యాత్పృథి రేతావంతం
 కాలం బ్రహ్మజ్ఞానోపేక్షితా | కించ ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానయోః
 పృథక్త్వేకత్వవిచారణా బ్రహ్మజ్ఞానావ్యాఖ్యాత్పృథి రేవ
 గృహీతా | నతు కయాచిదపి యుక్త్యా ధర్మజ్ఞానావ్యాఖ్యా
 త్పృథిః గృహీతా | కుత ఇతిచేత్ బ్రహ్మజ్ఞానాయాః ధర్మ
 జ్ఞానావత్ పృథక్త్వే నైకత్వేన వా శాస్త్రత్వాంగీకారే
 తేషాం వ్యాఖ్యానా న్యవహానాస్పదాని భవేయ రితి | కించ
 ధర్మజ్ఞానాసూత్రస్య పృత్తిః పూర్వోదాహృత బ్రహ్మజ్ఞానా
 సూత్రసాన్నిధ్యే దురుక్తి రేవ స్యాత్ | తద్యథా— ధర్మ
 జ్ఞానాసూత్రస్య వేదాధ్యయనానంతరం ధర్మస్య వేదాధణ
 త్వేన విచారయితవ్యత్వాత్ ధర్మజ్ఞానా కర్త వ్యేత్యధణః
 సర్వవ్యాఖ్యాత్పృథి రప్యుత్తోషితః | తేషాం ధర్మ ఏవ వేదా
 ధణ ఇతి మహా నాశయః | ఏతాదృశాభిప్రాయేణైవ అథాతో
 బ్రహ్మజ్ఞానేతి సూత్ర మపి వ్యాఖ్యాతంచే త్రస్య వేదా

ధ్యయనానంతరం బ్రహ్మణః వేదాధఃత్వేన విచార యితవ్య
 త్యాత్ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యే త్యధఃః పర్యవస్యతి | కించ
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసాసూత్రస్యాపి స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య ఇతి నిత్యా
 ధ్యయనవిధి మూలకత్వ మపి ప్రసజ్యేత|యద్యుభయో సూ
 త్రయో రధ్యయనవిధిమూలకత్వం స్యాత్ వేదాధ్యయనానం
 తర మేవ యథా ధర్మజిజ్ఞాసాయాః కర్తవ్యతా నిరూపితా
 త్పదైవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా అపి కర్తవ్యతా ప్రసజ్యేత | తత్ర
 వేదాధ్యయనానంతరం ధర్మో జిజ్ఞాసితవ్య ఆహూస్విత
 బ్రహ్మ ఇతి సంశయో జాయతే ధర్మబ్రహ్మయో ర్వేదాధః
 త్వేన తంత్రాభ్యా మభ్యుపగమాత్ | ధర్మబ్రహ్మయో ర్వేదా
 ధఃత్వేభ్యుపగమ్యమానే హ్యుభయో ర్జిజ్ఞాసా వేదాధ్యయ
 నానంతర మావశ్యకీత్యభ్యుపగంతవ్యా| ధర్మబ్రహ్మజిజ్ఞాసయోః
 క్రమత్వవివక్షా వ్యావశ్యకీ ! య ద్యన్యతరస్యైవ వేదాధః
 త్వేభ్యుపగమ్యైవ జిజ్ఞాసా విధీయతే అన్యతరస్య నిపుత్తిప్ర
 సజ్యేత|ఉభయో ర్వేదాధఃత్వమాహూస్వి దన్యతరస్యైవే
 త్యవశ్యం ప్రథమతో నిరీతవ్యం సర్వై రపి వేదవాదిభిః | యో
 ర్ధర్మజిజ్ఞాసావ్యాఖ్యాత్పభి రేతాదృశే విచార ణోపేక్షితా తై
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసా న దృష్టేతి | యద్వా తేషాం బుద్ధౌ న బ్రహ్మ
 జిజ్ఞాసా ప్రతిభాతీతి ప్రతిభాతిచే దుపేక్షితేతి వా చింతనీయా|
 జ్ఞమినీయతఃత్రవ్యాఖ్యానేషు యత్ర కుత్రాపి వా బ్రహ్మ
 జిజ్ఞాసాప్రస్తావనా శబరస్వామికాలా దారభ్యైతావత్పర్యంతం
 న దృశ్యతే | అతః ధర్మజిజ్ఞాసావ్యాఖ్యాత్పభిః బ్రహ్మజిజ్ఞాసా
 యాః శాస్త్రత్వం శేషశేషిత్వేన వా స్వాతంత్ర్యేణ వా
 నాంగీకీయత ఇత్యలం తేషాం ప్రసంగేణ | కించబ్రహ్మజిజ్ఞాసా

ముపేక్ష్య ధర్మజ్ఞానాసూత్ర స్వాధ్యయనమూలకత్వవణానే
 ప్యధోఽనథాఽయైవ భవేత్ | అత్ర స్వాధ్యాయశబ్దః
 గురుముఖోఽచారణపూర్వకోఽచారణయాపాక్షరగ్రహణ మితి
 కేచిత్ | అక్షరగ్రహణాదిపరంపరోపజాయమానవాక్యార్థ
 జ్ఞానపర్యంత ఇతి కేచిత్ | సాంగవేదాధ్యయనపర ఇతి
 కేచిత్ | తత్ర సూత్రవృత్తౌ వేదాధ్యయనానంతర మిత్యత్ర
 అధ్యయనస్వాక్షరమాత్రగ్రహణేఽగీకారే ధర్మజ్ఞానాం ప్రతి
 వాక్యాంతర హేతుత్వం ప్రసజ్యేత | స్వాధ్యాయశబ్దేఽథాస్య
 ధర్మస్వానవగతత్వాత్ | సాంగవేదాధ్యయనాగీకారే వ్యా
 కరణాదినత్ | ధర్మజ్ఞానాయా అవ్యంగత్వప్రసక్త్యాస్యయనా
 నంతరం జ్ఞానాయా ఆవశ్యకతా నివార్యేత | వాక్యాథా
 జ్ఞానపర్యంతాభ్యుపగమే వాక్యాథాజ్ఞానే మిమాంసాయాః
 గతాథాత్వా త్సిద్ధసాధనదోషాపత్తిః | అతో జ్ఞానాసూత్ర
 స్వాధ్యయనవిధిమూలకత్వవణానం సర్వథా దోషాయై
 వేత్యలం | ధర్మజ్ఞానాహేతుత్వేన నిరూపిత స్వాధ్య
 యనస్వాధ్యయన విధిమూలకత్వాంగీకారే ధర్మజ్ఞానా
 యాః విధ్యంతరప్రసక్తిః | ధర్మజ్ఞానాయా అధ్యయన
 విధిమూలకత్వే తద్దేతుభూతాధ్యయనస్య విధ్యం
 తరప్రసక్తిః స్యాత్ | వేదాధ్యయనస్య తదనంతర విహి
 తాయాః ధర్మజ్ఞానాయా శ్చైకవిధిమూలకత్వవణానం న
 న్యాయ్యం | ఏకస్యైవ వాక్యస్య విరుద్ధద్వయాథాకల్పనా
 పత్తేః | అతోఽస్య సూత్రస్య విధిద్వయమూలకత్వం వణా
 నీయం కార్యద్వయస్య స్ఫుతత్వాత్ | కార్యద్వయంచ వేదా

ధ్యయనం ధర్మజ్ఞానం చేతి | తద్విధాయకవాక్యాని కాసీతి
 చేదుచ్యతే — మాణవక స్వాధ్యయనగ్రహణం 'అష్టవక్షం
 బ్రాహ్మణ ముపనయాత' 'త మధ్యాపయాత' ఇత్యధ్యాపన
 విధిమూలకం | ధర్మజ్ఞానా తు ధర్మంచరేతి విధిమూలికై వేతి
 యుక్త ముత్పస్యామః | ఏ తాదృశాభిప్రాయే తాధాత్తో
 ధర్మజ్ఞానేతి సూత్రం వ్యాఖ్యాస్యామ స్సంక్షేపతో వ్యాఖ్యా
 నానాం సంశోధనామ | అథ సాంగవేదాధ్యయనానంతరం |
 అతః యస్మా త్చకలపాపాపనోదనహేతు రైహికాముష్మిక
 కదృష్టాదృష్టఫలసాధనశ్చ ధర్మః అవశ్యాచరణీయత్వేన ధర్మం
 చరేతి వేదాచార్యే తానుశాసితత్వాత్ ధర్మస్య జ్ఞానా ధర్మ
 జ్ఞానా | ధర్మః వక్ష్యమాణలక్షణః చోదనాలక్షణోధోకా
 ధర్మ ఇతి | కర్మణి వష్టి న శేషే | భవతీ త్యధ్యాహరణ
 సూత్రం యోజనీయం | ధర్మంచరేతి విధి రస్య సూత్రస్య
 మూల మితి శాబరభాష్యవివక్షయాపి సంగచ్ఛతే | తథాహి..
 ఆచరణీయత్వేన విహితః "ధర్మః ప్రసిద్ధో వా స్వా దప్రసిద్ధో
 వా | స చే త్ప్రసిద్ధో న జ్ఞాసితవ్యః | ఆధాప్రసిద్ధో నతరాం |
 తదేత దనధాకం ధర్మజ్ఞానాప్రకరణ మధావాదవత్ | ధర్మం
 ప్రతిహి విప్రతిపన్నా బహువిదః కేచి దన్యం ధర్మమాహుః
 కేచిదన్యం | సోయ మవిచార్య ప్రవర్తమానః కంచి జేవ
 ఉపాదదానో విహన్యేత | అనధాంచ ఋచ్చేత్ | తసాదరో
 విజ్ఞాసితవ్య" ఇతి | అస్య జ్ఞానాసూత్రస్య శాబరవ్యాఖ్యా
 నమ వ్యస్మత్ప్రతసూత్రవృత్తి ముపబృంహాయతి | తద్యథా-
 'తస్మా ద్వేదాధ్యయన మేవ పూర్వ మభినిర్వర్తనంతరం
 ధర్మో జ్ఞాసితవ్య ఇత్యథశబ్దస్య సామధ్యం | ఆత శ్చబ్దో

వృత్తస్యాపదేశకో హేత్వధణః । యథాక్షేమసుభిక్షితోయ
 మతోఽహ మస్మిన్దేశే ప్రతివసామీతి । ఏవ మధీతో వేదో
 ధర్మజ్ఞాసాయాం హేతుజ్ఞాతః । అనంతరం ధర్మో జ్ఞాసితవ్య
 ఇత్యతశ్చబ్రహ్మ సామధ్యకం । ధర్మాయహి వేదవాక్యాని విచా
 రయితు మనధీతో వేదో న శక్నుయాత్ । అత ఏతస్మా
 త్తారణా దనంతరం ధర్మం జ్ఞాసితు మిచ్ఛేత్ । ధర్మాయ
 జ్ఞాసా ధర్మజ్ఞాసా । సాహి తస్య జ్ఞాతు మిచ్ఛా । సకథం
 జ్ఞాసితవ్యః కోధర్మః కథం లక్షణః కా న్యస్య సాధనాని
 కాని సాధనాభాసాని కింపరశ్చేతి । నను ధర్మరం చరేతి విధిః
 కుత్ర శ్రూయత ఇతి చే త్తైత్తిరీయారణ్యకే శిక్షావల్ల్యాం
 “వేదమనూచ్యార్యోంతేవాసిన మనుశాస్త్రి । సత్యం వద ।
 ధర్మం చర । స్వాధ్యాయా న్మాప్రమదః” ఇత్యాదివిధివా
 క్యేషు శ్రూయతేహి । కథన్ను ఖలు భవద్భి ర్నదృశ్యతే
 హీయం శ్రుతిః । అనధీతవేదత్వా ద్విస్ఫుతవేదత్వా దాపానా
 స్విదుపనిషదా మప్రామాణ్యాద్వా ధర్మం చరేతి ప్రత్యక్షశ్రుతి
 ధర్మజ్ఞాసామూలికా హ్యుపేక్షితా సర్వై రపి ధర్మజ్ఞాసా
 వ్యాఖ్యాతృభిః । నూన ముపనిషదా మప్రామాణ్య మేవోపే
 త్నాకారణ మిత్యుహ్యం । నను యది మాణవకాధ్యయన
 గ్రహణ స్వాధ్యాయనవిధిమూలకత్వం ధర్మజ్ఞాసాసూత్రస్య
 ధర్మం చరేతి విధిమూలకత్వం చ స్వాత్మర్షి “స్వాధ్యాయో
 ధ్యేతవ్యః” ఇతి నిత్యాధ్యయనవిధేః కాగతి రితిచే దుచ్యతే
 అనువాదరూపోయ మధ్యయనవిధిః । స్వాధ్యాయబ్రాహ్మణే
 శ్రూయమాణః స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య ఇతి విధిః అంతేవా

సినం బ్రహ్మజ్ఞుః దోషః న ప్రసజ్యేతే త్యాశయేన వే
చార్యేణోపదిష్టస్యా ను శాసనికాంతర్గతస్య “స్వాధ్యాయ
నాశ్రమదః” ఇతి విధే రనువాదరూపః | అతస్వాధ్యాయ
నామ సుష్వణ్ణితః వేదః తస్మాత్ మా ప్రమదః ప్రవ
దం మాకాక్షిః | అధ్యయనస్య ప్రమాదో నామ విస్మృతి
తయా బ్రహ్మజ్ఞుః దోషః ప్రసజ్యేత | తద్భియాధ్యయ
విస్మృతి ర్నకార్యేతి విధే రధః | తత్కాదహరహః బ్రహ
యజ్ఞరూపేణాధీతస్య వేదస్యావృత్తిః కర్తవ్యే త్యధా
ల్లభ్యతే | తదేత త్స్వాధ్యాయో ధ్యేతవ్య ఇత్యధఃవా
హితే నానువాదేన స్వాధ్యాయ బ్రహ్మజ్ఞేనూద్యతే
తద్యథా — “యస్తిత్యాజసఖవిదం సఖాయం న తః
వాచ్యపి భగోస్తి యదీగ్ శ్రుణో త్యలకగ్ శ్రుణోతి | నః
ప్రవేదనుకృతస్య సంధా మితి తస్మా త్స్వాధ్యాయో ధ్యేతః
ఇతి | యం యం క్రతు మధీతే తేన తేనాస్వేష్టం భవ త్య
ర్వాయో రాదిత్యస్య సాయజ్యం గచ్ఛతీతి | స్వాధ్యాయ
ధ్యేతవ్య ఇత్యస్యానువాదత్వంతస్మా చ్ఛబ్దపూర్వత్వేనాపి స్వ
మగమ్యతే నను యస్తిత్యాజే త్యధఃవాదోఽధ్యయన
స్మృత్యా ప్రాప్తం బ్రహ్మజ్ఞుః దోషం సూచయతి | తద్భి
వాహరహః వేదాధ్యయనమావృత్తిరూపం కర్తవ్య మ
హ్మజ్ఞస్వితేన కిమ ప్యదృష్టం ఫలమపి లభ్యత ఇత్యాక
క్షాయా మాహశ్రుతిః “యం యం క్రతు మిత్యాధినా
ఇష్టం నామ స్వర్గోత్పాదకాపూర్వ మిత్యధః | తాద్య
పూర్వార్థం మహాఫల మపి నణితం “అగ్నే ర్వాదే
రిత్యాధినా | తత్తదేవతానాం శోకప్రాప్తిః | తత్తదేవతానా

తాదాత్మ్యం చేతిః

జైమినీయస్ఫుటివత్ బాదరాయణస్ఫుటే రాప్తప్రణీత
 త్వేన ప్రామాణ్యం చోదనావాక్యవ దుపనిషదాం స్వతః
 ప్రామాణ్యం చోల్లంఘ్య ధర్మజ్ఞానాసూత్రస్య ధర్మం చరేతి
 ప్రత్యక్షశ్రుతిమాలకత్వం విహాయ స్వాభ్యాయోధ్యేతవ్య
 ఇత్యనువాదరూపాధ్యయనవిధిమూలకత్వ మంధగోలాంగూల
 న్యాయేన గృహీత్వా పూర్వమీమాంసావ్యాఖ్యాతృభి రేతా
 వంతం కాలం ప్రసారితా ధర్మజ్ఞానాసూత్రవ్యాఖ్యా శ్రుత
 హాన్యశ్రుతకల్పనాప్రసంగా త్కువ్యాఖ్యై వేత్యలం । ధర్మ
 జ్ఞానాయాః ధర్మం చరేతి విధిమూలకత్వం బ్రహ్మజ్ఞా
 నాయాః తద్విజ్ఞానస్వేతి విధిమూలకత్వం భగవతో వేదవ్యా
 సస్య జైమినీవ దా ప్రత్యం ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానయోః కర్తృభేదేన
 కాలభేదేనన నైలక్షణ్యం ఫలజ్ఞాన్యనైలక్షణ్యంచ పశ్యతః
 తేష తేషీత్వ మధికృతాధికారత్వం వా నిరూపయితు మశక్య
 మిత్యత సిద్ధం మహద్వైలక్షణ్యం ।

ఏవ ముఖయో ర్కమాంసయో ర్వైలక్షణ్యే సిద్ధే తత్ర
 తావద్బ్రహ్మజ్ఞానా సూత్రం విచారయామః ।

* అథా తో బ్రహ్మ జ్ఞానా *

అస్య సూత్రస్య భిన్నాధాప్రతిపాదకాని బహూని వ్యా
 ఖ్యానా న్యుపలభ్యంతే । తత్ర కి ముపాదేయం కింవా హేయ
 మితి విప్రతిపత్తౌ భగవతో బాదరాయణస్య మహానాశయో
 వ్యాకులీభవే దితి తేషా మధావిచారపురస్కరం సూత్రా
 ధాం సంక్షేపతః ప్రదశయిష్యామః ।

తత్ర తావచ్ఛ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యాః “తత్రా
 ధశబ్ద ఆనంతర్యాధః పరిగృహ్యతే | సతిచానంతర్యాధః త్వే
 యథా ధర్మజిజ్ఞాసా పూర్వవృత్తం వేదాధ్యయనం నియమే
 నాపేక్షతే ఏవం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపి యత్పూర్వవృత్తం నియమే
 నాపేక్షతే తద్వక్తవ్యం | ఉచ్యతే—నిత్యానిత్యవస్తువివేకః |
 ఇహాముతాక్షభోగవిరాగః | శమదమాదిసాధనసమ్పత్ |
 ముముక్షుత్వంచ | తస్మాదధశబ్దేన యథోక్తసాధనసంపత్త్యా
 నంతర్య ముపదిశ్యతే | అతశ్శబ్దో హేతుధః | యస్మా
 ద్వేద ఏవాగ్నిహోత్రాదీనాం శ్రేయస్సాధనానా మనిత్య
 ఫలతాం దశాయతి తథా బ్రహ్మవిజ్ఞానా దపి పరం పురు
 షార్థం దశాయతి | తస్మా ద్యథోక్తసాధనసంపత్త్యనంతరం
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యా | బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మ
 జిజ్ఞాసా | బ్రహ్మత వక్ష్యమాణలక్షణం జన్మాద్యస్య యత
 ఇతి | అత ఏవ న బ్రహ్మశబ్దస్య జాత్యాద్యథాంతర
 మాశంకితవ్యం | బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి వస్తీ న శేషే | జ్ఞాతు
 మిచ్ఛా జిజ్ఞాసా | అవగతిపర్యంతం జ్ఞానం సన్వాచ్యాయా
 ఇచ్ఛాయాః కర్మ | ఫలనిషయత్వా దిచ్ఛాయాః | జ్ఞానేనహి
 ప్రమాణే నావగంతు మిష్టం బ్రహ్మ | బ్రహ్మవగతిర్హి పురు
 షార్థసిద్ధిః | నిశ్చేషసంసారబీజవిద్యాద్యనధఃనిబర్హణాత్ |
 తస్మా ద్రూప్మా జిజ్ఞాసితవ్య మితి |

శ్రీరామానుజాచార్యాః - అత్రాయ మధశబ్ద ఆనంతర్యే
 భవతి | అతశ్శబ్దో వృత్తస్య హేతుభావే | అధితసాంగశిరస్స
 వేద స్యాధిగతాలాస్థిరఫలకేవలకర్మజ్ఞానతయా సంజాత
 హౌక్వాభిలాష స్యానంతస్థిరఫలబ్రహ్మజిజ్ఞాసా హ్యనంతర

భావినీ | బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా | బ్రహ్మణ ఇతి
 కర్మణి షష్ఠీ | బ్రహ్మశబ్దేన స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽన
 వధికాతిశయాసంఖ్యోయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽ-
 భిధీయతే | సర్వత్ర బృహత్పగుణయోగేనహి బ్రహ్మశబ్దః |
 బృహత్పంచ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం
 సోఽస్య యుఖ్యోఽథః | సచ సర్వేశ్వర ఏవ | అతో
 బ్రహ్మశబ్దస్త్రైవ ముఖ్యవృత్తః | తస్మా దన్యత్ర తద్గుణలేశ
 యోగా దాపచారికః | అనేకాథకల్పనాయోగాత్ | భగ
 వచ్ఛబ్దవత్ | తావత్రయాతురై రమృతత్వాయ స ఏవ
 జిజ్ఞాస్యః | అత స్సర్వేశ్వరో జిజ్ఞాసాకర్మభూతం బ్రహ్మ |
 జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా | ఇచ్ఛాయా ఇష్యమాణప్రధానత్వా
 దిష్యమాణం జ్ఞానం విధీయతే | మీమాంసాపూర్వభాగజ్ఞా
 తస్యకర్మణోల్పాస్థిరఫలత్వా దుపరితనభాగావసేయస్య బ్రహ్మ
 జ్ఞాన స్యానంతాకయఫలత్వాచ్చ పూర్వవృత్తా త్కర్మజ్ఞానా
 దనంతరం తత ఏవ హేతో బ్రహ్మజ్ఞాతవ్య మిత్యుక్తం భవతీతి |

శ్రీకంఠాచార్యాః - అత్ర అథశబ్దోయ మానంతర్యా
 ధః | తర్హి కిమనంతర మస్యారంభః | ధర్మవిచారానం
 తరం | కథం | న వయం ధర్మబ్రహ్మవిచారకూపయో శ్శాస్త్ర
 యో రత్యంతభేదవాదినః | కిం త్వేకత్వవాదినః | ధర్మబ్రహ్మ
 ణో రారాధనారాధ్యభూతయోః ప్రతిపాదక మథాతోధర్మ
 జిజ్ఞాసా ఇత్యారభ్యానావృత్తి శ్శబ్దా దిత్వేతావత్పర్యంత మేక
 మేవ శాస్త్రం | తత్ర అథాత శ్చేషలక్షణ మిత్యాదిప దవాం
 తరపరిచ్ఛేదాథోయ మథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే త్యారంభః |
 అథవా ధర్మస్య బ్రహ్మబోధే హేతుత్వాత్ తద్విచారోప

యుక్తానాం శ్రుతిలింగాదీనాం వేదచోదనాథావాదస్య
 త్యాదిప్రామాణ్యప్రతిపాదనాదీనాంచ బ్రహ్మవిచారోపయుక్త
 త్యాచ్చ ధర్మవిచారానంతరం బ్రహ్మవిచారః | సాధనం వినా
 సాధ్యానిష్పత్తేః | అతశ్శబ్దోయం వృత్తస్య హేతుభావే
 వరతే | యతోఽధీతవేదేన ధర్మో విచారితోఽత స్తదను
 స్థానసంపన్నచిత్తశుద్ధినా తత్కాలసంపన్నవివేకాదిగుణసహ
 కృత పరమభక్తిసంభావితానేన బ్రహ్మసి నిరతిశయనిశ్చే
 యసకరం విచారణీయ మితి|బ్రహ్మణోజ్ఞాసా|బ్రహ్మజ్ఞాసా|
 కర్మణి షష్టి | తత స్సకలచిదచిత్ప్రపంచాకారపరమశక్తివిశిష్టా
 ద్వితీయవైభవస్య సకలనిగమసారసామరస్యనిధానస్య భవ
 శివ శర్వ పశుపతి పరమేశ్వర మహాదేవ రుద్ర శంభు ప్రభృతి
 పర్యాయవాచక శబ్దసారప్రకాశిత పరమమహిమ విలాసస్య
 స్వకేషభూతనిఖలచేతనసముపాసనానుగుణసముదిత నిజప్రసా
 దసమర్పితపురుషార్థసాధనస్య పరబ్రహ్మణః ప్రతిపాదక
 ముపనిషచ్చాస్త్రం విచారణీయ మితి|

మధ్యరాయాపరనామా శ్రీమదానందతీర్థాచార్యాః -
 “అధశబ్దో మంగళార్థోఽధికారానంతర్యాథాశ్చ | అత
 శ్శబ్దో హేత్యర్థః | యతో నారాయణప్రసాద మృతే న
 మోక్షః | నచ జ్ఞానం వినాత్యర్థప్రసాదః | అతో బ్రహ్మ
 జ్ఞాసా కర్తవ్యా | బ్రహ్మశ్శబ్దస్య విస్తావేవ | ‘య మంతస్స
 ముద్రేకవయోవయంతియదక్ష రేపరమేప్రజాః| యతోఽప్రసూతా
 జగతః ప్రసూతీ తోయేన జీవాన్స్యససర్జభూమ్యా’మిత్యుక్త్వా
 ‘తదేవ ర్తం తదు సత్యమాహు స్తదేవ బ్రహ్మ పరమం కవినా’
 మితిహి శ్రుతిః | తన్నో విష్ణు రితి వచనా ద్విష్ణు రేవహి

తత్రోచ్యతే । న చేతరశబ్దా త్తత్రాప్తి రితి ।

అత్రోదాహృతై ర్వాన్యభ్యాత్పభి సూత్రార్థా స్యాన్య
ధాన్యధానణీతత్వా దగవిశేషే విప్రతిపత్తి ర్భవతి ముప
లభ్యతే । తత్రావిచార్య యత్కించి త్ప్రతిపద్యమానో
నిశ్చేయసా త్ప్రతిహన్యే తానధఃచ ఋచ్చే దిత్యాశయేన
సూత్రాశయః ప్రథమతో వణ్యతే యథాశాస్త్రం । అస్య
సూత్రస్య శాస్త్రారంభప్రయోజకవిషయప్రయోజననిర్ణాయ
కత్వే నాభ్యర్థితత్వ మాప్రప్రణీతత్వంచ సర్వేషా మభిమత
మేవ । తదుక్తం 'సర్వథా సమారం భణీయం శాస్త్రం ।
బ్రహ్మణ స్సందిగ్ధతయా విషయత్వసంభవాత్ తన్నిర్ణయస్య
సప్రయోజనత్వా చేతి శ్రీకంఠః । "తన్నిర్ణయఫలో బ్రహ్మ
విచారారంభో యు క్ ఇతి సిత మితి రామానుజః । మధ్వటీ
కాయాః వృత్తికారో జయతీభఃస్తు— "నచ జిజ్ఞాసాయాః
ప్రయోజన మస్తి । జ్ఞాయమానేపి తదనుపలంభాత్ । విషయ
ప్రయోజనాభావా న్న బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా మధికారీ విద్యతే ।
అత ఏవ న సంబంధః । అతో న బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి
నైతచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయ మిత్వేపం ప్రాప్తే సిద్ధాంతయ
త్సూత్ర ముపన్యస్యతి అథేతి" । 'ఏవంచ సత్యభావో బ్రహ్
మజిజ్ఞాసేతి తద్విషయం పృథక్ శాస్త్రారంభ ఉపపద్యత' ఇతి
శ్రీశంకరభగవత్పాదాః ।

ఏవం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాః పృథక్వాభ్యుపగమేపి శ్రీకంఠ
రామానుజౌతు ధర్మజిజ్ఞాసాయా శ్చేషత్వో తచ్ఛాస్త్రే నైక
శాస్త్ర్యం చోపవణాయతః । యది బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాః
ధర్మజిజ్ఞాసాయా నైకశాస్త్ర్యాభ్యుపగమే "అథాతో ధర్మ

జ్ఞానేత్యారభ్య అనావృత్తి శ్చబ్దా దనావృత్తి శ్చబ్దా దిత్వం
 తస్య షోడశలక్షణస్య గ్రంథ స్యానుబంధచతుష్టయనిరూపణో
 బ్రహ్మజ్ఞానాయా అపి పృథగనుబంధచతుష్టయనిరూపణస్య
 అప్రసక్తి స్సాస్యత్ | యథా అథాత శ్చేషలక్షణ మథాతః
 క్రత్వథాపురుషార్థయో ర్జ్ఞానా ఇత్యత్ర అథాతోబ్రహ్మ
 జ్ఞానా ఇత్యారభ్య అనావృత్తి శ్చబ్దా దిత్వంతస్య గ్రంథస్య
 పృథక్ శాస్త్రారంభప్రయోజకానుబంధ చతుష్టయనిరూపణం
 కర్వణ శాస్త్రైకత్వవాదీ కథం నాపత్రపేత | ధర్మజ్ఞానాయాః

ఫలం ధర్మజ్ఞానం ధర్మశ్చ విషయః | బ్రహ్మజ్ఞానాయాశ్చ
 ఫలం బ్రహ్మజ్ఞానం బ్రహ్మచ విషయః | ధర్మోపా కార్య
 రూపః | బ్రహ్మచ భూతవస్తు | ధర్మరూపకర్మణా మల్పాస్థిర
 ఫలత్వం | బ్రహ్మజ్ఞాన స్యానంతస్థిరఫలత్వం | అధితపేదః
 ధర్మజ్ఞానాయా మధికారి | అధితధర్మస్వరూపః బ్రహ్మవి
 ద్యాయా మధికారి త్యుభయో ర్మీమాంసయో రధికార్యాది
 వైలక్షణ్యం సమ్యజ్నిరూపితం | ఉభయో ర్మీమాంసయో రైక
 శాస్త్ర్య మధికార్యాదివైలక్షణ్యం చైకముఖేన వణాయతః
 వ్యాఖ్యాతుః కథ మున్నత ప్రలాపదోషో న ప్రసజ్యేత |
 ధర్మజ్ఞానాయాం తదంతర్గతాథాతశ్చేషలక్షణ మథాతః క్రత్వ
 థాపురుషార్థయో ర్జ్ఞాన సేత్యత్ర న కేనచిదపి వృత్తికారే
 కానుబంధచతుష్టయనిరూపణం పృథక్కృతం | తథాపి శాబ
 రథాపేత్. “అథాత శ్చేషలక్షణం | నానాకర్మలక్షణం వృత్తం |
 అనంతరం శ్చేషలక్షణం వర్తయిష్యామః | క శ్చేషః | కేన హే
 తునా శ్చేషః | కథంచ వినియుజ్యతే ఇతి | శ్రుత్యాదీనిచ

వినియోగే కారణాసేతి వక్యతే । తేషాంచబలవదబలవత్తా
 ఏతత్తాత్పర్యేణాస్యద ప్యుపోద్ధాతాదినా ఇతి । అథాత్
 క్రత్వర్థం పురుషార్థయో జ్ఞానా । తృతీయేఽధ్యాయే
 శ్రుతి లింగ వాక్య ప్రకరణ స్థాన సమాఖ్యానై శ్చేషవిని
 యోగలక్షణ ముక్తం । ఇదానిం క్రత్వర్థంపురుషార్థో జ్ఞా
 నేత్యతే । కః క్రత్వర్థః । కః పురుషార్థః ఇతి । యాపి
 ప్రయోజకప్రయోజకఫల విధ్వర్థవాహంగ ప్రధానచింతా
 నాపి క్రత్వర్థంపురుషార్థజ్ఞానైవ । కథం । అంగం క్రత్వర్థః ।
 ప్రధానం పురుషార్థః । ఫలవిధిః పురుషార్థః । అథవాదః క్రత్వ
 ర్థః । ప్రయోజకః కశ్చిత్పురుషార్థోఽప్రయోజకః క్రత్వర్థః ।
 తస్మాత్ క్రత్వర్థంపురుషార్థయో ర్జ్ఞానేతి సూత్రితం । తత్ర
 అథాత్పర్యేణా ప్రధమే ఏవాధ్యాయే ప్రధమసూత్రే వనితౌ ।
 అథేతి ప్రకృతం శేషవినియోగలక్షణ మపేక్షతే । అత ఇతి
 క్రత్వర్థంపురుషార్థజ్ఞానా విశేషం ప్రకురుతే । క్రతవే యః
 సః క్రత్వర్థః । పురుషాయ యః సః పురుషార్థః । జ్ఞా
 నాశబ్దోః తత్రైవ సమధిగతః । జ్ఞాతు మిచ్ఛా జ్ఞానేతి
 తదేత తృతియసూత్రం క్రత్వర్థంపురుషార్థయో ర్జ్ఞానేతి ।
 అథ విశేషలక్షణ మిత్యత్ర అథేదానిం వృత్తా త్సామాన్యాతి
 దేశలక్షణా దనంతరం విశేషలక్షణం పశ్యామః తదుచ్యమానం
 యథాకాలం బోధవ్య మితితి ।

తదేత ద్వాభ్యామనదశనే నాథాత్ శ్చేషక్షణ మిత్యానా
 పృథగధికార్యాదివిచారో న కృత ఇతి స్పష్ట మవగమ్యతే ।
 చించ ధర్మజ్ఞానావ్యాఖ్యాత్పరీ రథాత్ శ్చేషలక్షణ మిత్యాదివ
 దథాత్ బ్రహ్మజ్ఞానేత్యాదిగ్రంథో న గృహీతః । కృత ఇతి

22

జ
త
ః
అ
ల
ః

చేత్ | ద్వాదశలక్షణ్యంతిమాధ్యాయే విచారితస్య తంత్ర
 బ్రహ్మమీమాంసాయాః ప్రథమాధ్యాయే నిరూపితస్య
 వాక్యానాం బ్రహ్మణి సమన్వయస్యచ సంగతే ర్యేనకేన
 ప్రకారేణ నిరూపయితు మశక్యత్వాత్ | బ్రహ్మమీమ
 సాయాః మహదాశయస్య స్వాభిమతసిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాచ్ఛ
 కిం చోభయో ర్మీమాంసయో రైకశాస్త్ర్యవాదిభి రభా
 ధర్మజ్ఞానేత్యారభ్యానావృత్తిశ్చబ్ధా దిత్యంతస్య గ్రంథ
 వాఖ్యానం సమ్యక్కృతం చేత్తేషా మైకశాస్త్ర్యవాదః యది
 కయాచిదపి యుక్త్యా విద్వజ్జనానాం మోదాయ భవేత్ |
 న్న కృతం | కృతంచే త్తదపహాసాయైవ భవే దితి సువిరమ్భ
 కథ మితి చేత్ | ఉచ్యతే | ధర్మజ్ఞానాయాం దేవతాయ
 విగ్రహహవిస్వీకార తదోభజనత్వప్తిప్రసాదలక్షణవంచకాభ
 ప్రదశణనపురస్కర మపూర్వస్య ఫలదాత్పత్వే సామభ్య
 తదపూర్వ స్వాభ్యర్చితత్వంచ సమ్య గ్వ్యవస్థాపితం
 తస్మా దపూర్వస్వాభ్యర్చితత్వ మీశ్వరాది దేవతానాం
 హవత్వాద్యభావశ్చ ధర్మజ్ఞానాయాః మహా నాశ
 ఇతి సర్వై రప్యభ్యుపగమ్యతే | బ్రహ్మమీమాంసాయ
 త్వపూర్వస్య ఫలహేతుత్వనిరసనపురస్కరం బ్రహ్మ
 హవిస్వీకారతదోభజనత్వప్తిప్రసాదయోగ్యశివవిష్ణాదివిగ్ర
 వత్వం | అన్యాసాం దేవతానా మపి తత్తదుచితవిగ్ర
 వత్వంచ ప్రాధాన్యేన నిరూపయద్భి రైకశాస్త్ర్యవా
 ధర్మబ్రహ్మమీమాంసయో రన్యోన్యగౌఢకత్వం జ్ఞానై
 ద్వాదశలక్షణీవ్యాఖ్యా సమ్య గుపేక్షితే త్యవశ్యం విజ్ఞాయ
 అత స్తై ర్యదుక్తం న వయం ధర్మబ్రహ్మవిచారరూపం

శ్వాత్మయో రత్యంతభేదవాదినః | ిం త్వేకత్వవాదినః | ధర్మ
 బ్రహ్మణో రారాధనారాధ్యభూతయోః ప్రతిపాదక మథాత్మో
 ధర్మజిజ్ఞాసేత్యారభ్యానావృత్తి శ్శబ్దా దిత్యేతావత్పర్యంత
 మేవ మేవ శ్వాత్మ మితి తదున్నతప్రలపిత మేవ స్యాత్ |
 ద్వాదశలక్షణ్యాం నావమికే యాగాదే రారాధనత్వస్య తదా
 రాధ్యగుప స్యేశ్వరస్యచ నిరాకృతత్వా దిత్వలం | యది
 ధర్మజిజ్ఞాసాయాం నిరాకృతత్వే వాగతాధాన్య దేవతా
 విగ్రహవత్త్వస్యచ నిరూపణాధోఽయం బ్రహ్మజిజ్ఞాసారంభ
 ఇత్యుచ్యేత తర్హి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాః వైలక్షణ్యం పృథక్త్వం
 చావతేత | తథాస త్వేకశ్వాత్మ్యవాదో దుర్వాద ఏవ స్యాత్ |
 తస్మాత్స్థిధ ముభయో ర్మీమాంసయో ర్వైలక్షణ్యం పృథ
 క్త్వంచ | అత ఏవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసావ్యాఖ్యాత్యాణాం మధ్యే
 పృథగారంభవాదిన ఏవాభ్యర్హితత్వం ప్రామాణ్యంచేతి శం
 కరభగవత్పాదీయాశయ ఏవ వ్రాజ్యతమ ఇతి విజ్ఞాయతే |

అతశ్చ బైన బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా అభ్యర్హితత్వహేతురేవ
 సూచిత స్సర్వై రపి స్వస్వశేముష్యనుసారేణ | న బ్రహ్మజిజ్ఞా
 సాయా అభ్యర్హితత్వే కోపి వివాదః | తస్మా దతశ్చబ్దవిచారే
 ప్రదశేఽతా యుక్తిభేదాః | న వివాదపదవీ మారోహంతీతి
 తత్ప్రసంగోత్ర సువిరమ్యతే |

బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్ర బ్రహ్మణః జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా |
 అత కర్మణి వప్తీత్యత్రాపి న కోపి వివాదః | పరంతు బ్రహ్మ
 శబ్దార్థానిరూపణే మహా స్ఫేదో దృశ్యతే | తద్యథా—
 బ్రహ్మచ వక్ష్యమాణలక్షణం జన్మాద్యస్య యత ఇతి | అత
 ఏవ న బ్రహ్మశబ్దస్య జాత్యాద్యథాంతర మాశంకితవ్య మితి

శంకరభగవత్పాదః | 'బ్రహ్మశబ్దేన స్వభావతో నిరస్తనిఖిల దోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషో త్తమోఽభిధీయతే | సర్వత్ర బృహత్త్వగుణయోగే న హి బ్రహ్మశబ్దః | బృహత్త్వంచ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం సోఽస్య ముఖ్యోఽర్థః | సచ సర్వేశ్వర ఏవ | అతో బ్రహ్మశబ్దస్తత్త్వేవ ముఖ్యవృత్తః ఇతి రామానుజః |

'తతః స్మకలచిదచిత్రపంచాకారపరమశక్తివిశిష్టాద్వితీయవైభవస్య సకలనిగమసారసామరస్యనిధానస్య భవశివశర్వపశుపతి పరమేశ్వర మహాదేవ రుద్ర శంభు ప్రభృతివర్యాయశబ్దసారప్రకాశిత పరమమహిమ విలాసస్య స్వశేషభూత నిఖిలచేతనసముపాసనానుగుణ సముదిత నిజప్రసాదసమర్పిత పురుషార్థసారస్య పరబ్రహ్మణః' ఇతిశ్రీకఠః |

'బ్రహ్మశబ్దశ్చ విష్ణావేవేతి' మధ్వరాయః |

అత్రేదముచ్యతే—బ్రహ్మలక్షణస్య జన్మాద్భిస్య యత ఇత్యుత్తరసూత్రే విచారణీయత్వే నాత్ర బ్రహ్మశబ్దస్య జాత్యాద్యధాంతరశంకైవ నివారితా శ్రీశంకరభగవత్పాదైః | రామానుజాదిభిస్తు లక్షణసూత్రోపేక్షాపురస్కరం స్వస్వమనీషయా బ్రహ్మశబ్దార్థోఽత్రవణితః | సచ బహువిధః | అతోఽత్ర బ్రహ్మశబ్దార్థో వివాదాధ్యాసితః | అత స్సమ్మక్జ్ఞానాయ తస్య పరిహారో వక్తవ్యః | యద్యుత్తరసూత్రేణ జన్మాద్భిస్య యత ఇత్యనేన బ్రహ్మలక్షణ మేవాభిప్రేతం భగవతా బాదరాయణేన తన్ముఖేనైవ తల్లక్షణ మవశ్యం జ్ఞాతవ్య మిత్యుత స్తత్సూత్రవిచారానంతర మేవ బ్రహ్మలక్షణం సమ్యగవగతం భవేత్ | న త్వన్యథా | యది జన్మాదిసూత్రం బ్రహ్మలక్షణప్రతిపాదకం

న భవతీతిచే త్తర్హ్యత్ర యేన కేనాపి ప్రయాసేన బ్రహ్మశబ్దా
 ధో వణానీయః|నోచే చ్చాస్త్రారంభప్రయోజనం న లభతే|
 రామానుజాదీనాం వ్యాఖ్యానే ష్వత్ర జన్మాదిసూత్రసూచనో
 పేక్షాయాః కారణం కించి ద్వక్తవ్యం స్యాత్ — జన్మాది
 సూత్రం బ్రహ్మలక్షణప్రతిపాదకంవా న భవతి | భవతిచే
 త్తేషా ముపకారాయ వా న భవే దితి | యది తేషాం మతే
 జన్మాదిసూత్రం బ్రహ్మణో లక్షణప్రతిపాదకం స్యా త్తర్హ్యత్ర
 బ్రహ్మస్వరూపవణానప్రయాసోఽప్రస్తుతత్వా ద్విధైవ స్యా
 దిత్యత స్తేషా మాశయోత్ర ప్రదశ్యతే తద్యథా — 'కిం పున
 స్తద్బ్రహ్మ యజ్జిజ్ఞాస్య ముచ్యత ఇత్యత్రాహ జన్మాదస్య యత
 ఇతి రామానుజః |

'ఇహోహాదిషస్య బ్రహ్మణః యన్నిశ్చాయకం త్తలక్షణం
 కి మిత్యాకాంక్షాయాం తలక్షణాభిధాయకం ద్వితీయాధికరణ
 మవతారయతి భగవాన్ సూత్రకారః జన్మాద్యస్య యత
 ఇతీతి శ్రీకంఠః | 'బ్రహ్మణోలక్షణ మాహ జన్మాద్యస్య యత
 ఇతీతి మధ్యరాయః | యథా శంకరభగవత్పాదః 'బ్రహ్మజ్ఞాసి
 తవ్య మిత్యుక్తం | కిం లక్షణం బ్రహ్మే త్యత ఆహ భగవా
 న్సూత్రకారః జన్మాద్యస్య యత ఇతి జన్మాది సూత్రస్య
 బ్రహ్మలక్షణబోధకత్వేన ప్రతీకాం ప్రతిపాదయతి తథా
 రామానుజాదయోపి జన్మాదిసూత్ర మనుగృహ్లాంతి | పరంతు
 జ్ఞాసాసూత్రే సర్వథా తత్ప్రసంగ మఃష్యిత్వేన బ్రహ్మశబ్దా
 ధానిరూపణేఽతీవవాగాడంబరప్రయాసం కుర్వంతి | సోపి
 వివాదాధ్యాసిత ఏవ | యథా పురుషోత్తమ ఇతి రామానుజః |
 శివ ఏవేతి శ్రీకంఠః | విష్ణు రేవేతి మధ్యరాయః | ఇత్యత

22

స్తేషా మాశయ ఏవ మేవ స్యాత్ — యది జన్మాదిసూత్రే
 బ్రహ్మణో లక్షణం నిర్ణీతవ్యం స్యాత్ స్వస్వాభిమతాగమమా
 నిత్యప్రకాశనావకాశో న స్యా దితి శ్లోత్పాణాం బుద్ధివ్యా
 మోహం యాత్ర వాగాడంబరప్రసంగః జన్మాదిసూత్రోపేక్షా
 పూర్వకః స్వస్వకేముష్యనుసారేణే త్యనుమిమీమహే ।
 నోచే ద్భగవతా బాదరాయణేన సర్వేషాం వేదాంతానా
 మఖండతాత్పర్యత్వేన ప్రతిజ్ఞాతస్య బ్రహ్మశబ్దోపలక్షితస్య
 మహతో భూతస్య వస్తున శ్చివవిష్ణ్వాదిశబ్దపర్యాయవాచిన్వ
 కథనే కిం ప్రయోజనం । యది శ్రుతిన్యాయసహస్రై రుప
 పాదితేన బ్రహ్మశబ్దే నాథాస్పూర్తి ర్న స్యాత్ కథం రామా
 నుజాదిభి రుపపాదితై రశ్రుతశబ్దై ర్విరుద్ధాథాబోధకై రథాని
 ప్పత్తి ర్భవే దితి సుధియో విభావయంతు । భగవతో
 బాదరాయణ స్యాశయే సర్వేషాం వేదాంతానాం రామా
 నుజాదీనా మివ శివవిష్ణ్వాదిమూర్తి ష్వేవ తాత్పర్యం యది
 స్యాత్ తద్ది బ్రహ్మజ్ఞానేత్యత్ర శివజ్ఞానా విష్ణుజ్ఞానా
 నారాయణజ్ఞానా ఇత్యేవమాదీనా మన్యతమస్య జ్ఞానా ప్రతి
 జ్ఞాయేత । న బ్రహ్మజ్ఞానేతి । తత్తథా న దృశ్యతే । అత
 స్సమీచీనం రామానుజాదివ ద్భగవతో బాదరాయణ స్యాగ
 మమానిత్వం నాస్తీతి । కిం తూపనిషదాం ప్రామాణ్య మేవే
 త్యత స్తదంతఃపాతిబ్రహ్మశబ్దేనైవ శాస్త్రీరంభప్రతిజ్ఞా అథాతో
 బ్రహ్మజ్ఞానేతి । తస్మా త్సూత్రాణాం సర్వేషా ముపనిష
 ద్వాక్యమూలకత్వేనైవ వాఖ్యానం పఠనీయం । నతు పౌరా
 ణికవాక్యై ర్వా ప్రకరణాంతరమంత్రవాక్యై ర్వే త్యవశ్యం

జి
త
బ
ల
ప్ర
జ
న

విజ్ఞాయతే | తథాచోక్తం పదబ్రహ్మణః ప్రతిపాదక ముపనిష
 చాస్త్రం విచారణీయ మితి శ్రీకంఠః | 'స్వాధ్యాయైకదేశో
 పనిషద్వాక్యేషు చామృతస్వరూపానంతస్థిరఫలాపాతప్రతీతేః
 తన్నిణణయఫల వేదాంతవాక్యవిచారరూప శారీరకమీమాం
 సాయా మధికరోతీతి రామానుజః | 'వేదాంతవాక్యకుసుమ
 గ్రథనాథత్వాత్సూత్రాణా మితి శంకరభగవత్పాదాః |

తదేత త్పర్యాయోచన యేద మవగమ్యతే | జన్మాది
 సూత్రం బ్రహ్మలక్షణనిర్ణాయకం తన్ముఖేన బ్రహ్మలక్షణప్రతిపా
 దకవేదాంతవాక్యాని సమ్యగ్విచార్య తలక్షణం నిర్ణీతవ్య
 మిత్యతః జన్మాదిసూత్రం తత్సూచకవేదాంతవాక్యాని చాత్ర
 విచారయామః | విప్రతిపత్తిజనం దేహవారణాయ |

* జన్మాద్యస్య యతః *

అస్య జగతః జన్మాది జన్మోత్పత్తి రాది రస్యేతి తద్గుణసం
 విజ్ఞానో బహువ్రీహిః | జన్మస్థితిభంగం సమాసాధః | యత
 ఇతి కారణనిర్దేశః | తద్బ్రహ్మేతి వాక్యకేషః | అస్య పరిదృ
 శ్యమాసస్య కార్యస్య జగతః యస్తా త్కారణవిశేషాత్
 జన్మస్థితిలయా సంభవంతి తత్కారణం బ్రహ్మేతి సామాన్యత
 సూత్రార్థః | సూత్ర మిదం స్మృతిరూప మత స్తన్నులభూతా
 శ్రుతిః కేతి చే దుచ్యతే — 'యతోవా ఇమాని భూతాని
 జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి | యత్రప్రయం త్నభి
 శంతి | తద్విజ్ఞానస్య | తద్బ్రహ్మేతి' | అస్య శ్రుతే
 వక్షాయాం ప్రథమతః ప్రాకరిణికసందర్భో వ్యవశ్యం
 నీయః | 'భృగుర్వై వారుణిః | వరుణం పితర ముపసః

అధీహి భగవో బ్రహ్మేత్వా ద్యాఖ్యాయికో విద్యాస్తుతయే |
 భృగురిత్యేవం నామా వరుణపుత్రః బ్రహ్మవిజ్ఞానుః వరుణం
 పితరం బ్రహ్మనిష్ఠం విధివ దుపసంగమ్య 'అధీహి భగవో
 బ్రహ్మ' ఇత్యనేన మంత్రేణ ప్రాణయీమాస | అధీహి అధ్యా
 పయ కథయ ఇత్యధః | సచ పితా విధివ దుపసన్నాయ
 ప్రశాంత చిత్తాయ శమాస్వితాయ తస్మై పుత్రాయ 'అన్నం
 ప్రాణం చక్షు శ్రోత్రం మనో వాచ మి' త్యుక్త్వా యతోవా
 ఇమాసీత్యాది బ్రహ్మణో లక్షణ ముపదిదేశ | అన్నం శరీరం
 తదభ్యంతరంచ ప్రాణ మత్తార మనంతర ముపలభినాధనాని
 చక్షు శ్రోత్రం మనో వాచమితి | యతః యస్మాద్వా ఇమాని
 బ్రహ్మాదీని స్తంబపర్యంతాని భూతాని జాయంతే | యేన
 జాతాని భూతాని జీవంతి ప్రాణాన్ధారయంతి వధంతే వినాశ
 కాలేచ యత్ప్రయంతి యత్ప్రతిగచ్ఛంతి | అభినంవిశంతి
 తాదా త్యేన ప్రతివద్యంతే తద్రుప్యేతి బ్రహ్మాది స్తంబపర్యం
 తజగత ఉత్పత్తిస్థితిలయకారణం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణో లక్షణ
 ముక్త్వా తన్ముఖేనైవ తద్రుప్యా విజ్ఞానస్వ ఇత్యనుశేశాన |
 తదేత దనుశాసన మేవ బ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రోరంభప్ర
 యోజకబ్రహ్మజ్ఞానాసూత్రస్య మూలభూతా శ్రుతి రిత్య
 వోచామ | స భృగుః బ్రహ్మోపలబ్ధిద్వారాణి బ్రహ్మలక్ష
 ãంచ శ్రుత్వా క్రమేణాన్నప్రాణమనోవిజ్ఞానాని విచార్య
 తా న్యబ్రహ్మత్వేన నిరస్యానంతర మానందం బ్రహ్మ విజ్ఞా
 తవా స్వస్వస్యాన్నమయాదివిజ్ఞానమయాంతజగతః బాధా
 వధికత్వేన కారణత్వేనచ | ఆనందం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానా
 నంతరం జ్ఞానా భృగో రుపరతాబభూవ | సైవ జ్ఞానాయాః

కాష్టా పరాగతి రితి శ్రుతిః స్థాతి “నైమా భాగ్ధవీ వారుణీ
విద్యా పరమే వ్యోమ సప్తతిష్ఠితేతి ।

అత్రేద మవగమ్యతే—యతోవా ఇమానీత్యాదుపక్రమ
శ్రుత్యా జగజ్జన్మాదికారణం బ్రహ్మేతి ఆనందో బ్రహ్మేతివ్య
జానాత్ । ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే
ఆనందేన జాతానిజీవంతి ఆనందం ప్రయం త్యభిసంవిశంతీ
త్యుపసంహారశ్రుత్యా ఆనందో బ్రహ్మేతిచ లక్షణద్వయం
విజ్ఞాయతే । అత్రాయం విశయః బ్రహ్మణో లక్షణద్వయ
మాహ్వాస్వి దేశం వేతి । ఏకస్యవస్తునః భిన్నలక్షణకథన
మన్యాయ్యం స్వరూపాసిద్ధేః । బ్రహ్మస్వరూపనిణాయప్రక
రణే కథ మిద్దుశస్య వైలక్షణ్యస్య పరిహారః । కథంవా
శ్రుతేః ప్రామాణ్య మిత్యాకాంక్షాయా ముచ్యతే । ద్వివి
ధంహి లక్షణం తటస్థం స్వరూపం చేతి । అత్ర జగజ్జన్మాది
కారణం కాకవద్దేవదత్తగృహం పశ్యేతివ తటస్థలక్షణ మేవ ।
ఆనందస్తు స్వరూపలక్షణ మితి వివేకః । యది జగజ్జన్మాది
కారణత్వేన కార్యలింగకానుమానమాత్రేణైవ కారణస్యాను
మితి రభిప్రేతా వరుణేన తర్హి భృగో రాసందలక్షణసిద్ధి ర్న
స్యాత్ । అనుమానైకశరణాః సాంఖ్యాః ప్రథానం త్రిగుణ
మచేతనం జగతః కారణ మితి । కాణాదా స్వణూశ్చంసమ
వాయికారణ మితి । మాధ్యమికా శ్శూన్య మిత్యేవ మన్యేసి
తార్కికా అన్య మన్య మితి ప్రవదంతితి సుస్పష్ట మవగ
మ్యతే । అతో న జగజ్జన్మాదికారణలక్షణమాత్రేణైవ బ్రహ్మ
స్వరూప సిద్ధి ర్న ధా కాకవత్త్వమాత్రేణ గృహస్వరూపా
సిద్ధిః । అత ఉపసంహార శ్రుత్యేవ బ్రహ్మణః స్వరూపసిద్ధి

రితి సైషాభార్గవీ వారుణీవిద్యేతి శ్రౌతీ స్తుతిః । తస్మాద్వరుణే నోపదిష్టస్య తటస్థలక్షణబోధకవాక్యస్య యతోవా ఇమాని భూతాసీత్యాదే ర్నిర్ణాయక మిదం వాక్య మానం దోబ్రహ్మేతివ్యజ్ఞానాదిత్యాదీత్యాశయేన జిజ్ఞాసూనాం వరుణా వఖా బ్రహ్మీవగతిప్రదశ్శేనాయ తద్వాక్యసూచకం సూత్రం రచయామాస భగవా న్బాదరాయణః జన్మాద్యస్య యత ఇతి । తస్మా దానందో బ్రహ్మేతి స్వరూపలక్షణం తదేవ జగత్కారణ మితి శ్రుతినిణాయః ।

న నిర్వదం లక్షణం దోషత్రయరహిత మహ్లాస్వి న్న । వేదాంతేషు తత్ర తత్ర శ్రూయమాణస్య జగత్కారణస్యాస్య ధాన్యధాన్జాయమానత్వాత్ । యథా నదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దిత్యత్ర సతః ఆత్మావా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీ దిత్యత్ర ఆత్మనః అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీ దిత్యత్ర అస తశ్చ జగత్కారణత్వ మవగమ్యత ఇతి చే దుచ్యచే— భృగు రన్నంపాణం చక్షు శ్శ్రోత్రం మనో వాచ మితి బ్రహ్మోప లద్ధిద్వారాణి సమ్యగ్విజ్ఞాయ పంచకోశవివేకేన స్వమాత్మాన మేవానందం బ్రహ్మేతి విజ్ఞా యాన్నమయాద్యానందమయాం తా పంచకోశా నుపసంక్రమ్య అపరోక్షాత్తానందానుభవ సూచకం 'హాశివుహాశివుహాశివు అహ మన్నమహ మన్నమహ మన్నం । అహ మన్నాదోశి హమన్నాదో శి హమన్నాదః । అహగ్ శ్లోకకృ దహగ్ శ్లోకకృ దహగ్ శ్లోకకృత్ । అహ మస్మి ప్రథమజా ఋతాశిస్య పూర్వం దేవేభ్యో అమృతస్య నాశిభాయి । యోమా దదాతి స ఇదేవ మాశివః । అహ మన్నమన్న మదంత మాశిద్మి । అహం విశ్వం భువన మభ్య

భవతి సువణజ్యోతిః, ఇత్యేతత్సామగాయన్నాస్తే, ఇతి తదేతత్సామ 'అహం వృక్షస్య రేరివా | క్షీణిః పృష్ఠం గిరిరేవ | ఊర్ధ్వం పవిత్రోవాజినీవ స్వమృత మస్మి | ద్రవిణాః సువ ర్ససం | సుమేదా అమృతోత్పః' ఇతి త్రిశకోఋషే శ్లోదా నువచనసదృశమ్ | 'అహం మను రభవం సూర్య' శ్చేతి వామదేవస్యవేదానువచనసదృశం చేతి విజ్ఞాయతే తస్మాత్సంచ కోశాతీతః నిరతిశయానందరూప ఆత్మైవ జగత్కారణం బ్రహ్మేతి సుష్టు విజ్ఞాయతే | అశోచవగమ్యతే ఆత్మబ్రహ్మ శబ్దయోః పర్యాయవాచిత్య మేవ న భిన్నార్థబోధకత్వ మిత్యత ఏవ బ్రహ్మ వల్ల్యా ముపకమే యత్సౌక్యేణం సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ తదే వాత్మేత్యాశయేన తస్మాద్దా ఎతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సంభూత ఇతి బ్రహ్మత్వనః జగత్కారణత్వం ప్రదశ్యయంతీ మంత్రవ్యాఖ్యాన ముపవర యతి భగవతీ శ్రుతిః | బ్రహ్మవల్ల్యా మపి పంచకోశవివేకపురస్కర మేవ ఆత్మైవావాజ్ఞానసగోచర ఆనంద ఇతి స ఏవ బ్రహ్మేతి ప్రదశ్యే- తస్మానందస్య నిరతిశయత్వఖ్యాననాయ సైషాసం గస్యమీమాంసే త్యానందమీమాంసా కృతా | పి బహునా సర్వ ఏవ వల్ల్యధాః బ్రహ్మత్వన ఆనందస్వరూప్రదశ్యే-న ఏవ చ తి తాధో- భవతి | కించ బృహదారణ్యకే ప్రస్తాభ్యాయే తృతీయబ్రాహ్మణే జనకయోజవల్క్యసంవాదే 'సఖిల ఏకో ద్రష్టా ద్వైతో భవ త్యేష బ్రహ్మలోకః సమా జితి ష్టాన మనుశశాస యోజవల్క్య ఏషాస్య పరమా గతి కేషాస్య పరమా సంప దేషాస్య పరమ ఆనంద ఏతస్యైవానందస్యా న్యాని భూతాని మాత్రా ముప జీవంతీ తృద్వితీయస్య ద్రష్టా

రాత్మనః పరమానందస్వరూపం సమ్యక్త్వదశ్యే స యో
 మనుష్యాణాం రాధః ఇత్యాదినానందస్వ నిరతిశయత్వఖ్యాప
 నాయ బ్రహ్మవల్లభ్య మివ ఆనందమీమాంసా ప్రదశ్శితా ।
 కించ మైత్రేయీ బ్రాహ్మణే సర్వలోకస్వత్యక్వానుభవసిద్ధపర
 ప్రేమాస్పదత్వకార్యలింగ కానుమానే నాత్మనః పరమానం
 దతా యాజ్ఞవల్క్యేన ప్రదశ్శితా । తదేత ద్విద్యారణ్య
 శురుభిః ప్రత్యక్త్వవివేకే 'ఇయ మాత్మా పరానందః పర
 ప్రేమాస్పదం యతః । మానభూవంశి- భూయాస మితి
 ప్రేమాత్మ నీకతే । తత్ప్రేమాత్మాథ- మన్యత్ర నైవ మన్యాథ-
 మాత్మని । అత స్తత్పరమం తేన పరమా నందతాత్మనః' ఇత్య
 సూదితా । ఇత్యలమానందలక్షణ నిరూపణేన ।

బ్రహ్మచ ఆత్మా అత ఏవ ఆత్మనః జగత్తారణత్వబోధక
 వాక్యానాంచ న కాచనవిప్రతిపత్తిః । కింతు పుష్కలసామ
 రస్య మేవే త్యతో యథా తై త్తిరీయోపనిషది 'తద్విజ్ఞాన
 స్వతద్భ్రహ్మేతి' బ్రహ్మణో జ్ఞాన్యత్వ మభ్యర్షి తత్వేన
 శ్రూయతే తద్ధై వేతరత్ర వేదాంతేషు 'య ఆత్మా అపహత
 శామ్నా । సోఽస్వేప్తవ్యః । స విజ్ఞానితవ్యః । ఆత్మావా అరే
 ద్రప్తవ్యః । శోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యానితవ్యః' ఇత్యాత్మనో
 జ్ఞాన్యత్వం శ్రూయతే । తథా 'బ్రహ్మవి దాపోతి పరం ।
 తరతి లోక మాత్మనిత్' ఇత్యాదిఫలబోధకవాక్యేషుపి బ్రహ్మ
 త్మజ్ఞానాదేవ దుఃఖనివృత్తిపూర్వక నిరతిశయానందభావా
 పత్తి రేవ ఫల మితి శ్రూయమాణత్వాత్ బ్రహ్మత్మనో
 రభేద ఇతి సర్వాసా ముపనిషదాం తాత్పర్య మితి సమ్య
 గ్విజ్ఞాయతే ।

నను బ్రహ్మత్వశబ్దయోః పర్యాయవాచిత్యే నైకాధా-
 బోధకత్వేపి బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం న సంభవతి | ఛాం
 దోగ్యే షష్టప్రపాఠకే శ్వేతకేతుద్దాలకసంవాదే 'సదేవ
 సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ | ఏక మేవాద్వితీయం | తద్దైక్షిత
 బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి | తత్తేజోఽస్మజత' ఇత్యాదినా
 సచ్ఛబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణత్వేన శ్రూయమాణత్వాత్సదేవ
 జగత్కారణం నాన్య దితి ప్రతిభాతి | తత్ర సాంఖ్యాః స్వాభి
 మతం త్రిగుణ మచేతనం' ప్రధాన మానుమానిక మేవాత్ర
 సచ్ఛబ్దేన శ్రుత్యా నివక్షిత మిత్యుపపాదయంతీతిచేన్న |
 ఛాందోగ్యే జగత్కారణత్వేన శ్రూయమాణం సచ్ఛబ్దవాచ్య
 మాత్తా బ్రహ్మైవ | న ప్రధాన మన్యద్యేతి షష్టప్రపాఠక
 తాత్పర్యపర్యాయోచనయా విజ్ఞాయతే తథాహి—ప్రియతమం
 పుత్రం శ్వేతకేతు ముద్దధీర్షయా ఆరుణి రుద్దాలకః పితా అస
 త్కారణనిరసనపురస్కరం జగత స్సత్కారణత్వ ముపక్రమ్య
 తస్య సత ఈక్షణ పూర్వికాం తేజోబన్నాదికాం నామరూప
 సృష్టి ముపనర్హ్య ప్రస్తు సృతోఽనుప్రవేశనపూర్వకం జీవే
 నాత్మనా సృష్టస్య జగతః నామరూపవ్యాకరణ ముపదిదేశ |
 తద్వధా—'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయం |
 తద్దైక ఆహు రస దేవేద మగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయం |
 తద్దైక తద్దైక సృజాయత | కుతస్తు ఖలు సోమ్యైవగ్ స్వాదితి
 హేలూవాచ | కథ మసత సృజాయేతేతి | సత్త్వేవ సోమ్యేగ
 మగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయం | తద్దైక్షిత బహుస్యాం ప్రజా
 యేయేతి | తదపోఽస్మజత | తా ఆప ఐక్షంత బహ్వ్యస్యామ
 ప్రజాయేమహీతి తా అన్న మస్మజంత | సేయం దేవతై

క్షత | హంతాహ మిమా స్మిప్రో దేవతాః | అనేన జీవేనాత్మ
నానుప్రవిశ్య నామయాపే వ్యాకరోతో' ఇతి |

తదేత ద్బ్రహ్మ వల్ల్యాం విద్యమానబ్రహ్మకారణత్వవర న
సదృశ మివ దృశ్యజ్ఞే | తథాహి— 'సోఽకామయత
బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి | సతపోఽతవ్యత | సతప స్త్వ్యా |
ఇదగ్ సర్వ మస్మజతి | యదిదం కించ | తత్సృష్ట్యా తదేవా
నుప్రవిశే దితి' | ఏవం సర్వస్య జగత స్సన్మూలత్వం ప్రతి
జ్ఞాయ బహుదృష్టాంతపురస్కరం 'స యవజోణిమైతదాత్మస్య
మిదగ్గ్ సర్వం | తత్సత్సగ్ స ఆత్మా తత్త్వమసి | శ్చేతకేతో
ఇతి నవకృత్వాభ్యాసే నోపదిదేశ | అస్యాయ మధకః—
స యః సదాఖ్య ఏష ఉక్తోఽణిమా అణుభావో జగతః
మూల మణిమా ఇతి అణున ద్దుర్విజ్ఞేయః | మానాంతానా
గోచర ఇత్యధః | ఐతదాత్మ్య మేతత్సదాత్మా యస్య సర్వస్య
తదేత దాత్మా | తస్యభావ ఐతదాత్మ్యం | ఏతేన సదాభ్యేనా
త్మనాఽత్మవ త్సర్వ మిదం జగత్ | యేన చాత్మనా ఆత్మన
త్సర్వ మిదం జగత్ తదేవ సదాఖ్యం కారణం సఖ్యం పర
మాధఃసత్ | అత స్స ఏవాత్మా జగతః ప్రత్యక్షస్వరూపం
సతత్త్వం యాధాత్మ్యం ఆత్మశబ్దస్య నిరుపపదస్య ప్రత్యగాత్మని
గవాదిశబ్దవ న్నిరూఢత్వాత్ | అతః తత్ స త్వమసి శ్చేత
కేతో' ఇతి |

ఛాందోగ్యషష్ఠప్రపాఠకపర్యాలోచనయా తత్ర శ్రూయ
మాణం సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగత్కారణ మాత్మై వేతి విజ్ఞాయతే |
అత స్సచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మైవేతి న కోపి సందేహః బ్రహ్మ
త్మనో రేకాఢత్వాత్ | అయ మేవాథో భగవతా బాద

రాయణేన ఈక్షతేర్నాశబ్ద మిత్యాది శ్రుతత్వాచ్చేత్వంతై
 సూత్రై స్సమ్యజ్జీరూపితః | కించేమ మేవాధా మన్జునాయ
 న్యవేదయ ద్భగవాన్ శ్రీకృష్ణః ద్వితీయోఽధ్యాయే | తథాహి
 'దేహినోఽస్మి న్యథా దేహీ కామారం యశావనం జరా |
 తథా దేహాంతరప్రాప్తి రితి దేహినో నిత్యత్వం దేహానాం చాంత
 వత్త్వంచ ప్రతిజ్ఞాయ తయో దేహీదేహ యో స త్వం తత్త్వ
 దశిణభి ద్మష్టేన నిర్ణయేన 'నాసతో విద్యతే భావో నాభావో
 విద్యతే సతః' ఇత్యుపవర్ణ్య ఆహ భగవాన్ 'అంతవంత ఇమే
 దేహా నిత్యస్యాత్తా శ్శరీరిణః | అనాశినోఽప్రమేయస్యేతి' |
 అత్రాసచ్ఛబ్దేన దేహాదిః సచ్ఛబ్దేన దేహీచ గ్రాహ్యః ప్రకరణ
 విశేషా న త్వస్య ఇతి సువిజ్ఞాయజేఆత్ర సచ్ఛబ్దేన దేహీనః
 పరాసుశణః సదేవేత్యాదిశ్రుతిమూలక ఏవ | అత్ర ప్రదశిణతః
 దేహీ పంచకోశాతీత్యాత్మైవేతి 'య ఏనం వేత్తి హంతారం
 య శ్చైనం మన్యతేహ తం | ఉభాతౌ న విజానీతో నాయం
 హంతి న హన్యతే | సజాయతే మ్రుయతేవా కదాచి న్నాయం
 భూత్వా భవితా వా న భూయః | అజో నిత్య శ్శాశ్వతోయం
 పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే' ఇతి మంత్రాభ్యాం
 ప్రదశిణ్యతే | ఏవం సమగ్ర మాత్మతత్త్వ ముపదిశ్య అధ్య
 యాంతే ఫలశ్రుతో 'ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః పాథా నైనాం
 ప్రాప్య విముహ్యతి | స్థిత్యాఽస్యా మంతకాశేపి బ్రహ్మ
 నిర్వాణ మృచ్ఛతీతి పూర్వోక్తాత్మస్వరూపస్యైవ బ్రాహ్మీ
 స్థితి రిత్యుపవణానాత్ పూర్వోక్తసచ్ఛబ్దవాచ్య ఆత్మైవ
 బ్రహ్మేతి భగవా నర్జునా యోపదిదే శేతి స్పష్టతరం |
 అత్రాయ ముపదేశో భగవతః స్ఫుటిరూపస్స న్నాత్మతత్త్వోప

దేశకకతవల్లినాం సదాత్మనో రై క్యబోధకఛాందోగ్యషష్ట
 ప్రపాతకఖండానాంచ బ్రహ్మత్మనో రై క్యబోధకతై త్రితీయక
 శ్రుతీనాం చై కాధకబోధకత్వ మేన ప్రఖ్యాపయతీత్య త్రోదా
 హ్యతనద్బ్రహ్మత్మశబ్దానాం పర్యాయవాచిత్య మేవాతో జగ
 త్కారణేత్వే నోపలక్షితస్య సద్బ్రహ్మత్మనః 'ఆనందోబ్ర
 హ్మేతి శ్రుత్యుపదిష్ట మానందస్వరూపం న వ్యభిచరతీ
 త్యానందః బ్రహ్మణ స్వరూపలక్షణ మితి సిద్ధం । జగత్కా
 రణస్య బ్రహ్మణ ఆనందలక్షణం శ్రుతిస్మృతిసిద్ధ మిత్యత ఉప
 నిషత్సు శ్రూయమాణేషు జగత్కారణవాక్యేషు న తార్కిక
 సమయపరికల్పితప్రధానాణుశూన్యాదీనాం శంకావకాశలే
 శోఽప్యస్తీ త్యత సిద్ధ మానందరూపం జగత్కారణస్య
 సద్బ్రహ్మత్మనః ।

తదేతల కణపర్యాలోచనయా వ్యాఖ్యానాని సంక్షేపతో
 విమృశామః । అత్ర రామానుజః — జన్మాదీతి సృష్టిసితి
 ప్రలయం । తద్గుణసంబిజ్ఞానో బహువ్రీహీః ! అస్యాచింత్య
 వివిధవిచిత్రచనస్య నియత దేశకాలఫలభోగబ్రహ్మాదిస్తంబప
 ర్యంతక్షేత్రజ్ఞమిశ్రస్య జగతః యస్మా త్నర్వేశ్వరాన్నిఖిలహే
 యప్రత్యేకస్వరూపా త్సత్యసంకల్పత్ జ్ఞానానందాద్యనంతక
 ల్యాణగుణా త్సర్వజ్ఞత్సర్వశక్తేః పరమకారుణీకాత్ పరస్మా
 త్పుంసః సృష్టిసితి ప్రళయాః ప్రవర్తంతే తద్బ్రహ్మ ఇతి సూ
 త్రాధికః । భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితర ముపససార అధీ
 హి భగవో బ్రహ్మేత్యారభ్య యతోవా ఇమాని భూతాని
 జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యత్ప్రియం త్యభిసం
 విశంతి । తద్విజ్ఞానస్య తద్బ్రహ్మేతి శ్రూయతే । ...

..... యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే
 ఇత్యాదికారణవాక్యేన ప్రతిపన్నస్య జగజ్జన్మాదికారణస్య
 బ్రహ్మణః సకలేతరవ్యావృత్తం స్వరూప మభిధీయతే 'సత్యం
 జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' ఇతి । తత్ర సత్యపదం నిరుపాధికసత్తా
 యోగిబ్రహ్మహా । తేన వికారాస్పద మచేతనం తత్సంస్పృష్ట
 చేతనశ్చ వ్యావృత్తః । నామాంతరభజనార్థావస్థాంతరయోగేన
 తయో ర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్ । జ్ఞానపదం
 నిత్యాసంకుచితజ్ఞానైకాకార మాహ । తేన కదాచి త్సంకుచిత
 జ్ఞానత్వేన ముక్తా వ్యావృత్తాః । అనంతపదం దేశకాలవస్తు
 పరిచ్ఛేదరహితస్వరూప మాహ । సగుణత్వా త్స్వరూపస్య ।
 స్వరూపేణ గుణై శ్చానంత్యం । తేన పూర్వపదద్వయవ్యా
 వృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః సాతిశయస్వరూపస్వగుణనిత్యా
 వ్యావృత్తాః । విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ । తతః సత్యం
 జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ ఇత్యనేన వాక్యేన జగజ్జన్మాది నావగత
 స్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తు । విసజాతీయ మితి లక్ష్యత'
 ఇతి । ఈక్షత్యధికరణవ్యాఖ్యానే— 'ననుచ కార్యానుగుణే
 నైవ కార్యేణ భవితవ్యం । సత్యం । సర్వకార్యానుగుణ ఏవ
 సర్వజ్ఞ స్సర్వ శక్తి స్సత్యనంకల్పః పురుషోత్తమః సూక్ష్మచిదచి
 ద్వస్తు శరీరకః' ఇతి ।

శ్రీకంఠః— 'జన్మాది అస్య యతః ఇతి సూత్రపదచ్ఛేదః ।
 జన్మాదికం జన్మస్థితిప్రలయతిరోభావానుగ్రహరూపం కృత్యం ।
 అస్య చేతనాచేతనసమ్మేలనసమరసీభూతస్య ప్రపంచవిలాసస్య
 యతో యస్మాత్ తద్భ్రహ్మేతి శేషః । యతోవా ఇమాని
 భూతాని జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యత్ప్రియం

త్యభినంవిశంతి | త ద్విజ్ఞానస్వ | తద్వ్రహ్మేతి | ప్రధానక్షేత్ర
 జ్ఞపతి గుణేశ స్సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః' 'సత్యం జ్ఞాన
 మనంతం బ్రహ్మ' | 'ఋతం సత్యంపరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణ
 పింగళం | ఊర్ధ్వారేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపాయ వైనమః'
 ఇత్యాదివాక్యం పిషయః | యద్యపి జన్మాదే ర్జగన్నిష్ట
 త్వేన బ్రహ్మణ్యసంబంధః తథాపి తాలస్థ్యేన లక్షణత్వం
 యుజ్యతే | యత్సర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్ట మష్టాభిధానాధికరణం శివ
 తత్త్వం తదేవ జగత్కారణం బ్రహ్మే త్యుచ్యతే |
 సూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మకారణం | స్థూలచిదచిద్విశిష్టం
 తత్కార్యం భవతి ఇతి |

మధ్వరాయః — బ్రహ్మణో లక్షణ మహా | స్పష్టిస్థితిగం
 హారనియమనజ్ఞానాజ్ఞానబంధమోక్ష యతః | ఉత్పత్తిస్థితి
 సంహారానియతి రాన మావృత్తిః | బంధమోక్షాచ పురుషా
 న్యస్మా త్స హరి శేకరా డితి స్కాండే | యతోవా ఇమాని
 భూతాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి | యత్ప్రయం
 త్యభినంవిశంతి | తద్విజ్ఞానస్వ తద్వ్రహ్మేతి' ఇతి |

శ్రీ శంకరభగవత్పాదః— 'జన్మోత్పత్తి రాది రస్థేతి
 తద్గణనంవిజ్ఞానో బహువ్రహిః | జన్మస్థితిభంగం సమాసాధణః |
 జన్మన శ్చాదిత్వం శ్రుతినిదేశశాపేక్షం వస్తువృత్తాపేక్షంచ |
 శ్రుతినిదేశే శి సావత్ 'యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే'
 ఇత్యస్మి న్వాక్యే జన్మస్థితిప్రళయానాం క్రమదశేనాత్ |
 వస్తువృత్తమపి జన్మనా లబ్ధనతాకస్య ధర్మిణః స్థితిప్రళయ
 సంభవాత్ | అస్యేతి ప్రత్యక్షాదిసన్నిధాపితస్య ధర్మిణ ఇద
 మానిదేశః | షష్ఠీ జన్మాదిధర్మసంబంధార్థా | యత ఇతి

కారణనిదేశః | అస్య జగతో నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత
 న్యానేకకర్తృభాక్తృనయుక్తస్య ప్రతినియతదేశకాలనిమిత్త
 క్రియాఫలాశ్రయస్య మనసా వ్యచింత్యరచనారూపస్య జన్మస్థితి
 భంగం యతః సర్వజ్ఞా త్సర్వశక్తేః కారణా ద్భవతి తద్భ్ర
 హ్మేతి వాక్యశేషః | ఏతదే వానుమానం సంసా
 రివ్యతిరిక్తేశ్వరా స్తిత్వాదిసాధనం మన్యంత ఈశ్వరకారణినః |
 న నివహాపి తదే వోపన్యస్తం జన్మాదినూత్రే | న | వేదాంత
 వాక్యకుసుమగ్రధనాధాత్వా త్నూత్రాణాం |
 కింపున స్తద్వేదాంతవాక్యం యత్నూత్రే జేహ విలక్షయిషితం |
 భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితర ముపససార | అధీహి
 భగవో బ్రహ్మేతి ఇత్యుపక్ర మ్యాహ | యతోవా
 ఇమాని భూతాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రి
 యం త్యభిసంవిశంతి | తద్విజ్ఞానస్య | తద్భ్రహ్మేతి | తస్యచ
 నిర్మయవాక్యం | ఆనందాద్భేద భల్విమాని భూతాని
 జాయంతే | ఆనందేన జాతాని జీవంతి | ఆనందం ప్రయం
 త్యభిసంవిశంతీతి' | అన్యాన్య ప్యేవంజాతీయకాని వాక్యాని
 నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావసర్వజ్ఞ స్వరూపకారణ విషయాణ్య
 దాహర్తవ్యాని ఇతి |

అత్రేదం విజ్ఞాయతే— అస్మి న్నధికరణే యతోవా
 ఇమాని భూతాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి |
 యత్ప్రియం త్యభిసంవిశంతి | తద్విజ్ఞానస్య | తద్భ్రహ్మే
 త్యేతావన్మాత్ర మేవ విషయవాక్య మితి రామానుజాశయ
 ఇతి | తదుక్తం— భృగుర్వై వారుణిః | వరుణం పితర
 ముపససార | అధీహి భగవో బ్రహ్మే' త్యారభ్య 'యతోవా

ఇమాని భూతాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి ,
 యత్ప్రియం త్యభినంవిశంతి | తద్విజ్ఞానస్య | తద్భ్రహ్మ |
 ఇతిశ్రూయతే | తత్ర సంశయః | కీ మస్మా ద్వాక్యాత్
 బ్రహ్మ లక్షణతః ప్రతిపత్తుం శక్యతే నవా ఇతి | కింఛాత్తమ్ |
 న శక్య మితి | న తావజ్జన్మాదయో విశేషణత్వేన బ్రహ్మ
 లక్ష్యయంతి | అనేకవిశేషణవ్యావృత్తత్వేన బ్రహ్మణోనేకత్వ
 ప్రసక్తేః అతో న లక్షణతో బ్రహ్మ ప్రతిపత్తుం శక్యత ఇత్యేవం
 ప్రాప్తేభిధీయతే | జగత్సృష్టినితిప్రశయై రుపలక్షణభూతై
 ర్బ్రహ్మ ప్రతిపత్తుం శక్యత' ఇతి |

భిన్నప్రకరణేషు శ్రూయమాణప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతి రిత్యాది
 వాక్యత్రయసహకృత యతోవా ఇమానీత్యాదివాక్యమాత్ర
 మేవ విషయ ఇతి శ్రీకంఠాశయ ఇతి | స్కాందాంతర్గత
 పౌరాణికవాక్యసహకృతం యతోవా ఇమానీత్యాదివాక్య
 మాత్ర మేవ విషయ ఇతి మధ్వారాయాశయ ఇతి | భృగుర్వై
 వారుణీ రిత్యారభ్య సైషా భార్గవీ వారుణీవిద్యా ఇత్యేతావ
 త్పర్యంతం వాక్యజాలం విషయ ఇతి శ్రీశంకరభగవత్పాదాశయ
 ఇతి | కించాత్ర సూత్రేణ సూచితం జగజ్జన్మాదికారణమాత్ర
 మేవ బ్రహ్మణో లక్షణ మభిప్రేత మాహూస్వి దన్యదపీ
 త్యాశంక్య తత్రోదాహృతజగత్కారణత్వం బ్రహ్మణ ఉపల
 క్షణం యద్వా విశేషణతయా లక్షణ మితి రామానుజః |
 తటస్థలక్షణ మితి శ్రీకంఠశంకరభగవత్పాదా | లక్షణ మేవేతి
 మధ్వరాయః | ఉపవణ్యః స్వస్వమనీషయా రామానుజా
 దయః స్వకూపలక్షణ ముపవణ్యయంతి | తద్వధా—సూక్ష్మ
 చిదచిద్విశిష్టశివతత్వ మితి శ్రీకంఠః | సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టశివేతి

రకో నారాయణ ఇతి రామానుజః | విష్ణు రితి మధ్వరాయః |
 ఆనంద ఇతి శంకరభగవత్పాదః | ఏతాదృశాభిప్రాయాను
 గుణ ఏవ భేదోఽపి సూత్రస్థపదవ్యాఖ్యానేషు దృశ్యతే
 తథాపి— జన్మాదీత్యత్ర జన్మస్థితిప్రలయతిరోభావానుగ్రహ
 రూపం కృత్య మితిశ్రీకంఠః | స్మృష్టిస్థితిసంహారనియమనజ్ఞానా
 జ్ఞానబంధమోక్షా ఇతి మధ్వరాయః | సృష్టిస్థితిప్రలయ మితి
 రామానుజః | జన్మస్థితిభంగ మితి శంకరభగవత్పాదః |
 అస్మేత్యత్ర 'అచింత్యవివిధరచనస్య నియతదేశ కాలఫలభోగ
 బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతక్షేత్రజమిశ్రస్య జగత ఇతిరామానుజః |
 చేతనాచేతన సమ్మేలన సమరసీభూతస్య ప్రపంచవిలాసస్యేతి
 శ్రీకంఠః | జగతో నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత స్యానేకకర్తృ
 భోక్తృసంయుక్త ప్రతినియత దేశకాలనిమిత్త క్రియాఫలాశ్ర
 యస్య మనసా వ్యచింత్యరచనారూపస్య ఇతి శంకరభగవ
 త్పాదః | యత ఇత్యత్ర యస్మా త్సర్వేశ్వరాన్నిఖలహేయ
 ప్రత్యసేకస్వరూపా త్సత్యసంకల్పాత్ జ్ఞానానందాద్యనంత
 కల్యాణగుణా త్సర్వజ్ఞా త్సర్వశక్తేః పరమకారుణికా త్సంసః
 ఇతి రామానుజః | సర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్ట మష్టాభిధానాధికరణం
 శివతత్త్వ మితి శ్రీకంఠః | యస్మా త్సహరి రేకరా డితి మధ్వ
 రాయః | యస్మా త్సర్వజ్ఞా త్సర్వశక్తేః కారణా దితి శంకర
 భగవత్పాదః |

అత్రేద ముచ్యతే— భృగువరుణసంవాదే 'యోహా
 ఇమాసీత్యాదివాక్యేన సూచితస్య జగత్కారణస్య బ్రహ్మణః
 ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజ్ఞానా దితి' నిర్ణయవాక్యపర్యాలోచ
 నయా ఆనందః స్వరూపలక్షణ మితి సమ్మజ్ఞీరూపితం | త దేవ

నిర్ణయవాక్యప్రదశకన ముపబృంహయతః శంకరభగవత్పా
దస్య భాష్యం సర్వథా శ్రుతిసూత్రసమ్మత మితి విజ్ఞాయతే ।
రామానుజాయస్తు జిజ్ఞాసు ర్భుగో ర్నిర్ణయప్రకాశకప్రక
రణం నిణాయవాక్యం చోత్సృజ్య స్వస్వాభినివేశేన బ్రహ్మ
స్వరూపం వణాయంతి । తచ్చుతహాన్యశ్రుతకల్పనాప్రసంగా
ద్ధేయ మేవ శ్రీకంఠ రామానుజాభ్యాం వణితానాం హ్రాణో
విశేషణానా మానందాద్యనంతకల్యాణగుణత్వ పుంస్త్వ పురు
షోత్తమత్వాదీనాంచ భవ శివ శర్వ పశుపతి పరమేశ్వర మహా
దేవ రుద్ర శంభుభిధానాధిశరణత్వ మహాదేశికత్వ సర్వాను
గ్రాహకత్వ శివశత్యాదీనాంచ । చిదచిద్విశిష్యశైవవైష్ణవాద్య
స్యతమస్వరూపస్య వా ప్రతిపాదకానాం వాక్యానాం పదానాం
వా గంధలేశోపి తైత్తిరీయోపనిష ద్యవిద్యమానత్వా త్తయో
ర్వ్యాఖ్యానాడంబరః శ్రుతిసూత్రప్రతారణై వేతి నిశ్చీయతే ।
శ్రీకంఠ రామానుజయోః శైవవైష్ణవాభినివేశేన శ్రుతిప్రతా
రణాయాం పరస్పరప్రతియోగిత్వస్య బహుధా విద్యమాన
త్వేపి సూత్రాధనిరూపణవేళాయా మన్వోన్యమిత్రత్వస్యచ
విద్యమానత్వా దన్యతరనిరాకరణే నాన్యతరనిరాకరణ మప్య
వశ్యం భవే దిత్యాశయేన యథావకాశ మన్యతరస్య విచా
రణా క్రియతే ।

అత్ర రామానుజేన బ్రహ్మస్వరూపవిషయే యదుక్తం
'యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే ఇత్యాదికారణ
వాక్యేన ప్రతిపన్నస్య జగజ్జన్మాదికారణస్య బ్రహ్మణః సకలే
తరవ్యావృత్తం స్వరూప మభిధీయతే—సత్యం జ్ఞాన మనంతం
బ్రహ్మ' ఇతి బ్రహ్మణః సకలేతరవ్యావృత్తస్వరూపాభిధానే

కథం ప్రకరణస్థస్య 'అనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా' దిత్యా
 దినిర్లయవాక్య స్యాత్సజనం కంఠంవా ప్రకరణాంతరపతి
 తస్య సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి వాక్యస్య గ్రహణం
 రామానుజస్యేతి రామానుజ ఏవ ప్రప్టవ్యః । అవశ్య మియం
 శ్రుతిప్రతారణై వే త్యభ్యుపగంతవ్యా । భక్తితేషి లశునే న రోగ
 శాంతి రితి న్యాయానుగృహీతన త్తదపి తదభిమతపోషకం
 న భవతీ త్యవహాసాయైవ భవేత్ । కథ మితి చే దుచ్యతే ।
 రామానుజాభిమతస్య రూపంతు బ్రహ్మణః చిదచిద్విశిష్టత్వం
 సగుణత్వం పుంస్త్వం పురుషోత్తమత్వం విష్ణుత్వం చేతి । శివ
 త్వంచేతిశ్రీకంఠః । అత్రస్వరూపప్రతిపాదకత్వే నోదాహృతా
 సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతిః యథాకథంచిదపి న
 చిదచిద్విశిష్టత్వాదీనాం నిర్వాహికేతి సుష్టు విజ్ఞాయతే । అత్ర
 జ్ఞానపదం నిత్యానంకుచితజ్ఞానైకాకారవాచక మితి వణిఃతం ।
 బ్రహ్మణః నిత్యానంకుచితజ్ఞానైకాకారస్వే కథ మచిదంశస్య
 ప్రవేశాపత్తిః । సత్యానంతపదాభ్యా మితి యద్యుచ్యేత తన్న ।
 తయో ర్వాఖ్యానే ప్యచిదంశ స్యానిరూపణా ద్బ్రహ్మణ
 అచిత్త్వో దురుతేవ స్యాత్ । నహి సత్యాదిపదానాం
 విశేషణప్రధాన్యం యేన విశేష్యమాణం బ్రహ్మ సగుణం
 స్యాత్ । కింతు లక్షణాధప్రధానాన్యేన సత్యాదివిశేషణాని
 తదుక్తం శంకరభగవత్పాదైః— 'యస్మా ల్లక్షణాధప్రధా
 నాని విశేషణాని న విశేషణప్రధానాన్యేన । కః పున ర్లక్షణ
 లక్ష్యయో ర్విశేషణవిశేష్యయో ర్విశేష ఇతి । ఉచ్యతే—
 సమాసజాతీయేభ్య ఏవ నివర్తకాని విశేషణాని విశేష్యస్య ।
 లక్షణంతు సర్వత ఏవ । యథావకాశదాత్రాకాశ మితి ।

లక్షణాధికంచ వాక్య నిత్యవోచామ ఇతి | రామానుజోఽపి
 సత్యాదిపదానాం లక్షణాధిక మేవోదాజహార | బ్రహ్మణ
 స్సకలేతరవ్యావృత్తం స్వరూప మభిధీయతే— 'సత్యం జ్ఞాన
 మనంతం బ్రహ్మ ఇతి | నహి సత్యాదిశబ్దానాం నీలాదివ
 ద్విశేషణత్వం వక్తుం శక్యతే | సత్యాదిచతుర్ణాం శబ్దానాం
 మధ్యే కోవిశేష్యః కాని విశేషణా నీతి నిరూపయితు మపి న
 శక్యతే | కించ సత్యాదిశబ్దా గుణవాచకా ఇతి వక్తు మపి న
 శక్యతే | ఐకవిభక్త్యంతత్వా ద్విశేష్యవిశేషణభావ ఇతి యద్యు
 చ్యేత తద్ది బ్రహ్మశబ్దస్యాపి విశేషణత్వాపత్తిః సదేవ
 సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దితి శ్రుత్యా సత్యశబ్దస్యాపి విశేష్యత్వా
 వధారణాత్ | అతో విశేషణవిశేష్యభావవర్ణానం తతో
 బ్రహ్మణః సగుణత్వవర్ణానం చాపహాసాయైవ భవేత్ |
 తథా పుంస్త్య పురుషోత్తమత్వ విష్ణుత్వ శివత్వాదీనాం వర్ణాన
 మపి | సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి చతుర్ణాం పదా
 నాంచ ఛాందోగ్యే శ్రూయమాణస్య సచ్ఛబ్దస్యచ నపుంసక
 లింగనిదేశాత్ సచ్ఛబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణస్య సేయం
 దేవతైక్షత ఇతి స్త్రీలింగశబ్దైః పరామృష్టత్వాత్ కథం
 రామానుజాదీనా మభిమతస్య బ్రహ్మణః పుంస్త్యపురుషోత్త
 మత్వసిద్ధిః | తథా శైవ వైష్ణవాద్యభినివేశానా మపి సావ
 కాళో నాస్తి 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' ఇత్యత్ర | కించ
 యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇతి కారణవాక్యస్య
 నిర్ణాయకం వాక్యం న సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి కుత
 ఇతిచే దప్రాకరిణికత్వాత్ | పరుణోపదిష్టస్య కారణవాక్యస్య
 నిర్ణాయవాక్యంతు 'ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా దానందా

ద్వేష ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే | ఆనందేన జాతాని జీవంతి | ఆనందం ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి న త్వన్యత్ | యథా సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి వాక్య స్వాప్రయోజకతాత్ర తద్దైవ శ్రీకంఠే నోదాహృతయోః 'ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిః' ఋతం సత్యం పర మిత్యాదివాక్యయో రవ్యస్థానే సంభ్రమ ఇత్యలం శ్రీకంఠ రామానుజయో శ్చుప్తిసూత్రప్రతారణప్రసంగేన |

మధ్వరాయేణ జన్మాదిసూత్రటీకాయాం యతోవా ఇమా నీత్యాదిశ్రుతిప్రదేశానపురస్సర ముపవణితస్య జన్మాద్యష్ట కృత్యస్య శ్రీకంఠోక్తస్య పంచకృత్యస్య వాక్రతావిద్యమాన త్వాత్ జన్మస్థితిభంగానా మేవ శ్రూయమాణత్వాత్ | యస్మా త్పహరి రేకరా డిత్యుపవణితస్య హరిత్వస్య నిర్ణాయక పదానా మత్రావిద్యమానత్వాత్ యతోవా ఇమానీత్యాది శ్రుతేః స్కాందాంతరత్తోకస్య చైకవాక్యతాయాః నిరూప యితు మశక్యత్వాత్ శ్రూయమాణ స్వానందస్వరూపస్య సర్వథోష్ఠితత్వాచ్చ మధ్వటీకాషి శ్రుతిసూత్రప్రతారణైవే త్యలం |

ప్రకృత ముచ్యతే | జన్మాద్యస్య యత ఇత్యనేన సూచి తాయాః భార్గవీవారుణీవిద్యాయాః తాత్పర్యనిర్ణయేన జగ జన్మస్థితిలయకారణ మానందం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణో లక్షణ ముక్తం భవతీ త్యతః జిజ్ఞాసాసూత్రస్థబ్రహ్మజిజ్ఞాసా ఇత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దేన జగత్కారణభూత ఆనంద ఏవ గ్రాహ్యః నాస్య ఇత్యాశయేన 'బ్రహ్మచ వక్ష్యమాణలక్షణం జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత ఏవ న జాత్యాద్యర్థాంతర మాశంకితవ్య మిత్యవోచ ద్భగవాన్ శంకరః | లక్షణసూత్రేణ జ్ఞాపిత ఆనంద ఏవ

బ్రహ్మణో లక్షణత్వేన గృహీతశ్చే దభిమతాథాసద్ధి ర్న
 భవే దిత్యాశయేన పరేషాం వ్యామోహనాయ ప్రథమత
 ఏవ స్వస్వాభినివేశేన బ్రహ్మశబ్దనిర్వచనం రచయాం చక్రుః
 రామానుజాయ ఇత్యవశ్య మభ్యుపగంతవ్యం | అత స్తేషాం
 వ్యాఖ్యానాని కువ్యాఖ్యానా న్యేవేత్యలం | తదేత ద్రామా
 నుజాదీనాం శ్రుతిసూత్రప్రతారణా యథావకాశం ప్రత్యధి
 కరణం సంక్షేపతః ప్రదశ్యంతే |

ప్రకృతమసున రామః | బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా |
 బ్రహ్మచ జగజ్జన్మస్థితిలయహేతు రానందః | జ్ఞాతు మిచ్ఛా
 జిజ్ఞాసా | అవగతివర్జ్యంతం జ్ఞానం సన్వాచ్యాయా ఇచ్ఛాయాః
 కర్మ | ఫలవిషయత్వా దిచ్ఛాయాః | బ్రహ్మవగతిర్హి పురుషా
 థాః | నను ధర్మానగతిమాత్రేణ న పురుషాథాసద్ధిః | ధర్మా
 వగతి రనుష్ఠానహేతు రేన | అనుష్ఠానా దభిమతాథాసద్ధిః |
 తద్వ ద్భ్రూహ్మవగత్యనంతర మభీష్టసిద్ధ్యథా మథాంతరం
 విహిత మాహ్వాస్వి న్నేతిచే దుచ్యతే | ఫలసిద్ధౌ బ్రహ్మ
 జ్ఞానం ధర్మజ్ఞానవ త్కర్తవ్యాంతరం నాపేక్షతే | బ్రహ్మజ్ఞాన
 మాత్రేణైవ ఫలస్య శ్రూయమాణత్వాత్ | తథాహి —
 'బ్రహ్మవి దాహ్నోతి పరమ్' 'బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి'
 'తరతి శోక మాత్మవిత్' 'ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్మ
 బిభేతి కుతశ్చన' 'క్షీయంతే చాన్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే
 పరావరే' ఇత్యాద్యా శ్శ్చుతయో బ్రహ్మజ్ఞానాదేవ ఫల
 ముద్దోషయంతి | కించ 'వేదావినిశినం నిత్యం' 'కర్మ
 ణ్యకర్మ యః పశ్యేత్, యత్ జ్ఞాత్వా మోక్ష్య స ఇత్యాద్యాః
 శ్చుతయోపి జ్ఞానాదేవ ఫలప్రాప్తిం దశాయంతీ త్యతః బ్రహ్మ

వగతి శేవ పరమపురుషాధికాః | అతో బ్రహ్మజ్ఞానస్యై వాభ్య
 ర్హితత్వం అతో బ్రహ్మజ్ఞానస్యైత్యత్ర పరమపురుషాధికాహేతు
 భూతబ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛా ఇత్యధికాః | అత్ర సూత్రే కర్తవ్యేతి పద
 మధ్యాహృతం కైశ్చి ద్వావిభాగ్యాత్మభిః | భవతీతి పదం
 కైశ్చిద్భిః | భవతీతిపదాధ్యాహారేణ సూత్రాధేః పర్యాలోచితే
 కస్యేచ్ఛా భవతీ త్యాకాంకా జాయతే | కర్తవ్యేతిపదాధ్యా
 హారేణ పర్యాలోచితే కేనేచ్ఛా కర్తవ్యా ఇత్యాకాంకా
 జాయతే | ఇచ్ఛాయాః కర్తవ్యత్వాసంభవాత్ ప్రవృత్తి
 సిద్ధయే ఇచ్ఛాకర్తవ్యపదయో రన్యతరన్య వా ముఖ్యాధికాః
 పరిత్యక్తస్యః | కేచి చ్చోదనాభిమానినః ఇచ్ఛాశబ్దస్య విచారే
 లక్షణం మన్యంతే | స్మర్యమాణస్యేచ్ఛాశబ్దస్య ముఖ్యవృత్తే
 కర్తవ్యతాయాః కుంతిభావం మన్యంతే కేచిత్ | ఉభయ
 ధాపి యదనంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా ఇత్యాకాంకాయా మధశబ్దే
 నాథాక్షిప్తస్య పూర్వవృత్తసాధికారస్య జ్ఞాపక మేవ స్యాత్ |
 అధికారశుతయస్తు 'పరీక్ష్య లోకా న్కర్మచిత్తా న్బ్రహ్మణో
 నిర్వేద మాయా న్నాస్త్యకృతః శృణేన | తద్విజ్ఞానాధికం న
 గును మేవాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిః 'తద్యధేహ కర్మచిత్తో
 లోకః క్షీయత నవ మేవాముత్రపుణ్యచిత్తో లోకః క్షీయతే'
 'న జాయతే మియతే వా విపశ్చిత్' 'యోనై భూమా తద
 మృత మతోస్య దార్తం' 'ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రయం
 భవతి' | 'శాంతోదాంత ఉపరత సితికు స్సమాహిత శ్చృదా
 విత్తోభూత్వాత్మస్యే వాత్మానం పశ్యేత్' 'న న పునరావర్తతే'
 ఇత్యాద్యాః | తాసా మధానిర్ణయేన నిత్యానిత్యవస్తువివేకః |
 ఇహోముత్రాధికాభాగవిరాగః | శమదమాది సాధనసంపత్ |

ముముక్షుత్వం చేతి సాధనసంపత్తి రధికారప్రయోజక మితి విజ్ఞాయతే | అత ఏవోక్తం శంకరభగవత్పాదైః—‘యథోక్త సాధనసంపత్త్యనంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యేతి | తదతీవ మనోజ్ఞం | అత్ర శంకరభగవత్పాదైః కర్తవ్యేతి పద మధ్యా హృతం | కింతు తదధఃనిర్ణయ సూపేక్షితః జ్ఞానాసూత్ర భాష్యే | త త్కిమితి కించి దత్ర నిరూప్యతే’ ‘తద్విజ్ఞానస్వ | తద్బ్రహ్మైతిశుతో శ్రూయమాణవిజ్ఞానస్వత్వత్ర ప్రకృతిమాత్రం జ్ఞానానద మవకృప్య బ్రహ్మశబ్దేన సంయోజ్య ప్రత్యయా ల్లిజః సువిరమ్య సూత్రం రచయాం చకార భగవా న్బదరాదుణః అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానేతి | ఉపేక్షితవిజ్ఞాన రూపస్య కర్తవ్యేతిపద స్యాధ్యాహారం కృత్వాపి తదధః విచారణా దుపరరామ శంకరభగవత్పాదః | లిజః ముఖ్యేఽథే గృహీతే ఇచ్ఛాశబ్దస్య ముఖ్యాథో బాధితో భవే దితి | యదీచ్ఛాశబ్దస్య విచారే లక్షణం మన్యంతే శంకరభగవ త్పాదాః సా చావశ్య మేవ నిరూపితా భవేత్ | యతో నేచ్ఛాశబ్దస్య లక్షణా నిరూపితా తస్య ముఖ్యాథే ఏవాభి ప్రేతః శంకరభగవత్పాదై రితి సుప్టువిజ్ఞాయతే | యతః కర్త వ్యేతిపదస్యాథ విచారణా వ్యుపేక్షితా తస్య ముఖ్యాథేస్యా బాధో ప్యనుమీయతే | కర్తవ్యేతిపదస్య ముఖ్యాథే బాధస్తు ‘లిజాదయ శ్శూయమాణా అప్యనియోజ్యవిషయత్వా త్కుంఠీభవం త్యుపలాదిషు ప్రయు క్తురతైక్యాదివ దహే యానుపాదేయవస్తువిషయత్వా’ దితిసమన్వ యసూత్రభాష్యే సమ్యక్ప్రపంచితః | అతః కర్తవ్యేతిపదస్య భవతీతి పదస్య వాధ్యాహారేణ న కోపి విరోధః | కర్తవ్యేతిపదస్య ముఖ్యాథే

గ్రహణే ఇచ్ఛాశబ్దాధ్యక్ష్య బాధః అనభిమతలిజభ్యక్ష్య
 గ్రహణంచ స్యాదితి శ్రుతహాన్యశ్రుతకల్పనాప్రసంగ స్సాస్త్యత్ |
 తస్మాల్లిజ్జుపేక్షితా సూత్రకృతా భావ్యకృతాచ | తస్మా
 న్చంకరభగవత్పాదైః ప్రదశికాతం జిజ్ఞాసాలక్షణసూత్రయో
 ర్భావ్యమేవ సమీచీన మితి విజ్ఞాయతే |

ఏతావతాగ్రంథసందర్భేణ భగవతా బాదరాయణేన
 జిజ్ఞాస్యతయా వివక్షితస్య బ్రహ్మణః జగజ్జన్మాదికారణం తటస్థ
 లక్షణ మానందః స్వరూపలక్షణ మితిచైత్తిరీయశ్రుతిపర్యా
 లోచనయా సమ్యక్చేదశికాతం | ఇదానీం శాఖాంతరే వివక్షి
 తస్య స్వరూపలక్షణస్య ప్రదశికానాయ ప్రవృత్తము త్తరసూత్రం
 విచార్యతే | తద్యథా—శాస్త్రయోనిత్వాదితి |

* శాస్త్రయోనిత్వాత్ *

తంజ్ఞేణోచ్ఛరితమిదం సూత్ర మధికరణద్వయవివక్షయా |
 బ్రహ్మణో లక్షణప్రతిపాదక మన్యత్ | అన్యచ్ఛ తత్ప్రమాణ
 నిర్ణాయకం చేతి | తత్ర జన్మాదిసూత్రసాన్నిధ్యవశా లక్షణ
 పర మేవాభ్యర్థిత మితి తత్ప్రథమతో నిరూప్యతే | పూర్వ
 సూత్రా ద్భ్రహ్మ త్యనువృత్తిః | శాస్త్రయోనిత్వాద్భ్రహ్మ
 శబ్దాభ్యాం హేతుపక్షయో ర్వివక్షితత్వా త్సుప్రసిద్ధం సాధ్యం
 నిదిష్టమేవ స్యాత్ | తత్కిమితి చేదుచ్యతే | శాస్త్రస్య
 ఋగ్వేదాదిలక్షణస్య యోనిః కారణం శాస్త్రయోనిః |
 తస్య భావః శాస్త్రయోనిత్వం | ఋగ్వేదాదేః కారణం
 మైత్రేయీబ్రాహ్మణే శ్రూయతే | తద్యథా— 'అన్య
 మహతో భూతస్యనిశ్చసిత మేతద్వ దృగ్వేదో యజుర్వేద
 స్సామవేదోఽధర్వాంగిరస ఇతిహాసః పురాణం వీద్యా ఉపని

పదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానా
 స్వస్యైవైతాని నిశ్వసితాని' ఇతి | అత్రోత్తరవాక్యే ఋగ్వే
 దాదికారణత్వేన నిదిష్టస్య మహతో భూతస్య స్వరూప
 బోధకం 'ఇదం మహద్భూత మనంత మపారం విజ్ఞానఘన
 ఏవ' ఇతిచ శ్రూయతే | తస్మా దత్ర సూచితం సాధ్యం ప్రజ్ఞాన
 ఘన మితి విజ్ఞాయతే | ఏవంచ శాస్త్రయోనిత్వా ద్భ్రహ్మ
 ప్రజ్ఞానఘన మితి సూత్రరూపం స్యాత్ | అత్ర వ్యతిరేకదృ
 ష్టాంత స్యాభిప్రేతత్వా ద్దృష్టాంతస్యోపేక్షా | తస్మా ద్భ్రహ్మ
 ప్రజ్ఞానఘన మితి సూత్రాధః | బ్రహ్మణః ప్రజ్ఞానఘనత్వే
 సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ | విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ |
 ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ | స యథా సైంధవఘనోఽనంత రోఽబాహ్యః
 కృతోఽస్మి రసఘన ఏవైవం వాఽరేఽయమా త్మాఽనంతరోఽ
 బాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ | ప్రాజ్ఞే నాత్మనా సంప
 రిష్వక్తః | యోవై ప్రాణ స్సప్రజ్ఞా యావై ప్రజ్ఞా స ప్రాణః
 'ఇత్యాద్యాస్మృతయ స్సర్వథా సావకాశా భవంత్యతో లక్షణ
 సూత్రయో ర్విచారణేన విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణ
 స్వరూపలక్షణం సమ్యక్సిద్ధాఽఽరితం ఇవతి త్యతో వ్యాఖ్యా
 నాని విమృశామః |

శాస్త్రయోనిత్వా దిత్యత్ర శాస్త్రస్య యోని రితి షష్ఠీ
 సమాసేన బ్రహ్మణో య ద్వేదకారణత్వ మభిహితం 'అస్య
 మహతో భూతస్య నిశ్వసిత' మిత్యాదివిషయ వాక్యపురస్కరం
 తచ్చంకరభగవత్పాదై రేవ ప్రతిపాదితం | తథాహి 'జగ
 త్కారణత్వప్రదశనేన సర్వజ్ఞం బ్రహ్మే త్యువక్షిప్తం | తదేవ
 ద్రిణయ న్నాహ శాస్త్రయోనిత్వాత్ | మహత ఋగ్వే

దాదేః శాస్త్రస్యానేకవిద్యాస్థానోపబృంహితస్య ప్రదిపవ
త్సర్వాథాఃవద్యోతినః సర్వజ్ఞకల్పస్య యోనిః కారణం
బ్రహ్మ | స హీదృశస్య శాస్త్రస్య ఋగ్వేదాదిలక్షణస్య
సర్వజగుణాన్వితస్య సర్వజ్ఞా దన్యత స్సంభవోఽస్తి' ఇతి |

జన్మాద్యధికరణే జగత్కారణత్వా దేతో ర్యద్భ్రహ్మణ
స్సర్వజత్వ ముపవణిః-తం తదేవ హేత్వంతరేణాపి శ్రుత్యా
ప్రదశిత మితి ద్రఢీకరణాయ వస్తీతత్పురుషవృత్త్యా సూత్రా
ధఃవణః-నం మహతే ఫలాయ భవతి | అత్రేద మనుమానం |

బ్రహ్మ సర్వజం శాస్త్రయోనిత్వా దితి | అత్ర సర్వజపదం
మైత్రేయీబ్రహ్మణే శ్శూయమాణస్య విజ్ఞానఘనలక్షణస్య
స్మారకమే వేత్యత్ర ప్రదశితవిషయవాక్యపర్యాలోచనయా
విజ్ఞాయతే | కించాయం సర్వజశబ్దః ప్రజ్ఞాపర్యాయవాచీతి
'ప్రాజ్ఞః పరమేశ్వరః సర్వజత్వలక్షణయా ప్రజ్ఞయా నిత్య మవి
యోగా' దితి సుషుప్త్యత్కాంత్యధికరణభాష్యే ప్రతిపాదితః |
తస్మా చ్చాస్త్రయోనిత్వా దిత్వత్ర బ్రహ్మణః సర్వజత్వలక్షణ
పరతయా శంకరభగవత్పదై ర్యద్వ్యాఖ్యానం కృతం తత్స
మీచీనం | రామాన జాదయస్తు వస్తీనమాసప్రస్తావనా దత్యంత
ముపరేముః | తేషా మభిమతచిదచిద్విశిష్టగుణగణశివవిష్ణాది
భావానాం భంగ స్సర్వథా ప్రసజ్యే తేత్యలం |

ఏతావతాగ్రంథనందర్శేణ జిజ్ఞాసన్యం బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది
కారణం ప్రజ్ఞానఘన మానందమితి సమ్యక్సిరూపితం | తత్స్వ
రూపాధిగమే కిం ప్రమాణ మిత్యా కాంక్షాయా మాహ |

* శాస్త్రయోనిత్వాత్ *

శాస్త్రం ఋగ్వేదాదిశాస్త్రం యోనిః కారణం ప్రమాణ

మస్య బ్రహ్మణో యథావత్స్వరూపాభిగమే । శాస్త్రా దేవ
 ప్రమాణా జ్జగజ్జన్మాదికారణం విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మస్థి
 గమ్యత ఇత్యభిప్రాయః । బ్రహ్మలక్షణవిషయే వ్యాఖ్యా
 త్వాణాం పరస్పరప్రతియోగిత్వస్య బహుధావిద్యమానత్వేపి
 బ్రహ్మప్రమాణవిషయే 'నావేదవిన్మనుతే బృహంతం । తం
 త్వేపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి' ఇత్యాదినా బ్రహ్మణో
 వేదాంతశాస్త్రైకగమ్యత్వే ప్రాయశో న కాచన వివ్రతిపత్తిః!
 తస్మా త్సర్వే వ్యాఖ్యాతారః బహువ్రహీవృత్పత్తిం సమా
 శ్రయంతః ప్రవృత్తాః । మధ్వరాయస్తు శాస్త్రస్య విశేషమ
 వ్యుదాజహార— 'ఋగ్యజుస్సామాధర్వాశ్చ భారతం పంచ
 రాత్రకం । మూలరామాయణం చైవ శాస్త్ర మిత్యభిధీయతే॥
 యచ్ఛానుకూల మేతిస్య తచ్చ శాస్త్రం ప్రక్షీర్ణితం అతోఽస్య
 గ్రంథవిస్తారో నైవ శాస్త్రం కువర్మ తత్ ॥ ఇతిస్కాందే
 ఇతి । తదత్ర కించి ద్విచార్యతే— అత్ర శాస్త్రనిర్వచనే
 వేదచతుష్టయా ద్భిన్నం గ్రంథత్రయ ముదాహృతం । భారతం
 మూలరామాయణం పంచరాత్రం చేతి । తదస్య గ్రంథ
 విస్తారః కువర్మత్వాన్న శాస్త్ర మితి చోద్ఘోషితం స్కాందాభి
 మతమివ । తస్మాత్ మన్వాదిస్మృతయోఽప్రాదశపురాణా
 న్యుపపురాణానిచ పంచరాత్రభిన్నతంతానిచ సర్వధా అప్ర
 మాణ మితి సువిభాతి । స్కాందపురాణస్య శైవప్రాధా
 న్యతా సువిదితా లోకే । కథం వైష్ణవాభిమానినో మధ్వరా
 యస్య తామసే స్కాందే ప్రామాణ్యప్రసక్తిః । తత్ప్రకృతప్ర
 మాణగ్రంథబహిర్భూతస్య తదభిమతదేవతాన్యూనత్వప్రతిపా
 దకస్యచ స్కాందస్య చాప్రామాణ్యప్రతిరేవ సర్వధా

స్యాత్ | అప్రామాణ్యగ్రంథవాక్య మప్యప్రమాణ మేవ
 స్యాత్ | అప్రామాణికస్కాండవాక్యా త్స్వాభిమతగ్రంథానా
 మప్యప్రామాణ్యం సుష్టు ప్రదశయన్ స్మధ్వరాయః కథం నాప
 త్రపే తేత్యలం తత్ప్రసంగేణ |

ప్రకృతమనుసరామః | యత స్సర్వేషాం వేదవిదాం
 బ్రహ్మణ శ్వాస్త్రీప్రమాణకత్వ మభిమత మత స్సేధం బ్రహ్మణ
 శ్వాస్త్రీప్రమాణకత్వం |

బ్రహ్మణ శ్వాస్త్రీప్రమాణకత్వం ప్రతిజ్ఞాతం శ్వాస్త్రీయో
 నిత్యా దితి | తదేవ ద్రథయన్ స్పూర్వపక్షనిరసనపూర్వక
 మాహ భగవాన్ కృష్ణ ద్వైపాయనః తత్తు సమన్వయా దితి |

* త త్తు స మ న్వ యా త్ *

అత్ర తుశ్చ బైన పూర్వపక్షాణాం నిరాస స్సూచితః | తదితి
 బ్రహ్మః | శ్వాస్త్రీయోనీతి పూర్వసూత్రా దనువర్తతే | సమ
 న్వయా దితి హేతుః | శ్వాస్త్రీం ఋగ్వేదాది యోనిః కారణం
 ప్రమాణం యస్య తత్ శ్వాస్త్రీయోనీ ఇతి బహువ్రీహిః |
 సమ్య గన్వయః సమన్వయః | ఉపక్రమాదిభి ర్లింగై రిత్వభి
 ప్రాయః | పూర్వపక్షాస్తు ప్రాయశో జైమినీయతంత్రోత్థితా
 వవ | తథాహి—'అమ్నాయస్య క్రీయాధాత్వా దానధాక్య
 మతదధానా మితి క్రియాపరత్వం శ్వాస్త్రీస్య ప్రదశితం |
 అతో వేదాంతానా మానధాక్య మక్రియాధాత్వాత్ |
 కర్తృ దేవతాదిప్రకాశనాధాత్వేన వా క్రియావిధిశేషత్వ
 ముపాసనాదిక్రియాంతరవిధానాధాత్వంవా | నహి పరినిష్ఠిత
 వస్తుప్రతిపాదనం సంభవతి | ప్రత్యక్షాదివిషయత్వా త్పరినిష్ఠిత
 వస్తునః | తస్మాద్విపాదనేచ హేయోపాదేయరహితే పురుషా

ధా-భా-వాత్ | అత ఏవ సోఽరోదీ ది త్యేవమాదీనా మాన
 ధ-క్యం మాభూ దితి విధినా త్యేకవాక్యత్వాత్ స్తుత్యధే-న
 విధినాం స్యుః' ఇతి స్థావకత్యే నాధ-వత్త్వ ముక్తం |
 మ-తాణాంచ ఇషే త్యేత్యాదీనాం క్రియాతత్సాధనాభిధాయి
 త్వేన కర్మసమవాయిత్వ ముక్తం | న క్వచిదపి వేదవాక్యానాం
 విధిసంస్పర్శమతంఛే నాధ-వత్త్వా దృష్టోపపన్నావా | నచ పరి
 నిష్ఠితవస్తుస్వరూపే విధి స్సంభవతి | క్రియావిషయత్వా ద్విధేః
 తస్మా త్క-ర్మాపేక్షితక ర్తృస్వరూపదేవతాప్రకాశనేన క్రియా
 విధిశేషత్వం వేదాంతానాం | అథ ప్రకరణాంతరభయా న్నైత
 దభ్యుపగమ్యతే తథాపి స్వవాక్యగతోపాసనాదికర్మపరత్వం |
 తస్మా న్న బ్రహ్మణ శ్శాస్త్రీయోనిత్వ మి త్యేకే | అపరేతు
 యద్యపి శాస్త్రీప్రమాణకం బ్రహ్మ తథాపి ప్రతిపత్తివిధివిష
 యతయైవ శాస్త్రీణ బ్రహ్మ సమర్ప్యతే | యథా యూపా
 వహనీయాదీ న్యతాకికాన్యసి విధిశేషతయా సమర్ప్యంఛే
 తద్వత్ | అన్యేతు యద్యపి ప్రమాణాంతరాగోచరం బ్రహ్మ
 తథాపి ప్రవృత్తినివృత్తిపరత్వాభావేన సిద్ధరూపం బ్రహ్మ న
 శాస్త్రం ప్రతిపాదయతీతి | ప్రవృత్తినివృత్తివిధితచ్ఛేషవ్యతి
 రేకేణ కేసలపస్తువాదీ వేదభాగో నాస్తీతి కేచిత్ |

అత్రవ్యాఖ్యాతారః—తత్ర శంకరభగవత్పాదః- 'తుశబ్దః
 పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యధః | తద్భిన్నా సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి
 జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణం వేదాంతశాస్త్రీదే వావగమ్యతే
 కథం | సమన్వయాత్ | సర్వేషు వేదాంతేషు వాక్యాని
 తాత్పర్యేణైతవ్యాధ-స్య ప్రతిపాదకత్వేన సమసుగతాని |
 సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ | ఇత్యాదీని |

నచ తద్గతానాం పదానాం బ్రహ్మస్వరూపవిషయే నిశ్చితే
 సమన్వయే అవగమ్యమానేఽర్థాంతరకల్పనాయుక్తాశ్రుతహాస్య
 శ్రుతకల్పనాప్రసంగాత్ | నచ తేషాం కర్తృప్రతిపాదనపరతావ
 సీయతే | తత్కేన కం పశ్యే దిత్వాదిక్రియాకారకఫలనిరా
 కరణశ్రుతేః | నచ పరినిష్ఠితవస్తుస్వరూపత్వేపి ప్రత్యక్షాదివిష
 యత్వం బ్రహ్మణః | తత్త్వమసీతి బ్రహ్మోత్పత్తౌభావస్య శాస్త్ర
 మంతరేణాసవగమ్యమానత్వాత్ | యత్తు హేయోపాదేయ
 రహితత్వా దుపదేశానధిక్య మితి నైషదోషః | హేయో
 పాదేయశూన్యబ్రహ్మోత్పత్తౌతావగమాదేవ సర్వకేశ ప్రహాణా
 త్పురుషాధానిధేః | దేవతాదిప్రతిపాదనస్యతు స్వవాక్యగతో
 పాసనాధాన్యేపి న కశ్చిద్విరోధః | నతు తథా బ్రహ్మణ
 ఉపాసనావిధిశేషత్వం సంభవతి | ఏకత్వే హేయోపాదేయ
 శూన్యతయా క్రియాకారకాదిద్వైతవిజ్ఞానోపమద్దోషపత్తేః |
 న హ్యేకత్వవిజ్ఞానే నోన్ముధితస్య ద్వైతవిజ్ఞానస్య పునస్సంభ
 వోఽస్తి యేనోపాసనావిధిశేషత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యేత |
 యద్య ప్యన్యత్ర వేదవాక్యానాం విధిసంస్పర్శ మంతరేణ ప్రమా
 ణత్వం న దృష్టం తథా వ్యాత్మవిజ్ఞానస్య ఫలపర్యంతత్వా న్న
 తద్విషయస్య శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యం శక్యం ప్రత్యాఖ్యాతుం |
 న చానుమానగమ్యం శాస్త్రప్రామాణ్యం యేనాన్యత్ర దృష్టం
 నిదశఃన మచేక్షేత | తస్మా త్సిద్ధం బ్రహ్మణ శ్శాస్త్రప్రమాణ
 కత్వ మితి |

రామానుజః— ప్రసక్తాశంకానివృత్త్యధాన్తుశిబ్దః | తత్
 శాస్త్రప్రమాణకత్వం బ్రహ్మణ స్సంభవత్వేవ | కుతః | సమ
 న్వయాత్ | పరమపురుషాధాతయో అన్వయః సమన్వయః |

పరమపురుషాధాభూతస్యైవ బ్రహ్మణోఽభిధేయతయాఽన్వయాత్ | ఏవ మివ సమన్వితో హ్య్యాపనిషదః పదసముదాయః | యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే |

సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ | ఆనందో బ్రహ్మ ఇత్యేవ మాదిః | నచ వ్యుత్పత్తిసిద్ధపరినిష్పన్నవస్తుప్రతిపాదసమధానాం పదసముదాయానామఖిలజగదుత్పత్తిసిద్ధివినాశహేతుభూతాశేషదోష ప్రత్యసీకాసరిమితోదారగుణసాగరానవధికాతిశయానందస్వరూపే బ్రహ్మణి సమన్వితానాం ప్రవృత్తినివృత్తిరూపప్రయోగపిరహా దన్యపరత్వం | స్వవిషయావభోధపరత్వవసాయిత్వా త్సర్వప్రమాణానాం | అతో యతోవా ఇమానీత్వాదివాక్యం నిఖిలజగదేకకారణం నిరస్తనిఖిలదోషగంధం సార్వజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాద్యనంతకల్యాణగుణాకర మననధికాతిశయానందం బ్రహ్మస్తీతి బోధయతీతి సిద్ధ మితి |

శ్రీకంఠస్తు— తచ్ఛబ్దేన ప్రకృతం బ్రహ్మ పరామృశ్యతే | తుశబ్దేన సర్వాణి వేదాంతవాక్యాని సమాహ్రియంతే | సమన్వయశబ్దేన తాత్పర్యేణ సంబధ ఉచ్యతే | తద్బ్రహ్మ వేదాంతవాక్యాని తాత్పర్యలింగసంబంధాత్ బోధయంతీతి సూత్రాదః | శివ ఏకో ధ్యేయః | శివంకరస్సర్వ మన్యత్పరిత్యజ్యేతి శివవ్యతిరిక్తస్య ముముక్షూణాం ధ్యేయత్వం పరిసంఖ్యాయతే | అత శ్శివ ఏవ పరం బ్రహ్మ మోక్షకామై ధ్యాతవ్యో జ్ఞాతవ్య శ్చేతి | అతస్తాత్పర్యలింగ సమన్వయేన బ్రహ్మపరా వేదాంతాస్తదుపాసనాపరా శ్చేత్యవిరోధో ఇతి |

మధ్యరాయస్తుః— అన్వయ ఉపపత్త్యాదిలింగం

ఉపకమాదితాత్పర్యలింగై స్సమ్యక్సిరూప్యమాణే తదేవ శాస్త్రగమ్యమితి ।

సర్వే వ్యాఖ్యాతాలోపి వేదాంతవేద్యం బ్రహ్మీభ్యుపగచ్ఛతి । కింతు తద్బ్రహ్మ నిర్విశేష మానందం విజ్ఞానం చేతి తత్తజ్ఞానాదేవ తద్భావాపత్తిరూపపరమపురుషార్థసిద్ధి రితి శంశరభగత్పాదః । రామానుజాయస్తు తద్బ్రహ్మ సవిశేష మితి తదుపాసనాచ్చ పురుషార్థసిద్ధి రితి బహుధా వణాయంతి । తద్బ్రహ్మ సవిశేష మాహూస్వి నిర్విశేష మితి తత్తజ్ఞానాదేవ తదుపాసనాద్వా పురుషార్థసిద్ధి రిత్వేత ద్విచార్యతే సంక్షేపతః ।

బ్రహ్మస్వరూపబోధకత్వైత్తిరీయోపనిషది బ్రహ్మణః 'యతో వాచో నివర్తంతే । అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్మ బిభేతి కుతశ్చనే' త్యవాజ్ఞానసగోచరతాభిధానాత్ నిర్విశేష మేవ బ్రహ్మ ప్రతిపత్తవ్యం । కించ లక్షణ నిర్ణాయకవాక్యే 'ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే । ఆనందేన జాతాని జీవంతి । ఆనందం ప్రయంత్యభిసంవిశంతీ'త్యత్ర ఆనందస్య నిర్విశేష త్వేనైవ నిదిష్టత్వా నిర్విశేష మానందం బ్రహ్మేతి విజ్ఞాయతే । తథా సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దితి ఛాందోగ్య శ్రుతో సతః నిర్విశేష త్వేనైవ శూయమాణత్వాత్ । ఏక మేవాద్వితీయ మితి త్రిభిః పదై స్సజాతీయవిజాతీయస్యగత విశేషాణాం సర్వేషా మపి నివారితత్వా నిర్విశేషం సన్మాత్ర మేవ తేజోబన్నాదిజగత్కారణత్వేన శ్వేతకేతో రాత్మత్వేనోపదిష్టత్వాతో సత్ నిర్విశేష మేవేతి విజ్ఞాయతే । కించ

మైతేయీ బ్రాహ్మణే సైంధవఖిల్యదృష్టాంతపురస్కర మ
విజ్ఞానఘన ఏవేత్సుపదిష్టత్వాత్ నిర్విశేష మేవ విజ్ఞ
బ్రహ్మేతి విజ్ఞాయతే | అతో బ్రహ్మ నిర్విశేష మేవేతి సర
విజ్ఞాయతే | 'విద్వాన్న బిభేతి కుతశ్చన' ఇతి మంత్రవ
'ఏతగ్ హవావ న తపతి కిమహగ్ సాధునాకరవం | కిమ
పాప మకరవ మితి స య ఏవం విద్వా నేతే ఆత
స్పృణుతే | ఉభేష్యైవైష ఏతే ఆత్మానగ్ స్పృణుతే |
ఏవం వేద ఇతి బ్రాహ్మణవాక్యేచ విదిక్రియాయా
శ్రూయమాణత్వాత్ జ్ఞానాదేవ పరమపురుషాధకసిద్ధి
వశ్య మభ్యుపగమ్యతే | కించేమ షుభక మేవ సత్యం
మనంతం బ్రహ్మ | యో వేద నిహితం గుహాయా మితి వ
వాక్య మనుగృహ్యతి | కిం వక్తవ్యం సకలవేదాధకప్రకా
సకలశ్రుతిశిరోవతంసం సకల వేదాధక సారసంగ్రహ భు
'బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పర' మితి బ్రహ్మసూత్రం బ్రహ్మవిద ఏవ ప
పురుషాధకప్రాపి ముపదిశతిస్మహవై | కించ భృగువల్ల
ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా దితి భృగో ర్భ్రహ్మవిజ్ఞాన
తరం శ్రుత్వా సైషా భార్గవీ వారుణీ విద్వా | పరమే వో
స్మృతిష్ఠితా | సయ ఏవం వేద ప్రతిష్ఠిషతి | అన్నవా సన్నా
భవతి | మహా నృపతి ప్రపజయా పశుభి ర్భ్రహ్మవర్చసే
మహా స్కీర్త్యా' ఇతి ఫలశ్రుతౌ య ఏవం వేదేతి జ్ఞానన్త
పురుషాధకసాధనత్వేన వివక్షితత్వాత్ | 'సయశ్చాం
పురుషే | యశ్చాసా వాదిత్యే | స ఏకః స య ఏవం వి
అస్మాల్లోకా త్ప్రేత్య | ఏత మన్నమయమాత్మాన ముప
క్రమ్య | ఏతం ప్రాణమయ మాత్మాన ముపసంక్రమ్య | 5

* ఈ క్షత్వ ధిక రణ మ్ *

ఏవం తావ ద్వేదాంతవాక్యానాం బ్రహ్మీత్మావగతిప్రయో
జనానాం బ్రహ్మీత్మని తాత్పర్యేణ సమన్వితానా మంతరేణ
కార్యానుప్రవేశం బ్రహ్మణి పర్యవసాన ముక్తం । బ్రహ్మచ
విజ్ఞాన మానందఘనం జగదుత్పత్తిసితిలయకారణ మిత్యుక్తం ।
సాంఖ్యాదయస్తు పరినిష్ఠితం వస్తు ప్రమాణాంతరగమ్య మేవేతి
మన్యమానాః ప్రధానాదికారణాంతరాణ్యనుమిమానాః తత్ప
రతయైవ వేదాంతవాక్యాని యోజయంతి । సర్వేష్యేవ సృష్టి
విషయేషు వేదాంతవాక్యేషు అనుమానేనైవ కార్యేణ
కారణం లిలక్షయిషి తం । ప్రధానపురుషసంయోగా నిత్యాను
మేయా ఇతి సాంఖ్యా మన్యంతే । కాణాదా స్త్యేతేభ్య ఏవ
వాక్యేభ్య ఈశ్వరం నిమిత్తకారణ మనుమిమతే । అణాంశ్చ
సమవాయి కారణం । ఏవ మనేపి తార్కికాః వాక్యాభాస
యుక్త్యాభాసావప్తంభాః పూర్వపక్షవాదిన ఇహివా త్తిప్తంతే ।
తత్ర పదవాక్యప్రమాణజ్ఞేన భగవతా బాదరాయణేన
వేదాంతవాక్యానాం బ్రహ్మీవగతిపరత్వప్రదశఽనాయ వాక్యా
భాసయుక్త్యాభాసప్రతిపత్తయః పూర్వపక్షీకృత్య నిరాక్ర
యంతే । తత్ర తావ త్రప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయేన సాంఖ్య
మతనిరాసోఽభిప్రేతః ఈక్షతేర్నాశబ్ద మిత్వాది శ్రుతత్వా
చ్చేత్యేవ మంతైః సూత్రైః । అధాత్ ఛాందోగ్యవప్తప్ర
పాఠకతాత్పర్య మపి సూచితం । సాంఖ్యాస్తు ప్రధానం త్రిగుణ

మచేతనం జగతః కారణం మన్యమానాః స్వేతకేతూద్దాలక సంవాదరూపే షష్ట్యప్రపాతకే శ్రూయమాణం సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగత్కారణం స్వాభిమతప్రధాన మేవే త్యాహుః | అతః శ్వేతకేతూద్దాలకసంవాదో వివాదాధ్యాసితత్వా దస్యాధికరణస్య విషయపదవీ మారోహతీతి తస్య విచార ఏవాత్రాభి ప్రేతః నాన్యస్యేతి విజ్ఞాయతే !

వినా మధ్వరాయః సర్వే వ్యాఖ్యాతారః ప్రధానకారణ వాదనిరాకరణపరతయైవ సూత్రాణి వణకాయంతి సచ్ఛబ్ద వాచ్యం బ్రహ్మేతి నిరూపయంతః | పరం త్వత్ప్రవిశేషోపి దృశ్యతే | శంకరభగవత్స్పాదాస్తు జగత్కారణత్వేన యత్సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి ఆనందం బ్రహ్మోభిమత మితి చతుస్సూత్రాస్య నిరూపితం తదేవ సచ్ఛబ్దవాచ్య మితి జగత్కారణత్వలింగే నేక్షితృత్వాదిభి ర్దేతుభిశ్చ నిరూపయంతి | శ్రీకంఠరామానుజౌతు జన్మాద్వాదిసూత్రత్రయేణ బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాదికారణత్వ మేవ లక్షణ మభిప్రేత మితి వ్యాఖ్యాయ తజ్జగజ్జన్మాది కారణం బ్రహ్మ కిం స్వరూప మిత్యాకాంక్షాయాం 'అనందో బ్రహ్మ' 'ఇదం మహద్భూత మనంత మపారం ప్రజ్ఞానఘన ఏవ' ఇత్యాదిస్వరూపనిణాయవాక్య స్యుష్టే స్వస్వమనీషయా బ్రహ్మణో విశేషణాని కల్పయిత్వా తాదృశవిశేషణవిశిష్టం బ్రహ్మైవ ఛాందోగ్యసచ్ఛబ్దే నానుగృహ్యతీ త్యుద్దోషయతః | ఛాందోగ్యేతు 'సచేవసోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ | ఏక మేవాద్వితీయ, మిత్యాదినా ఏక మేవాద్వితీయం సత్ తేజోఽబన్నాది జగతః కారణత్వేన శ్రూయతే | తత్స్వరూపజ్ఞాపకాని విజ్ఞానానందాదిపదాన్యశ్రుతాన్యేవ | తస్మా ద్యద్యస్య రోచశే

తత్తత్ర సాధయితుం సర్వే ప్రవృత్తాః | తద్యథా— త్రిగుణం
 స్వతంత్ర మచేతనం ప్రధాన మితి సాంఖ్యాః | సర్వకార్యాను
 గుణ ఏవ సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తి స్సత్యసంకల్పః పురుషోత్తమః
 సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరక ఇతి రామానుజః | స్థూలసూక్ష్మ
 చిదచిత్ప్రపంచరూపశక్తివిశిష్టః పరమేశ్వర ఏవ కార్యకారణ
 రూప స్సత్పదవిషయ ఇతి నిణాయ ఇతి శ్రీకఠః |

అత్ర ఛాందోగ్యే ఈక్షిత్పత్వాదిభి ర్హేతుభిః జగత్కార
 ãత్వే నాభిప్రేతస్య సచ్ఛబ్దవాచ్యస్య చేతనత్వ మేవ సర్వధా
 వివక్షితత్వాత్ అచేతనత్వాదిసాధకలింగానా మభావాచ్ఛ
 సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగత్కారణం సజాతీయవిజాతీయస్వగత భేద
 రహితం నిర్విశేషచిన్మాత్ర మేవ | నతు సవిశేషం చిదచిద్విశిష్ట
 మస్య ద్వే త్యలంకించ శ్రీకఠరామానుజాభ్యా ముపవణితం
 ప్రతిజ్ఞావిరోధా దితిసూత్రం హేయత్వావచనాచ్ఛేతి సూత్రప్ర
 చకారాధాత్వేన సూచితస్య హేత్వంతరస్య శంకరభగవత్ప్రా
 సీయసంగ్రహవాక్యమాత్రం సత్ప్రకీర్తనమాత్ర మేవ | మధ్య
 రాయేణా ప్యనుదాహృతత్వా దిత్యలం | మధ్యరాయ స్వత్ర
 స్వేతకేతూద్దాలకసంవాదస్య విషయత్వం ప్రధానకారణవాద
 నిరాకరణం చోల్లంఘ్యపూర్వకల్పనయా బ్రహ్మణ శ్శబ్దవాచ్య
 త్వావాచ్యత్వవిచారపర మధికరణం రచయామాస |
 తద్యథా— 'నను యతో వాచో నివ ర్తంతే| అప్రాప్య మనసా
 సహ | అశబ్ద మస్పృశ మరూప మవ్యయం తథా రసం నిత్య
 మగంధపచ్ఛయత్ | అవచనేనైవ ప్రోవాచ యద్వాచా నభ్యు
 దితంయేన వా గభ్యుద్యతే | యచోచ్ఛ్రీతేణ న శ్రుణోతి యేన
 శ్రోత్ర మిదం శ్రుత' మిత్యాదిభి ర్న తచ్ఛబ్దగోచరం సేత్యామా

‘ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్’ స ఏతస్మా జ్ఞప్తునా త్పరాత్పరా తుర్ని
 శయం పురుష మిక్షతే | ఆత్మే త్యేవాత్మానం పశ్యేత్
 విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీతేత్యాదినచనై రీక్షణీయత్వా ద్వాచ్య
 మేవ | జౌపనిషదత్వా న్నావచనేనేక్షణం | సర్వే వేదా
 యత్పద మామనంతి తపాంసి సర్వాణిచ యద్వదంతివేదైశ్చ
 సర్వై రహమేవ వేద్యో వేదాంతకృ ద్యేదవిదేవ చాహ
 మిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యశ్చ | అవాచ్యత్వాదికం త్వప్రసిద్ధ
 త్వాత్ ఇత్యాదినా | తదేత త్సర్వం శాస్త్రయోనిత్వసమన్వ
 యాధికరణయో రేవ సర్వథా గతాధికత్వా దియం కల్పనా
 శ్రుతిసూత్రప్రతారణైవ | శ్వేత కేతూద్ధాలకసంవాద ఏవ విషయ
 త్వేన గృహీతః స్యా త్స్వాభిమతస్య జీవేశ్వరప్రధానానా
 మత్యంతలైలక్షణ్య స్యాభినివేశి స్సర్వథా భగ్నో భవేదితి
 గూఢాభిసంధిపురస్సర మేవ శ్వేత కేతూద్ధాలకసంవాదా
 చ్ఛాందోగ్యశ్రుతే ర్దురతో మధ్వరాయస్య పలాయన మిత్య
 వశ్య మనుమీయతే | తస్మా దీక్షతే ర్నాశబ్ద మిత్యాదిశ్రు
 తత్వా చేత్యేవమతై స్సప్తభి స్సూత్రై ర్యోధికః ప్రకల్పితో
 మధ్వరాయేణ సచ సర్వథా హేయః శ్రుతహాస్యశ్రుతకల్పనా
 ప్రసంగా దిత్యలం | వస్తుతస్తు ఛాందోగ్యే శ్రూయమాణం
 సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగత్కారణం యత్పమన్వయసూత్రే సర్వేషాం
 వేదాంతానాం తాత్పర్య మితి వివక్షితం విజ్ఞాన మానందం
 బ్రహ్మ నిర్విశేషం తదేవేతి వాక్యశేషే శ్రూయమాణైః
 తత్పత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసీత్యాదిపదైః స్పష్ట మవగమ్యతే |
 సించ తత్పత్ జీవస్య శ్వేత కేతో రాత్మత్వే నోపదిష్టత్వా జ్ఞప్తు
 బ్రహ్మణో రైక్యమే వాభిప్రేత మితి రామానుజాదీనా మభి

నివేశానా మణుమాత్రేణా ప్యవకాళో నాస్తీతి శంకరభగవ
త్పాదీయ సామ్రాజ్య మేవ సంస్థాపితం సద్విజయతేతరాం |
ఇతీకత్యధికరణమ్ |

*

* ఆ నం ద మ యా ధి క ర ణ మ్ *

జన్మాద్యస్య యత ఇత్యారభ్య శ్రుతత్వా చేవమంత్రే
స్సూత్రై ర్వాన్యదాహృతాని వేదాంతవాక్యాని తేషాం
విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ జగతః జన్మస్థితిలయ కారణ మిత్యేత
స్యాథక్ష్య ప్రతిపాదకత్వం న్యాయపూర్వకం ప్రతిపాదితం |
తద్బ్రహ్మ జగత్కారణ మేవ సర్వేషాం వేదాంతవాక్యానాం
తాత్పర్య మితి సమన్వయసూత్రేణ జ్ఞాపితం | సమన్వయ
సూత్రేణ యన్నిభాఙ్గరితం త చ్చుప్రిన్యా యానుప్రాణిత
మాహ్వాస్వి స్నేతి విచికిత్సాయాం వేదాంతేషు తత్ర తత్ర
సంశయాస్పదత్వేన శ్రూయమాణానాం సర్వేషాం వాక్యానాం
సంశయాదిభావనాని వృత్తిద్వారా సూర్వగ్రంథేన నిభాఙ్గరితే
బ్రహ్మణి తాత్పర్యనిణాయా యోత్తరీ గ్రంథః ప్రవర్తతే
'ఆదైభ్యాయపరిసమాప్తేః | తత్రతావ తైత్తిరీయోపనిషది
బ్రహ్మవల్ల్యాం బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా ఇత్యత్ర బ్రహ్మ ఆనంద
మయస్య పుచ్చత్వే నామ్నాయతే | పుచ్చత్వేన శ్రూయ
మాణం తద్బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర మితి ప్రకాంతం
బ్రహ్మైవాహ్వాస్వి దస్య త్కిమప్యానందమయ స్యాంగ
మితి వివ్రతిపత్తిః | తస్మిన్లయా యానందమయో భ్యాసా

దిత్యా ద్యస్తీన్నస్యచ తద్యోగం శాస్త్రీ త్యేవమంతాని
 సూత్రాణి ప్రవృత్తా నీత్యతో బ్రహ్మవల్ల్యాం— 'తస్మా ద్వా
 ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయా దన్యోంతర ఆత్మానందమయః |
 తస్యప్రియ మేవ శిరః | మోదో దక్షిణః పక్షః | ప్రమోద
 ఉత్తరః పక్షః | ఆనంద ఆత్మా బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా' ఇతి
 విషయః |

తత్ర వ్యాఖ్యాతారః— తత్ర శంకరభగవత్పాదః ప్రథమ
 మేకదేశిమతే నాధికరణ ముపక్రమ్య తదాశయేన సూత్రాణి
 వ్యాఖ్యాయ తత్రస్థదోషప్రహాణపూర్వకం సూత్రవ్యాఖ్యానం
 రచయించకార | తత్ర తావ దేకదేశిమత మాహ— 'తత్ర
 సంశయః | కి మిహానందమయశబ్దేన పరమేవ బ్రహ్మ
 చ్యతే యత్ప్రకృతం సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ కిం వాన్న
 మయాదివ ద్భ్రహ్మణోఽధాఽంతర మితి | కిం తావత్ప్రపం
 బ్రహ్మణోఽధాఽంతర మముఖ్యాత్మానందమయః స్వాత్ |
 కస్మాత్ | అన్నమయాద్యముఖ్యాత్మప్రవాహపశితత్వాత్ |
 ప్రియాద్యవయవయోగా చ్ఛారీరత్వశ్రవణాచ్చ | తస్మా త్సంసా
 ర్యేవ ఆనందమయ ఆత్మా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ఇదముచ్యతే |
 ఆనందమయోభ్యాసాత్ | పర ఏవతా ఆనందమయో భవితు
 మర్హతి | కుతః | అభ్యాసాత్ | పరస్మిన్నేవ హ్యేత్య న్యానంద
 శబ్దో బహుకృత్వోభ్యస్యతే | యద్య ప్యానందమయ స్వాము
 ఖ్యాత్మప్రవాహపశితత్వం తథాపి సర్వాంతరత్వా త్తస్య
 బ్రహ్మత్వ మేవ | ప్రకృతివచనా దయ మన్యః శబ్దః వికార
 వచనః సమధికతః | ఆనందమయ ఇతి మయతో వికారాధా
 త్వాత్ | తస్మా దన్నమయాదిశబ్దవ ద్వికారవిషయ ఏవానంద

శబ్దో ఇతి చే న్న ప్రాచుర్యాధేక్య మయటః స్మరణాత్ |
అతః ఆనందమయః పరమాత్మా భవితు మ్నర్తతీ |

శంకరభగవత్పాదాభిమతస్తు — 'సూత్రాణి త్వేవం
వ్యాఖ్యేయాని | బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా ఇత్యత్ర కి మా నంద
మయావయవత్వేన బ్రహ్మ వివక్ష్యత ఉత స్వప్రధానత్వేనేతి
పుచ్చశబ్దా దవయవత్వేనేతి ప్రాప్త ఉచ్యతే |

* ఆ నం ద మ యో భ్యా సా త్ *

ఆనందమయ ఆత్మేత్యత్ర బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా ఇతి
స్వప్రధాన మేవ బ్రహ్మాపదిశ్యతే | అభ్యాసాత్ | అస
న్నేవ స భవతీ త్యస్మిన్నిగమనశ్లోకే బ్రహ్మణ ఏవ కేవలస్యా
భ్యస్యమానత్వాత్ | వికారశబ్దా న్నేతిచే న్న ప్రాచుర్యాత్ |
వికారశబ్దే నావయవశబ్దోఽభిప్రేతః | పుచ్చ మిత్యవయవ
శబ్దాత్ స స్వప్రధానత్వం బ్రహ్మణ ఇతి యదుక్తం తస్య పరి
హారో వక్ష్యః | అతోచ్యతే | నాయందోషః | ప్రాచుర్యా
దవ్యవయవశబ్దోపపత్తేః | ప్రాచుర్యం ప్రాయాపత్తిః | అవయవ
ప్రాయే వచన మిత్యధికః | అన్నమయాదీనాంహి శిరఆదిషు
పుచ్చాంతే వ్యవయవే షూక్తే ష్వానందమయస్యాపి శిరఆదీ
వ్యవయవాంతరా ణ్యుక్త్వా అవయవప్రాయాపత్త్యా బ్రహ్మ
పుచ్చంప్రతిష్ఠా ఇత్యాహ | నావయవవివక్ష్యయా | యత్తా
రణ మభ్యాసా దితి స్వప్రధానత్వం బ్రహ్మణః సమర్థితం | తద్దే
తువ్యవదేశాచ్చ | సర్వస్య వికారజాత స్వానందమయస్వ
కారణత్వేన బ్రహ్మ వ్యపదిశ్యతే | ఇదగ్ సర్వ మసృజత
యదిదం కించ ఇతి | సచ కారణం సత్ బ్రహ్మ స్వవికార

స్వానందమయస్య ముఖ్యయా వృత్త్యా అపయవ ఉపప
 ద్యతే | అపరాణ్యపి సూత్రాణి యథాసంభవం పుచ్చ
 వాక్యనిదికృష్టస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపపాదకాని ద్రష్టవ్యా
 నీతి | తత్ర రామానుజః తైత్తిరీయ అధీయతే | సవా
 ఏష పురుషోఽన్నరసమయః ఇతి ప్రకృత్య తస్మాద్వా
 ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయాణో అన్యోంతర ఆత్మా ఆనందమయః
 ఇతి | తత్ర సందేహః | కి మయ మానందమయో బంధ
 మోక్షభాగినః ప్రత్యగాత్మనో జీవశబ్దాభిలపనీయా దన్యః
 పరమాత్మా ఉత స ఏవ ఇతి | కిం యుక్తం | ప్రత్యగాత్మేతి
 కుతః | తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా ఇత్యానందమయస్య
 శారీరత్వస్య శ్రవణాత్ | శారీరోహి శరీరసంబంధి జీవాత్మా
 ఇత్యేవం ప్రాప్తి ప్రచక్షుషే | ఆనందమయోభ్యా
 సాత్ | ఆనందమయః పరమాత్మా | కుతః | అభ్యాసాత్ |
 సైమానందస్య మీమాగ్సా భవతీత్యారభ్య యతో
 వాచో నివర్తంతే ఇత్యేవ మంతేన వాక్యేన శతగుణోత్తర
 క్రమేణ నిరతిశయదశాశీరస్కోఽభ్యస్యమానానందః
 అనంతదుఃఖమిత్రపరిమితసుఖలవభాగిని జీవాత్మ న్యసంభవా
 న్నిఖిలహేయప్రత్యసీకం కల్యాణైకతానం సకలేతరవిల
 క్షణం పరమాత్మాన మేన స్వాశయ మావేదయతి |
 వికారవాచినో మయత్ప్రత్యయస్య శ్రవణా దానంద
 మయో జీవా దనతిరిక్త ఇతి తదేత దనుభావ్య పరి
 హరతి | వికారశబ్దా న్నేతిచే న్న ప్రాచుర్యాత్ | నైత
 ద్యుక్తం | కుతః | ప్రాచుర్యాత్ | పరస్మి స్ప్రీహ్నా న్యానంద
 ప్రాచుర్యాత్ | ప్రాచుర్యాధేచ మనుయట స్సంభవతీ |

ఏత మక్తం భవతి | శతగుణితోత్తరక్రమేణాభ్యస్యమాన
స్యానందస్య జీవాశ్రయత్వాసంభవాత్ | బ్రహ్మశ్రయాయ
మానంద ఇతి నిశ్చితే సతి తస్మిన్స్పృహ్యణి వికారాసంభవా
త్ప్రచుర్యేషి మయ్యధిసంభవాచ్చ ఆనందమయః పరం
బ్రహ్మ ఇతి |

శ్రీకంఠస్తు—అత్ర ఆనందమయ ఆత్మా జీవో వా పర
మేశ్వరోవా ఇతి సందేహః | జీవ ఇతి పూర్వః పక్షః | తద్ధ
ర్మాణా మత్రోపలంభాత్ | సిద్ధాంతస్తు ఆనందమయోఽ
యమాత్మా పరమేశ్వర ఇతి | కుతః | అస్యానందస్య నిర
తిశయత్వే నాభ్యాసాత్ | కథ మభ్యస్యతే | సైమానందస్య
మిమాంసా భవతీత్యారభ్య మానుషవిశేషాది ప్రజాపతి
పర్యంతం తత్తదానంద స్యోపద్యుపరి శతగుణ మతిశయ
మభిధాయ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః ఇతి బ్రహ్మనందో
నిరతిశయశిరస్కత్వేనాభ్యస్యతే | తస్మా దానం
దమయః పరమేశ్వర ఏవ | నన్వానంద ఏవ బ్రహ్మేత్వ్య
చ్యతే | తద్వికార ఆనందమయః | మయతో వికారాధిక
త్వాత్ | ఆనందమయ స్యేశ్వరత్వాభ్యుపగమే బ్రహ్మ
ణోఽన్య ఈశ్వర ఇతి ప్రాప్నోతి | తథా సతి తస్య వికార
రూపత్వాత్ | అనిత్యం చేత్యాశంకాయా మాహ | వికార
శబ్దా న్నేతిచేన్న ప్రాచుర్యాత్ ఇతి | మయత్శబ్దస్యాత్ర
ప్రాచుర్యాధికత్వాత్ | అన్నమయప్రాణమయమనోమయ
పర్యంత మేవ మయద్వికారాధికః | విజ్ఞానమయో విజ్ఞాన
ప్రచురో జీవః | ఆనందమయో ప్యానందప్రచురః పరమేశ్వరః
ఇతి |

మధ్వరాయః—బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యేత్యుక్తం । తచ్చ
 బ్రహ్మ బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠేత్యానందమయావయవరూపం
 ప్రతీయతే । న హ్యవయవినం వినా అవయవమాత్రస్య
 జ్ఞేయతేత్యాహ । అనందమయోబ్రహ్మాదిః ప్రకృతిః విష్ణుర్వా
 తథాపి న త ఆనందమయశబ్దే నోచ్యంతే ।
 కంతు విష్ణురేవ । ప్రచురానందత్వా ద్ధ్యానందమయో నతు
 తద్వికారిత్వా దితి ।

అత్రేయంవిచారణా — శంకరభగవత్పాదస్తు ఆనంద
 మయస్య బ్రహ్మత్వప్రతిపాదికాం ప్రక్రియాం పూర్వపక్షీ
 కృత్య బ్రహ్మవల్లాం వివక్షితస్య బ్రహ్మణః బ్రహ్మపుచ్చం
 ప్రతిష్ఠేత్యత్ర శ్రూయమాణేన బ్రహ్మశబ్దేనైవ పరామశాన్
 పణానించకార । మధ్వరాయోపి బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠే
 త్యత్ర శ్రూయమాణస్య బ్రహ్మణ ఏవ వివక్షా మాహ ।
 శ్రీకంఠ రామానుజౌతు ఆనందమయస్యైవ బ్రహ్మత్వ మభ్యు
 పగచ్ఛతః । అస్యాం వివతివత్తై బ్రహ్మవల్లీప్రక్రియైవ నిణా
 య హేతుత్వేన విచారయితవ్యా ఇతి । తత్ప్రక్రియాత్ర
 సంక్షేపతో నిరూప్యతే ।

తద్యథా—బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర మితి సకలవేదాధి
 సారసంగ్రహభూతబ్రహ్మసూత్రముఖేన బ్రహ్మవిదః పరమ
 పుగుసాధాప్రాప్తి మభిధాయ తత్పుత్రవ్యాఖ్యానరూపా
 “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ యో వేద నిహితం గుహా
 యాం పరమే వ్యోమక సోశ్నుతే సర్వా న్కామా స్సహ
 బ్రహ్మణా వివశ్చితేతి” ఋక్సాదశితా । సూత్రస్థబ్రహ్మ
 శబ్దస్యాధికః సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేత్యుక్తః । తదపి

బ్రహ్మణ స్వరూపలక్షణ మిత్యత్ర న కోఽపి వివాదః |
 తస్య బ్రహ్మణ ఉపలబ్ధిస్థానత్వేన గుహాయాం పరమం
 వ్యోమ ప్రదశితం | సోఽశ్నుత ఇత్యాదినా తద్బ్రహ్మవిదః
 పరమపురుషార్థప్రాప్తిరూపం ఫలం ప్రదశిత మితి సూత్ర
 మంత్రయో స్సంబంధః నేద్యత్వేన వివక్షితస్య బ్రహ్మణః
 ప్రదశనాయ సత్యం జ్ఞాన మనంత మిత్యాదిమంత్రవ్యాఖ్యాన
 రూపం బ్రాహ్మణం ప్రవృత్తం తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన
 ఇత్యాది | తత్ర అన్నమాయాద్యానందమయాంతాః ఐంచా
 త్కానః ప్రదశితాః | అత్రానందమయాత్మవివక్షాయాం
 “తస్య ప్రియ మేవ కిరః | మోదో దక్షిణః పక్షః ! ప్రమోద
 ఉత్తరః పక్షః | ఆనంద ఆత్మా | బ్రహ్మపుచ్ఛం పతిష్ఠా” ఇతి
 ప్రియమోదప్రమోదానందావయవస్వరూపస్య పుచ్ఛత్వేన ప్రతి
 ష్ఠాత్వేనచ బ్రహ్మ శ్రూయతే | అత్రశ్రూయమాణం
 బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాపోఽతి పర మితి ప్రకాంతం | సత్యం
 జ్ఞాన మనంత మిత్యాదిమంత్రేణ వ్యాఖ్యాణం బ్రహ్మై
 వానందమయస్య పుచ్ఛత్వేన ప్రతిష్ఠాత్వే నాభిప్రేత
 మాపేనాస్వి దస్య దితి విశయస్యావకాశ స్సర్వథా భవతి |
 సత్వానందమయస్య జీవత్వే పరమేశ్వరత్వేవా | ఆనంద
 మయ స్యాన్నమయాద్యముఖ్యాత్మప్రవాహపతితత్కాత్ |
 యద్యానందమయస్య బ్రహ్మత్వవిచింత్యా స్యాదితి మన్యతే
 త్త్వార్థస్సనుయాదీనా మపి బ్రహ్మత్వవి కిత్వా ప్రసజ్యేత | అన్న
 మయాదిసాహచర్యవశా త్సిద్ధ మానందమయస్యాబ్రహ్మ
 త్వం | ఆసాతదప్రత్యానందమయ స్యావయత్వేన భాస మానం
 బ్రహ్మ కిం బ్రహ్మవి దాపోఽతి పర మితి ప్రకాంతం బ్రహ్మ

ఆహూస్వి దన్య దితి విచికిత్సాయా స్సావకాశః ।

ఉభయత్రా ప్యుత్తరతోఽపి బ్రహ్మశబ్దస్య సామాన్యేన శ్రూయమాణత్వాత్ ఉత్తరత్ర “అసన్నేవ సభవతీతి మంత్రే అసద్భ్రూహ్మితి అస్తి బ్రహ్మేతేతత్ర బ్రహ్మశబ్ద శ్శ్రూయతే । ఆనందమీమాంసాయా మపి “నవకో బ్రహ్మణ ఆనంద ఇత్యత్రాపి అన్యోపి బ్రహ్మశబ్ద శ్శ్రూయతే । కించ “యతో నాచో నివ ర్ంత” ఇతి మంత్రేపి ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ ఇత్యత్రాన్యోపి బ్రహ్మశబ్ద శ్శ్రూయతే తథాచాస్యాం వల్ల్యాం శ్రూయమాణానాం సప్తానాం బ్రహ్మశబ్దానా మేక ఏవాధా ఆహూస్వి దన్యత మస్యాథాంతర మితి సందేహే “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిషా” ఇత్యత్ర శ్రూయమాణస్య బ్రహ్మశబ్దస్యాథో వివాదాధ్యా సితః । కుత ఇతి చేత్ । ఉపనిషత్సు సకలజగదాధారత్వేన కారణత్వేనచ శ్శ్రూయమాణస్య బ్రహ్మణ ఆనందమయ పుచ్చత్వే నావయవత్వం న సమీచీన మితి । యది పుచ్చ శబ్దస్య పంచానా మవయవీనాం మధ్యే సామాన్యతోఽవ యవమాత్రత్వ మభిప్రేయేత తర్హి బ్రహ్మశబ్దస్యార్థాంతరం స్యాత్ । తదథాంతర మత్ర నోపలభ్యతే । ప్రత్యక్షేణాను భూయమాన స్యానందమయస్య ప్రియమోదప్రమోదానం దావయవా ఉపలభ్యంతే । ఇష్టపుత్రాదిదశశానజం ప్రియం । ప్రియలాభనిమిత్తో హర్షః మోదః । న ఏవచ ప్రకృష్టో హర్షః । ప్రమోదః । ఆనంద ఇతి సుఖసామాన్యం । తేషాం పుచ్చత్వేన చతుర్థాం యఃకశ్చనానందో బ్రహ్మనామకో నోప లభ్యతే । తస్మా త్పుచ్చశబ్దస్య ముఖ్యాధాగ్రహణ మయక్త

మేవ స్యాత్ | ప్రతిష్ఠాశబ్దసాహచర్యా త్సుచ్చశబ్ద స్యాధారే
 లక్షణాంగీకారే | పత్యక్షేణానుభూయమాసస్య ప్రియమోదా
 ద్యవయవోపేత స్యానందమయుస్య పుచ్చవ త్సుచ్చ మాధారః
 ప్రతిష్ఠా అధిష్ఠానం బ్రహ్మేతి సకలజగదాధారభూతం బ్రహ్మైవ
 యత్సూక్ష్మేణ ప్రకాంతం మంత్రేణ వ్యాఖ్యాతం తదేవ
 గుహయాం నిహిత మితి ప్రదశితం స్యాత్ | తస్య బ్రహ్మణ
 ఏవ ఉత్తరస్లోకే అసన్నేవ స భవతి | అస ద్బ్రహ్మేతి వేద
 చేత్ | అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సంత మేనం తతో విదు
 రిత్విత్ర ఆభ్యాసోఽపి యుక్త ఏవ స్యాత్ | న త్వానందమయ
 స్యాభ్యాసః శ్రూయతే | నాప్యత్ర బ్రహ్మణ ఆనందమయ
 త్వేన వివక్షాభిమతా | సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి లక్ష
 ణస్య ప్రతిపాదితత్వాత్ | కించ యదవిజ్ఞాతం బ్రహ్మ విజ్ఞాత
 వస్తుసాహచర్యా దువదిష్టం సద్వివేకాయ భవతీతి శ్రోత్యాఽ
 నందమయాధారత్వే నోపదిష్ట మితి సువచం | తద్విహాయా
 నందమయస్య బ్రహ్మత్వేఽభ్యుపగమే తదేవ బ్రహ్మ అత్తా
 అవయవీ ఆనందమయః తదేవచ బ్రహ్మపుచ్చం అవయవ
 ఇత్యసామంజస్యం స్యాత్ | కించ బ్రహ్మ ఆనందమయ ఇత్య
 భ్యుపగమ్యమానే సహస్రశః శ్రోయమాణానాం ప్రకరణాం
 తరపఠితానాం బ్రహ్మలక్షణత్వేనాభిమతానాం శబ్దానా మపి
 మయతోశిరస్కుత్వేన లక్షణాశ్రయణీయా | తథాసతి శ్రుత
 హాస్యశ్రుతకల్పనాప్రసంగః ప్రసజ్యేత | యే త్వానందమయస్య
 బ్రహ్మత్వాభినివేశేన “యథేవ ఆకాశ ఆనందః” “విజ్ఞాన మా
 నందం బ్రహ్మ” ఇత్యాది ష్వానందశబ్దే నానందమయ ఏవ
 పరామృత్యత ఇతి అనందో బ్రహ్మ ప్యానందమయస్యైవ ప్రతి

పాదన మితిచ ప్రకరణాంతరపతితానా మానందశబ్దానామస్యా
 నందమయత్వే నాధానిర్భంధం కుర్వంతి తేషాం శ్రుత్యథా
 నిరూపణా ప్రజ్ఞాఽతీవవిశదే త్యలం | అతోఽస్మిన్నధికరణే
 “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా ఇతి వాక్యమేవ విషయః | తత్ర
 శ్రూయమాణం బ్రహ్మ స్వప్రపాధాన్యే నాపెహాస్వి దానంద
 మయ స్యావయనత్వేన వివక్షిత మితి విశయః | పుచ్చ
 శబ్దసమభివ్యాహారా దత్ర శ్రూయమాణం బ్రహ్మ ఆనంద
 మయావయనత్వేన నిరూపితత్వా త్వప్రధానం నేతి పూర్వః
 పక్షః | బ్రహ్మవల్ల్యాం శ్రూయమాణానాం సప్తానా మపి
 బ్రహ్మశబ్దానా మేకాధాన్యాభ్యుపగమా త్సూత్రేణ ప్రకాం
 తం మంత్రేణ వ్యాఖ్యాతం బ్రహ్మైవ బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా
 ఇత్యత్ర శ్రూయమాణబ్రహ్మశబ్దేన పరామృష్టత్వా త్తదేవ
 చాసన్నేవ స భవతీతి నిగమనశ్లోకే పానఃపున్యేన పతిత
 త్వత్ ప్రత్యక్షేణానుభూయమాన స్యానందమయ స్యాధా
 రత్వేన వివక్షితత్వాచ్చ బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠేత్యత్ర శ్రూయ
 మాణం బ్రహ్మ స్వప్రపాధాన్యేన వివక్షిత మితి సిద్ధాంత ఇత్యధి
 కరణరచనాయాం శ్రుతిసూత్రయో స్సామరస్య మేవ స్యాత్ |
 నత్వస్యధా | ఇత్యత శృంకర భగవత్సాదీయం భాష్యమేవా
 భ్యుక్త మితి విజ్ఞాయతే |

* అంతరధికరణమ్. *

ఛాందోగ్యే శ్రూయతే — “అథ య ఏహోంతరా
 దిశ్యే హిరణ్యయః పురుషో దృశ్యతే | హిరణ్యశ్రు హిరణ్య

కేశ ఆవ్రణఖా త్వర్వ ఏవ సువర్ణః' । "తస్య యథా కప్యా సం ఘండరీక మేవ మక్షణీ । తస్యాదితి నామ స ఏవ సర్వేభ్యః పాపృభ్య ఉదిత ఉదేతి హవై సర్వేభ్యః పాపృభ్యో య ఏవం వేద । ఇత్యధిదైవతం । అథాధ్యా త్మం । అథ య ఏషోంతరక్షణీ పురుషో దృశ్యతే" ఇత్యాది । తత్ర సంశయః కిం విద్యాకర్మాతిశయవశాత్ (పాపోత్కర్షైః కశ్చిత్సంసారీ సూర్యమండలే చక్షుషి చోపాస్యత్యేన శ్రూ యతే కింవా నిత్యసిద్ధః పరమేశ్వర ఇతి । కిం తావత్ప్రాప్తం సంసారీతి । కుతః । రూపవత్స్వశసణాత్ । ఆధారశ్రవణాచ్చ । ఐశ్వర్యమర్యాదాశ్రుతేశ్చ । తస్మా న్నాక్ష్యాది త్యయో రంభః పరమేశ్వర ఇత్యేవం పాప్తే బ్రూమః ।

* అంత స్తద్ధర్మోపదేశాత్ *

య ఏషోంతరాదిత్యే య ఏషోంతరక్షణీ ఇతిచ శ్రూయ మాణః పురుషః పరమేశ్వర ఏవ । న సంసారీ । కుతః । తద్ధర్మోపదేశాత్ । ఇత్యేతావ దథాసందర్భేణ శంక రభగవత్పాదరామానుజయో ర్భేదో న దృశ్యతే । కింతు పూర్వపక్షనిరాకరణప్రసక్తౌ కశ్చన విశేషో దృశ్యతే ।

తథాహి శకకరభగవత్పాదః — "యాత్తుక్తం హిరణ్యశ్శ్రుత్వాదిరూపశ్రవణం పరమేశ్వరే నోపపద్యత ఇత్య త్రి బ్రూమః । న్యా త్పరమేశ్వర న్యాపీబ్భావశా న్మాయామయం రూపం సాధకానుగ్రహాధికం । 'మా యా హ్యేషా మయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద ! సర్వభూతగుణై ర్యుక్తం మైవం మాం జ్ఞాతు మ్మర్హసి'తి స్మరణాత్ । అసిచ యత్రతు నిరస్తసర్వవిశేషం పార

మేశ్వరం రూప ముపదిశ్యతే భవతి తత్ర శాస్త్రం “అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మప్యయ మిత్యాతి | సర్వకారణత్వా ద్వికారధర్మై రపి కైశ్చి ద్విశిష్టః పరమేశ్వర ఉపాస్యత్వేన నిదిశ్యతే | సర్వకర్మా సర్వకామః సర్వగంధః సర్వరస ఇత్యాదినా | తథా హిరణ్యశ్శుక్రత్వాదినిర్దేశోఽపి భవిష్యతీతి |

రామానుజులు—“యత్తు శరీరసంబంధా న్న జీవాతిరిక్త ఇత్యుక్తం తదసత్ | నహి సశరీరత్వం కర్మవశ్యతాం సాధయతి | సత్యసంకల్ప స్వేచ్ఛయాపి శరీరసంబంధసంభవాత్ | అథోచ్యేత శరీరం నామ త్రిగుణాత్మకప్రకృతిపరిణామ రూపభూతసంఘాతః తత్సంబంధశ్చ అపహతపాపూనా సత్య సంకల్పస్య పురుష స్వేచ్ఛయా న సంభవతి | అపురుషాధకత్వాత్ | కర్మవశ్యస్యతు స్వస్వరూపానభిజ్ఞస్య కర్మానుగుణ ఫలోపభోగా యానిచ్ఛతోపి తత్సంబంధోఽవర్జనీయ ఇతి | స్యాదేత దేవం యది గుణత్రయమయః ప్రాకృతోఽన్య దేహస్య సత్ స్వాభిమతస్యానురూపోఽప్రాకృత ఏవేతి సర్వ ముపపన్నం | ఏతదుక్తం భవతి పరస్యైవ బ్రహ్మణో నిఖిల హేయప్రత్యసీకాసంతజ్ఞానానందైకస్వరూపతయా సకలేతర విలక్షణస్య స్వాభావికాసవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణ గుణగణాశ్చ సంతి | తద్వదేవ స్వాభిమతానురూపైకరూపా చిత్త్యదివ్యాద్భూతనిత్య నిరవద్య నిరతిశయాజ్వల్యసౌందర్య సౌగంధ్య సౌకుమార్య లావణ్య యశావనాద్యనంతగుణగణ నిధిదివ్యస్వరూప మపి స్వాభావిక మస్తి | తదేవోపాస కానుగ్రహేణ తత్త్వప్రతిపత్త్యనురూపస్థానం కరో త్యపార

కారుణ్యసాశీల్యవాత్సల్యాచార్యజలనిధిః నిరస్తవిఖిలహేయ
గంధోఽపహతపాప్మాపరమాత్మా పరం బ్రహ్మ పురుషో
త్తమో నారాయణ ఇతి ।

తత్ర శంకరభగవత్పాదాశయ స్వానందమయాధికరణో
పోద్ధాత ఏవం నృశ్యతే — “ద్విరూపంహి బ్రహ్మవగ
మ్యతే । నామరూపవికారభేదోపాధివిభిన్నం తద్విపరీతంచ
సర్వోపాధివివజ్జితం । తత్రావిద్యావస్థాయాం బ్రహ్మణ ఉపా
స్యోపాసకాదిలక్షణః సర్వో వ్యవహారః । ఏకమపి బ్రహ్మ
అపేక్షితోపాధిసంబంధం నిరస్తోపాధిసంబంధం చోపాస్యత్వేన
జ్ఞేయత్వేనచ వేదాంతే షూపదిశ్యత ఇతి ।

యద్యపి రామానుజస్య బ్రహ్మణః సూక్ష్మచిదచిద్వి
శిష్టత్వేన విగ్రహవత్త్వేనచ ద్వైరూప్య మభిమతం తత్ర
విగ్రహత్వ మేవోపాసకానుగ్రహేణ తత్తత్ప్రతిపత్త్యను
రూపసంస్థానం కరోతీ త్యభ్యుపగమాత్ చిదచిద్విశిష్టస్య
జ్ఞేయత్వేన. ఏవోపాస్యత్వేనవా ప్రయోజనానభిధానాచ్చ
చిదచిద్విశిష్టకల్పనా నిరధికైవేతి బ్రహ్మణో ద్వైవిధ్య
కల్పనా గురుతరైవ । కించ రామానుజాభిమతం పారమాధి
కం చిదచిద్విశిష్టరూపం శంకరభగవత్పాదాభిమతోపాస్య
రూపానతిరిక్త మేవ సన్మాయామాత్రం । యద్ధిరణ్యశ్చ
శ్రుత్వాదిరూపం శ్రూయతే తదప్రాకృతస్వాభావికదివ్య
విగ్రహ మేవేతి రామానుజః । తదపి మాయామాత్రమే
వేతి శంకరభగవత్పాదః । రామానుజాభిమతరూపద్వయమ
చ్యుపాసకానాం సౌకర్యాయ కల్పిత మిత్యతో మాయా
మాత్రమేవేతి శంకరభగవత్పాదః । యది చిదచిద్విశిష్టస్య

హిరణ్యశ్శుత్రాద్విశిష్టవిగ్రహవత్స్వస్యచ మాయామాత్ర
త్వం వా స్వాభావికత్వం వాపి తయో రుపాస్యత్వేన
కశ్చిద్విరోధ శృంకరభగవత్పాదరామానుజయోః ।

అతాయం విశేష శృంకరభగవత్పాదప్రక్రియాయాం ।
ఉపాస్యరూపాతిరిక్తనిర్విశేషజ్ఞేయరూపాభ్యుపగమః । తత్
జ్ఞానా దేవ పరమపురుషారస్థిది రితి । రామానుజీయప్ర
క్రియాయాం నిష్ప్రయోజకోపాస్యరూపాతిరిక్తచిదచిద్విశిష్ట
కల్పనాగౌరవదోషః నిరవయవశ్రుతివ్యాకోపశ్చ భవేది
త్యలం ।

శ్రీకంఠప్రక్రియాతు ప్రాయశః రామానుజీయప్రక్రియా
యాః సమానాపి స్వాభావికాప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహాంగీ
కారే ఉభయో ర్మహాన్ భేదో దృశ్యతే । తదేతత్సప్తకర
ణాయాత్ర శ్రీకంఠప్రక్రియా విశేషణ నిరూప్యతే । తథాహి—
“తదితఃపూర్వై రధికరణన్యాయైః సర్వజ్ఞం నిత్యత్వం
మనాదిబోధం స్వతంత్ర మలుప్తశక్తిక మనంతశక్తికం సకల
జగదుభయకారణం సమస్తోపనిషత్తంత్రసమన్వయైకప్రతిపాద్యం
స్వప్రకాశనిఖిలప్రపంచవిశిష్టాద్వితీయస్వభావం సచ్చిదానంద
స్వరూపం సంసారపాశవిచ్ఛేదకారణం చిదచిదధాంతరం
శివతత్త్వం పరం బ్రహ్మేతి సిద్ధం । తస్య సాధకానాం సంసార
భేషజం మనస్సమాధానయోగ్యం కిమపి రూపం ప్రదక్షణాయాతు
మిద మధికరణ మారభతే । అంత స్తద్ధర్మోపదేశాత్ । అయ
మాదిత్యాంతర్వర్తి హిరణ్మయః పురుషః పరమేశ్వరో దేవతా
విశేషో వేతి సంశయః । ఏవం సతి సర్వాధారస్య సర్వగతస్య
పరమేశ్వరస్య ఆదిత్యాంతర్వర్తిత్వం హిరణ్మయరూపత్వంచ

న సంభవతి | స్వేచ్ఛయా రూపత్వాంగీకారే త్రిలోచనత్వం
 నియతం తదిహ న విద్యతే | పుండరీక మేవ మక్షిణీతి లోచన
 ద్వయ మేవ శ్రూయతే | తస్మా దయం కశ్చిద్దేవతావిశేష
 ఏవ| న పరమేశ్వర ఇతి పూర్వపక్షన్యాయః | సిద్ధాంతస్తుపర
 మేశ్వరఏవ| కుతః | తద్ధర్మాణా ముపదేశాత్ ఇత్యత్ర వివక్షితః
 పరమేశ్వరః లోచనత్రయవిశిష్ట శ్చివ ఏవేతి | తథాచోక్తం-
 యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ ఇతి త్రిలోచనస్య
 పరమేశ్వరస్య లోచనద్వయగ్రహణం పుండరీకసాదృశ్యవణా-
 నాథణం న తృతీయలోచనాద్యభావపరం | క ముదకం
 రశ్మిభిః పిబతీతి కపి రాదిత్యః | తేనాసితం వికసితం పుండరీకం
 యథా స్ఫురతి తథా పరమేశ్వరస్య లోచనద్వయం | తృతీయ
 లోచనంతు ముకుళితస్వభావం | వికసితపుండరీకసదృశం న
 భవతి | ముకుళిత పుండరీకసదృశ మిత్యభిప్రాయః | “అసా
 యో2 వసర్పతి నీలగ్రీవో విలోహితః’ ఇతి నీలగ్రీవస్య పర
 మేశ్వరస్య సర్వభూతప్రత్యక్షత్వావగమాత్ | ‘స్వరుచాహిత
 మండల స్త్రినేతో రవిః’ ఇతి తస్య త్రిలోచనత్వావగతేశ్చ
 ఆదిత్య ఏవ ప్రత్యక్షః పరమేశ్వరః ప్రభామండల మధ్యవర్తి |
 నను నీలగ్రీవః పరమేశ్వరః ఆదిత్యాంతర్వర్తి | కింతు నారా
 యణ ఏవ ఇతి రామానుజీయం మతం పూర్వపక్షీకృత్య
 సమాధాన్యతి—తతో హిరణ్యసదృశరూప స్త్రిలోచనో నీల
 గ్రీవ ఉమాపతిః సకలలోకకామేశ్వరః సర్వవాప్సూనాఘ్రాతో
 భగవా న్పరమేశ్వర ఆదిత్యాంతర్వర్తి సావిత్రీప్రతిపాద్యః
 సర్వేషాం ముముక్షూణాం ధ్యేయా ఇతి సిద్ధం’ ఇతి | ఛాందోగ్య
 శ్రుతౌ శ్రూయమాణ ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తి పురుషః

త్రిలోచనో సీలగ్రీవ ఉమాపతి రితి శ్రీకంఠో వణాయతిద్విలోచనః పుండరీకాక్షః శ్రియఃపతి ర్నారాయణ ఇతి రామానుజః | పరం బ్రహ్మైవ మాయామాత్ర హిరణ్యశ్శుత్యాద్వ్యుపాధి నోపాస్యత్యేన విధీయత ఇతి శంకరభగవత్పాదః | శ్రీకంఠోపి రామానుజవ త్పరమేశ్వరస్య రూపద్వయం ముదాజహార | అతో రామానుజీయప్రక్రియాయాం యేదోషాః ప్రదశితాస్తేపి శ్రీకంఠప్రక్రియాయా మనుసంధాతవ్యా ఇత్యలం శ్రీకంఠ ప్రక్రియాప్రసంగేణ |

మధ్వరాయస్తు తెత్తిరీయఖలకాండార్యతం “అంతఃప్రవిష్టం కర్తార మేతం అంతశ్చంద్రమసి మనసా చరంతం సహైవ సంతం న విజానంతి దేవాః ఇంద్రస్యాత్మానం శతధాచరంతం” ఇత్యాదివాక్య ముదాహృత్య తత్ర శ్రూయమాణః పురుషః స్వాభిమతవిష్టు రేవేతి వణాయాంచకార | తదేతద్బాదరాయణసూత్రసూచితఛాందోగ్యశ్రుతిదూరత్వా త్పూర్వోక్తవ్యాఖ్యాతృభిస్సహ విచారణానర్హో మధ్వరాయ ఇత్యలం తత్ప్రసంగేణ |

అత్యేద ముచ్యతే—బ్రహ్మణో ద్వైరూప్య మేవాభిమతం సర్వేషాం వ్యాఖ్యాతృణా మితి ప్రతిభాతి | తత్ర శంకరభగవత్పాదాభిమతస్య ద్వైరూప్యస్య జ్ఞేయత్వేనోపాస్యత్యేనచ ప్రయోజనస్య దృష్టత్వాత్ నిరపయవసావయవశ్రుతీనాం తత్ర సావకాశత్వాత్ శ్రుతిసూత్రసమ్మతా తదీయా ప్రక్రియేతి విజ్ఞాయతే | ఇతరేషాంతు శివవిష్టాది మూర్త్యుపాసనా దేవ శాస్త్రోధానస్య చరితాధాత్వా త్స్వాభిమతశివవిష్టాదిమూర్త్యుతిరి క్తస్వరూపాంగీకారే ప్రయో

జనాభావాచ్య నిరవయవశ్రుతీనాం జ్ఞేయశ్రుతీనాంచ నిరవ
కాశత్వే నోపనిషదా మప్రామాణ్యప్రసక్తేశ్చ తేషాం
వ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానాభాసాన్వేవే త్యలం ।

* ఆ కా శా ధి క రణ మ్ *

జన్మాద్యన్య యత ఇత్యత్ర “యతోవా ఇమాని భూ
తాని జాయంతే | యేన జాతాని జీవంతి | యత్ప్రయం
త్యభినంవిశంతీ” త్యుపలక్షణశ్రుత్యా శ్రూయమాణం జగ
జ్జన్మాదికారణం బ్రహ్మ ‘ఆనందాద్భేదవ ఖల్విమాని భూ
తాని జాయంతే | ఆనందేన జాతాని జీవంతి | ఆనందం
ప్రయంత్యభినంవిశంతీ’తి తత్ప్రకరణస్థనిణాయవాక్యపర్యాలో
చనేన ఆనంద ఏవేతి రాధాంతితం య త్తత్ప్రకరణం
తరవతితేన వాక్యే నాస్తిపతి | ఛాందోగ్యే సిలకజైవలి
సంవాదే శ్రూయతే—“అన్య లోకస్య కా గతి రిత్యా
కాశ ఇతి హేలూవాచ | సర్వాణి హవా ఇమాని భూతా
న్యాకాశా దేవ సముత్పద్యంత ఆకాశం ప్రత్యస్తం యం
త్యాకాశో హ్యేవైభ్యో జ్యాయా నాకాశః పరాయణ”
మితి | తత్ర సంశయః | కి మాకాశశబ్దేన పరం బ్రహ్మ
అభిధీయతే ఉత భూతాకాశ మితి | కుతః సంశయః |
ఉభయత్ర ప్రయోగదశనాత్ | కిం పున రత్ర యుక్తం |
ప్రసిద్ధతరేణ ప్రయోగేణ భూతాకాశ విత్యేపం ప్రాప్తే
బ్రూమః |

* ఆ కా శ స్త ల్లి ం గా త్ *

ఆకాశశబ్దేన బ్రహ్మణో గ్రహణం యుక్తం | కుతః

తల్లింగాత్ | లింగానిచ నిఖిలజగదేకకారణత్వం | సర్వ
స్మాత్ జ్యాయుస్త్వం పరాయణత్వం చేతి | తస్మాదాకా
శశబ్దేన పరంబ్రహ్మైవ గ్రాహ్యం | నతు భూతాకాశ
మితి | అత్ర శ్రూయమాణాని లింగాని భూతాకాశం న
గమయంతీతి సర్వేషాం వ్యాఖ్యాతృణా మభిమత మేవేతి
జగత్కాగణం బ్రహ్మై వాత్రాకాశశబ్దేన నిదిక్ష్య మిత్వా
కాశశబ్దశ్య భూతాకాశాతిరిక్తపదార్థబోధకత్వ మితి సుష్టు
విజ్ఞాయతే | బ్రహ్మస్వరూపవిషయేతు పూర్వోక్తో వివాద
స్సమాన ఏవ తత్ర పూర్వోక్తన్యాయమనుసృత్య తత్త్వ మవ
గంతవ్య మిత్యలం |

* ప్రాణాధికరణమ్ *

ఛాంద్యోగ్యే శ్రూయమాణాత్ చాక్రాయణవాక్యాత్
జగజ్జన్మాదికారణం ప్రాణ ఏవ నతు బ్రహ్మేత్యాక్షిపతి | ఉద్ది
ధే—“ప్రస్తోతర్యా దేవతా ప్రస్తావ మన్వాయత్తా” ఇత్యు
పక్రమ్య శ్రూయతే—“కతమా సా దేవతేతి | ప్రాణ
ఇతి హేలూవాచ | సర్వాణి హేవా ఇమాని భూతాని
ప్రాణ మేవాభిసంవిశంతి | ప్రాణ మభ్యుజ్జహతే | సైమా
దేవతా ప్రస్తావ మన్వాయత్తా” ఇతి | తత్ర సంశయనిర్ణ
యా ఆకాశవ దేవ ద్రష్టవ్యో | బ్రహ్మవిషయః ప్రాణ
శబ్దో దృశ్యతే | వాయువికారేతు ప్రసిద్ధతరో లోకవేద
యోః | అత ఇహ ప్రాణశబ్దేన కతరస్యోపాదానం యుక్త
మితి ప్రాప్తే సూత్రకార ఆహ |

* అ త ఏ వ ప్రాణః *

తల్లింగా దిత్యస్య పూర్వసూత్రా దనువృత్తిః | అత ఏవ
 తల్లింగా త్రాణశబ్ద మపి పరం బ్రహ్మ భవతు మర్హతి |
 తల్లింగంతు జగత్కరణత్వ మేవ | తస్మా త్సిద్ధం ప్రస్తా
 వదేవతాయాః ప్రాణస్య బ్రహ్మత్వ మితి | మధ్వరాయే
 తరవ్యాఖ్యాత్యాణాం పూర్వవ ద్వాయువికారాతిరిక్తవిషయ
 ఏవ ప్రాణశబ్దః | మధ్వరాయస్తు అత్ర విషయత్వేన
 వాక్యాంతర ముదాజహార | తథాహి—“తద్వై త్వం
 ప్రాణో అభవః | మహా న్సోగః ప్రజాపతేః భుజః కరి
 వ్యమాణః యద్దేవాః ప్రాణయో న”వేతి | మహా
 భాగశబ్దేన పరమానందత్వం ప్రాణస్వీకృతం | సచ ప్రాణః
 ప్రసిద్ధే ర్వాయు రిత్యాపతతి | నచైవం | యతో విష్ణు
 రేవ ప్రాణః | అత ఏవ ‘శ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్స్వై
 అహూరాత్రే పాశ్వే’ ఇత్యాదితల్లింగా దేవ ఇతి |
 అత్ర విషయవాక్యలింగయో ర్విష్ణుశబ్దస్యచ సామూహాధి
 కరణ్యం కుత ఉపలభ్యత ఇతి సుధియో విభావయంతు |
 తస్మా న్నాస్తి సంశయనిర్ణయయో రప్యనకాశః | లింగంతు
 పురుషసూక్తే దృశ్యతే | విష్ణుశబ్దోవా ప్రాణశబ్దో వాత్ర నో
 పలభ్యతే | విషయవాక్యస్య గతి ర్మధ్వరాయదృష్ట్యైవ
 పురుషసూక్తే ద్రష్టవ్యా | అత్ర ప్రాణాధికరణ ఏతేషాం
 త్రయాణాం సమాహారేణ సిద్ధాంతోక్తిః పృష్టతాడనా ద్దంత
 భంగ ఇతిన్వాయ మనుగృహ్లా తీత్యలం మధ్వరాయ స్వాధి
 కరణ రచనానైపుణ్యేన |

* జ్యోతిశ్చరణాభిధానమ్ *

ఛాందోగ్యే శ్రూయతే — అథ యదతఃపరో దివో
 జ్యోతి ర్దివ్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషు
 లోకేష్విదం వావ తద్యదిద మస్మి న్నంతః పురుషే జ్యోతిః |
 'తత్ర సంశయః | కి మిహ జ్యోతిశ్చబ్దేన ఆదిత్యాదిజ్యోతి
 రభిధీయతే కిం వా పరమాత్మేతి | కిం తావత్ప్రప్తం |
 ఆదిత్యాదిక మేవ జ్యోతిశ్చబ్దేన పరిగృహ్యత ఇతి | కుతః |
 ప్రసిద్ధేః ద్యుమర్యాదత్వశ్రుతేశ్చ క్షాక్తేయజ్యోతి ప్యధ్యస్య
 మానత్వా దల్పఫలశ్రవణాచ్చ ప్రాకృతం జ్యోతి రిహ
 గ్రాహ్య మిత్థ్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః |

* జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ *

జ్యోతి రిహ బ్రహ్మ గ్రాహ్యం | కుతః చరణాభిధానాత్ |
 పాదాభిధానా దిత్యధః | శంకరభగవత్పాదరామానుజయో
 స్సమావేతౌ పూర్వపక్షసిద్ధాంతౌ | శ్రీకంఠమతేతు పూర్వ
 పక్షే కశ్చిద్విశేషః | తథాహి — 'అత్ర సకలలోకవ్యాపితయా
 దివిశ్రూయమాణం పరం జ్యోతిః పరమేశ్వరోవా తదనోవా
 ఇతి సంశయః | ద్యుశ్చబ్దస్యాకాశవాచిత్వాత్ పరో దివ
 ఇత్యాకాశవర్తీ సూర్య ఏవాత్ర ప్రతిపాద్యతే జ్యోతి రితి |
 అథవాంతఃపురుషే జ్యోతిషి పురుషాంతర్వర్తితయా జాత
 రోఽగ్ని రితి పూర్వః పక్షః | సిద్ధాంతస్తు పరో దివో జ్యోతి
 రితి సర్వోత్తరం పరంజ్యోతిః పరమేశ్వర ఏవేత్యత్ర జ్యోతిశ్చ
 బ్దేన యః కశ్చన తేజోధాతు రేవ సూచ్యతే న సూర్య నవ |
 జాతరాగ్నేః ద్యుగోకాంతరవర్తిత్వం న సంభవతి | ఇత్యతః

జ్యోతిశ్శబ్దః తత్పర ఇతి శంకాపి న జాయతే | ఇతి శ్రీకంఠ
పూర్వపక్షేతు విప్రతిపత్తిః |

మధ్యరాయస్తు— జ్యోతిశ్చరణాభిధానా దిత్యేకం సూత్ర
మేవాధికరణవివక్షయా విషయవాక్యాంతరప్రదశనేన విప్ర
ణోతీతి విశేషః | తథాహి— యోవేద నిహితం గుహాయా
మిత్యుక్తం | తచ్చ నిహితం | 'ఇమే కర్ణాపతయతో విచ
క్షుర్వీధిం జ్యోతిర్వృదయ ఆహితం యత్ ఇమే మన
శ్చరతి దూర ఆధీః కింస్వి ద్వక్వామి కి మనూమనుష్యే
ఇతి జ్యోతి రుక్తం | తచ్చ జ్యోతి రగ్నిసూక్తోక్తత్వాత్
ప్రసిద్ధేశ్చ అగ్నిరేవేతి ప్రాప్తం | అత ఆహ విష్ణు రేవ
జ్యోతిః | కర్ణాదీనాం విచరణాభిధానాత్ | సహి పరోమా
త్రయా తన్వా పృథా నేత్యాదినా కర్ణాదివిదూరః ఇతి |
ఛందోభిధానా న్నేతిచే దిత్యాది | పూర్వోక్తఛాందోగ్య
త్రుతౌ శ్రూయమాణజ్యోతిశ్శబ్దస్య విష్ణుపర త్వేనై వాధికర
ణాంతరచనాం చకార | తథాహి 'అథ యదతఃపరో దివో
జ్యోతి ర్దీప్యతే' ఇత్యుక్తస్య జ్యోతిషో గాయత్రీవా ఇదం
సర్వ మితి గాయత్ర్యా సమారంభః కృతః | తస్మా న్న
విష్ణు రితి చే న్న | తథా చేతోర్పణార్థంహి నిగద్యత ఇత్యా
దినా |

అత్ర మధ్యరాయేన పృథగ్యోగకరణం పూర్వాపరపరా
మర్మవికలత్వా దేవేతి విజ్ఞాయతే | జ్యోతిశ్చరణాభిధానా దితి
సూత్రేణాగ్నిసూక్తసజ్యోతిశ్శబ్దస్య గ్రాహ్యత్వే అధికర
ణాంతరాభిప్రాయేణ వివక్షితస్య ఛందోభిధానా దిత్యాదిసూత్ర
త్రయస్య ఛాందోగ్యజ్యోతిర్వాక్యసూచకత్వం న భవతి |

ఛందోభిధానా దిత్యనేన గాయత్రీమాత్రస్య జ్ఞాపకత్వాత్ ।
 గాయత్రీవా ఇదం సర్వ మిత్యాదివాక్య మేవ బుద్ధి మాగోహ
 త్యతోఽత్ర శ్రూయమాణః గాయత్రీశబ్దః ఛందోమంత్రవిధా
 యుక ఆహూస్వి దస్యబోధక ఇతి విశయ స్సాన్యత్ । తథా
 సంశయపూర్వపక్షా న నిరూపితౌ । యది జ్యోతిశ్శరణాభి
 ధానా దిత్యత్ర ఛాందోగ్యే శ్రూయమాణం జ్యోతిర్వాక్య
 మేవ విషయత్వేన గృహీతం చేత్తత్ర ఛందోభిధానా దితి
 సూత్రత్రయం పూర్వపక్షనిరాకరణాభిప్రాయేణ సామంజస్యం
 స్యాత్ । కించోపనిషదథావిచారణాయాం వినియుక్తానాం
 సూత్రాణాం కథంవా మంత్రాంతర్గతవాక్యానాం పురాణాంతర్గ
 తానాం వాక్యాన్యాం పదానాంచ సూచకత్వ మితి
 సుధియో విభావయంతు । విచారణానర్హప్రదేశేషు సూక్తే
 షువా మంత్రేషువా షోరాణికవాక్యేషువా విద్యమానానాం
 వాక్యానాం పదానాంచ విషయత్వేన గ్రాహ్యతా శ్రుతి
 సూత్రసదాచారదురత్వాద్ధూరతః పరిహరణీయవేతి మధ్య
 రాయక్పతా టీకా మీమాంసాస్థాన మలంకర్ష మపి న
 యోగ్యైవేతి విజ్ఞాయతే । ప్రకృత మనుసరామః । ఛాందోగ్యే
 శ్రూయమాణః జ్యోతిశ్శబ్దో బ్రహ్మవాచక ఏవేత్యవివాదః ।

* ప్ర త ద క నా ధి క రణ మ్ *

భృగువరుణంసవాదే 'తద్విజ్ఞానస్య । తద్బ్రహ్మేతి'
 బ్రహ్మణో జ్ఞానస్యత్వం శ్రూయతే । తథా "య ఆత్మా
 అపహత పాప్మా । సోఽన్వేష్టవ్యః స విజ్ఞానితవ్య" ఇత్యత్ర

ఆత్మనః జిజ్ఞాస్యత్వం శ్రూయతే | సర్వం ఖల్వీదం బ్రహ్మ |
 తజ్జలా నితి శాంత ఉపాసీత' ఇత్యత్ర బ్రహ్మణః 'ఆత్మాన మేవ
 లోక ముపాసీత ఇత్యత్ర ఆత్మన శ్చోపాస్యత్వం శ్రూయతే |
 ఆసాం శ్రుతీనాం పర్యాలోచనయా 'బ్రహ్మవిదాషో తిపరమ్'
 'తరతి శ్చోక మాత్మవితే' ఇత్యాదిఫలభోధక శ్రుతీనాంచ పర్యా
 లోచనయాచ బ్రహ్మత్మనః జిజ్ఞాస్యత్వోపాస్యత్వే విహితే పురు
 షాధకసిద్ధయే తదధిక మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ప్రస్థాయత ఇతి
 వస్తుగతిః | ఏతావతా గ్రంథసందర్భేణ జిజ్ఞాస్యత్వే నాభిమతే
 బ్రహ్మత్మన్యేవ సర్వేషాం వేదాంతానాం తాత్పర్య మేవేతి
 సునిరూపితం | ఏవం స్థితే కాషీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషది ఇంద్ర
 ప్రతదనాఖ్యాయికాయాం "మా మేవ విజాసిహి | మా
 ముపాస్య" ఇతీంద్రః ప్రతర్దనాయ స్వమాత్మానం జిజ్ఞాస్యత్వే
 నోపాస్యత్వేన చోపదిదేశ | అత్ర జ్ఞేయత్వేనోపాస్యత్వే నోప
 దిష్ట స్వేంద్రప్రాణస్య బ్రహ్మత్మన స్సుకాశా ద్వైలక్షణ్య
 మా హ్యేవాస్మి దేశత్వ మితి విప్రతిపత్తౌ ఆహ సూత్రకారః |

* ప్రాణస్తథానుగమాత్ *

తథాహి — 'ప్రతదనోహవై దైవోదాసి రింద్రస్య
 ప్రియం ధామోపజగామ | యుద్దేనచ వారుషేణచ' ఇత్యార
 భ్యామ్నాతా | తస్యాం శ్రూయతే 'వరం వృణీష్య' ఇతి
 సక్తార మింద్రం ప్రతి 'త్వమేవ మే వరం వృణీష్య యం త్వం
 మనుష్యాయ హితతమం మస్యసే' ఇతి ప్రతర్దనోక్తే 'స
 హ్యేవాచ ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయు రమృత
 మిత్యుపాస్య ఇతి' | తథో త్తరత్రాపి — 'అథ ఖలు ప్రాణ ఏవ
 ప్రజ్ఞాత్మా | ఇదం శరీరం పరిగృహ్యాయాత్మతీతి' | తథా

న వాచం విజ్ఞాసీత | వక్తారం విద్యాత్, ఇత్యాది | అంతేచ 'స ఏషః ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోఽమృత' ఇత్యాది | తత్ర సంతయః | కి మిహ ప్రాణశబ్దేన వాయుమాత్ర మభిధీయతే | ఉత దేవతాత్మా జీవోఽథవా పరం బ్రహ్మేతి | అత్రానేకలింగదశకానా ద్విప్రతిపత్తిః | తత్ర ప్రసిద్ధే ర్వాయుః ప్రాణ ఇతి పూర్వః పక్షః శాంకరమతే | ఇంద్ర ఏవేతి శ్రీకంఠీయే | ప్రసిద్ధజీవభావ ఇంద్ర ఇతి రామానుజీయే | ఇత్యేవం ప్రాప్తే ఉచ్యతే | ప్రాణశబ్దం బ్రహ్మ విజ్ఞేయం | కుతః తథానుగమా దితి సూత్రకారః | అత్ర ప్రాణశబ్దేన బ్రహ్మ నిదిష్ట మిత్యత్ర తిస్మాణాం వ్యాఖ్యాత్యాణా మపి న కోపి భేదోఽస్తి | తస్మా త్ప్రాణో బ్రహ్మైవ | అత్ర ప్రాణస్య బ్రహ్మత్వ మూహ్యేష్య పరిహరతి సూత్రకారః |

* న వక్తురాత్మోపదేశా దితి చే
దధ్యాత్మసంబంధభూమా హ్యస్మి *

అత్ర శంకరభగవత్పాదః—వక్తు రాత్మోపదేశాత్ | వక్తా హీందో నామ కశ్చిత్ పిగ్రహవా ద్దేవతావిశేషః స్వమాత్మానం ప్రతదకానా యాచిచిక్షే | తస్మాద్వక్తు రింద్రస్య ఆత్మోపదేశాత్ న ప్రాణో బ్రహ్మైత్యాక్షిప్య ప్రతిసమాధీ యతే “అధ్యాత్మసంబంధభూమాహ్యస్మి” న్నితి | అధ్యాత్మ సంబంధః | తస్య భూమా బాహుళ్య మస్మి న్నధ్యాయ ఉపలభ్యతే | తస్మా దధ్యాత్మసంబంధబాహుళ్యాత్ బ్రహ్మైవాప దేశ ఏవాయం న దేవతాత్మోపదేశః |

రామానుజః—“మా మేవ విజాసీహి” “ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞా త్మా” “తం మా మాయు రమృత మిత్యుపాస్వ” ఇతి

వక్తా హీందః | త్రిశీర్షాణం త్వాష్ట్రీమహనం ఇత్యేన మా
 దినా త్వాష్ట్రీవధాదిభిః ప్రజ్ఞాతజీవభావస్య స్వాత్మన ఏవ
 ఉపాస్యతాం ప్రతర్కనా యోపదిశతి | అత ఉపక్రమే
 జీవవిశేష ఇత్యవగతే సతి ఆనందోఽజరోఽమృతః ఇత్వా
 దిభి రుపసంహారః తదనుగుణ ఏవ వర్ణనీయ ఇతిచేత్
 పరిహారతి—అధ్యాత్మసంబంధభూమా హ్యస్మిక్ | ఆత్మని
 య సంబంధః సోఽధ్యాత్మసంబంధః | తస్య భూమా భూయ
 స్త్వం బహుత్వ మిత్యర్థః | ఆత్మ న్యాధేయతయా సంబం
 ధ్యమానానాం బహుత్వేన సంబంధబహుత్వం తస్య అస్మిక్
 వక్తరి పరమాత్మన్యేవహి సుభవతి | అథవా అధ్యాత్మ
 సంబంధభూమా హ్యస్మిక్ | పరమాత్మా అసాధారణధర్మ
 సంబంధోఽధ్యాత్మసంబంధః | తస్య భూమా బహుత్వం హి
 అస్మిక్ ప్రకరణే విద్యతే |.....తదేవ మధ్యా
 త్మసంబంధభూమ్యోఽత్ర విద్యమానత్వాత్ పరమాత్మై వాత్ర
 ఇంద్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః |

శ్రీకంఠః—నాయ ముపాస్యః పరమేశ్వరః | ఉపక్రమే
 'మామేవ విజాసీహి త్రిశీర్షాణం త్వాష్ట్రీమహనం' ఇత్వా
 దినా ప్రజ్ఞాతజీవభావ స్యేంద్రస్యాపాస్యతోపదేశాత్ | అత
 ఉపసంహార స్తదనుగుణో నేతవ్య ఇతిచే న్నేతదుచితం |
 ఉపక్రమా దారభ్య అస్మిక్ ప్రకరణేఽధ్యాత్మసంబంధస్య
 పరమేశ్వరధర్మస్య బాహుళ్యాత్ | అతః పరమేశ్వరధర్మ
 బాహుళ్యా దిహ ఉపాస్య ఇంద్రో న భవతీతి |

యద్యధ్యాత్మసంబంధబాహుళ్యాత్ ప్రాణో బ్రహ్మేతి
 చేత్ కథం వక్తురాత్మోపదేశ ఇత్యత ఆహ సూత్రకారః |

* శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవత్ | *

శాస్త్రదృష్ట్యా పక్షుః భోక్తు రాత్నైవ బ్రహ్మ | అత
స్తచ్చాస్త్రదృష్టిం విద్యయా పశ్యతః ఇంద్రస్య బ్రహ్మభావా
వేక్షయా ప్రతర్దనం ప్రతి మా మేవ విజానీహి మా
ముపాస్వ ఇత్యుపదేశః |

తచ్చాస్త్రంతు 'అహం బ్రహ్మస్మి' 'అయమాత్మా
బ్రహ్మ' 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' 'తత్త్వ మసి' ఇత్యాది | అత్ర
దృష్టాంత మాహ వామదేవత్ దితి | యథా వామదేవః
గర్భ ఏవ శయానః బ్రహ్మత్మసాక్షాత్కారేణ ఆర
దృష్ట్యా దేహేంద్రియనునోబుద్ధ్యహంకారే స్వాత్మదృష్టిం
విహాయ తదతీతం సత్యజ్ఞానానంతానందఘనం బ్రహ్మ పశ్య
దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితం బ్రహ్మైవాహ మితి స్వీయా
రదృష్టిబోధకం మంత్రం "అహం మను రభవం సూర్య
క్షే"తి వ్యాజహార హ | తద్వ దింద్రోఽపీత్యభిప్రాయః |
అత్ర 'అహం వృక్షస్య రేరివా కీర్తిః పృథం గిరే రివ
ఊర్వపవిత్రోవాజినీవస్వమృత మస్మి ద్రవిణగ్ం సువర్చ
సం సుమేధామృతోక్షితః ఇతి త్రిశంకో 'వేదానువచన'
మిత్యాది ఆషాదృష్టయో ప్యనుసంధాతవ్యాః | 'యుక్త
ఆసీత మత్పరః' 'మా మేకం శరణం ప్రజ'ఇత్యాదిక్రీకృ
ష్టభగవద్వచనాన్యపి వామదేవత్వచనవ ద్దృష్టవ్యాని |

పక్షు రాత్మా బ్రహ్మైవేతి గూడాభిసంధిపురస్సరం జీవ
బ్రహ్మణో రేకత్వప్రదర్శనాయ ఇద మధికరణం ప్రవృత్తం
స్పష్టబ్రహ్మలింగాధికారాంతే | నోచే 'దత ఏవ ప్రాణ'
ఇత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య బ్రహ్మలింగాత్ బ్రహ్మసరత్వస్య

నిరూపితత్వా దత్రాపి బ్రహ్మలింగస్య విద్యమానత్వా దిద
మధికరణం పునరుక్తం స్యాత్ | కించేయ మింద్రప్రతర్దనా
ఖ్యాయికాఽపూర్వతయా ప్రవృత్తా |

ఇతర త్రాఖ్యాయికాను బ్రహ్మవిద్భిః బ్రహ్మ పరోక్షే
ణోపదిప్తం | తథాహి—‘భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితర
ముపససార అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి | తస్మా ఏతత్ప్రో
వాచ అన్నం ప్రాణం చక్షు శ్రోతం మనోవాచ మితి |
తగ్ం హేలూవాచ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే
యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రియం త్యభినందిశంతి | తద్వి
జ్ఞానస్య | తద్బ్రహ్మేతి | తథా శ్వేత కేతుద్దాలకసంవాదే
—‘ఉతత మాదేశ మప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుశం శ్రుతం
భవ త్యమతం మతం భవ త్యవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం భవ’ తీత్యు
పక్రమ్య ‘స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేశ మేవాద్వితీయ’
మిత్యాది | అన్యత్ర ‘య ఆత్మా అపహతసాప్మా సోన్వే
స్వేషవ్యః స విజ్ఞాసితవ్య’ ఇతి | అన్యత్ర—‘స హేలూ
వాచైతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదంతి అస్థుల
మనణు’ ఇత్యాది |

అత్ర ఇంద్రప్రతర్దనాఖ్యాయికాయాం త్వపరోక్షాత్మదృష్ట్యా
ఇంద్రేణ స్మాత్తైవ ప్రాణో బ్రహ్మేతి ప్రతర్దనా యోవ
దిశ్యత ఇతి మహాకా విశేషః |

అత్ర శంకరః — ఇందో నామ దేవతాత్మా స్వ
మాత్మానం పరమాత్మత్వేన ‘అహ మేవ పరం బ్రహ్మే’
త్వార్షేణ దర్శనేన యథాశాస్త్రం పశ్య న్నుపదిశతిస్మ
మా మేవ విజాసీహీతి | యథా తద్దేత త్వశ్యకా ఋషి

ర్వామ దేవః ప్రతిపేదే | అహం మను రభవం సూర్యశ్చ
 ఇతి తద్వత్ | త ద్యోయో దేవానాం ప్రత్యబుద్ధ్యత స
 వవ త దభవత్ | తద్ధర్మణాం తథా మనుష్యాణా మితి
 శుతేః ఇతి |

అత్ర రామానుజః — శభంతర్హి ప్రజ్ఞాతజీవభావ స్వేం
 ద్రస్య స్వాత్మన ఉపాస్యత్వోపదేశ స్సంగచ్ఛతే | తత్రాహ
 శాస్త్రదృష్ట్యాత్వితి | ప్రజ్ఞాతజీవభావే నేంద్రేణ మా మేవ
 విజానేహి మా ముపాస్య ఇత్యుపాస్యస్య బ్రహ్మణః స్వాత్మ
 త్వే నోపదేశోఽయం స ప్రమాణాంతరప్రాప్తస్వాత్మావ
 లోకనకృతః | అపితు శాస్త్రేణ స్వాత్మదృష్టికృతః | ఏత
 దుక్తం భవతి — “అనేన జీవే నాత్మనానుప్రవిశ్య నామ
 రూపే వ్యాకరవాణి | ఏతదాత్మ్య మిదం సర్వం | అంతఃప్ర
 విష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా | య ఆత్మని తిష్టన్
 ఆత్మనోఽంతరో య మాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం
 య ఆత్మాన మంతరో యమయతి | ఏష సర్వభూతాంత
 రాత్మా అపహతపాస్కా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః”
 ఇత్యేవ మాదినా శాస్త్రేణ జీవాత్మశరీరకం పర మాత్మాన
 మవగమ్య జీవాత్మవాచినా మహాంత్యమాదిశబ్దానా మపి
 పరమాత్మ స్వేప పర్యవసానం జ్ఞాత్వా మా మేవ విజా
 నేహి మా ముపాస్య ఇతి స్వాత్మశరీరకం పరమాత్మాన
 మేవ ఉపాస్యత్వేన ఉపదిదేశ ఇతి | వామ దేవవత్ | యథా
 వామ దేవః పరస్య బ్రహ్మణః సర్వాంతరాత్మత్వం సర్వస్యచ
 తచ్ఛరీరత్వం శరీరవాచినాంచ శబ్దానాం శరీరిణి పర్యవసా
 నం పశ్యన్ అహ మితి స్వాత్మశరీరకం సరం బ్రహ్మ నిర్దిశ్య

తత్సామానాధికరణ్యేన మనుసూర్యాదీన్ వ్యపదిశతి . 'తద్దేశ
 త్పశ్యన్ ఋషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మను రభ
 వం సూర్య శ్చాహం కక్షివాన్ ఋషి రస్మి విప్ర' ఇత్యా
 దినా | యథాచ ప్రహ్లాదః — సర్వగత్వా దనంతస్య స ఏ
 వాహ మవస్థితః | మత్త స్సర్వ మహం సర్వం మయి
 సర్వం సనాతనే || ఇత్యాది వదతీతి |

శ్రీకంఠః—కథ మింద్రో జీవత్వా దనుపాస్యాపి స్వవిషయ
 యుపాసన ముపదిశతీ త్యాశంకాయా మాహ శాస్త్ర
 దృష్ట్యా త్పితి | అనేన జీనేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూప
 వ్యాకరవాణి ఇత్యాదిశాస్త్రదృష్ట్యా సర్వశబ్దవాచ్యత్వా
 త్పరమేశ్వరస్య స్వశరీరకతయా స్వశబ్దవాచ్యం పరమేశ్వర
 మేవోపాస్వత్సేనోపదిష్టవా నిందః | అత ఏవ ఇంద్రశబ్దో
 నోపదేశః పరమేశ్వరస్య | దృష్టాత మాహ వామదేవ
 వత్ | వామదేవోహి స్వస్య పరమేశ్వరాత్మత్వదృష్ట్యా
 అహం మను రభవం సూర్యశ్చ ఇన్యుపదిదేశ | తద్వ
 దింద్రోపదేశః | అథవా వేదాంతవిజ్ఞానోపలబ్ధయా బ్రహ్మీశ్య
 సామరస్యభావనయా బ్రహ్మభావ ముపగతస్య విగలీతమను
 ష్యాది దేహవిషయకల్పితాహంభావనంకోచస్య సంపన్నవిశ్వా
 కారపరాహంభావస్య వామదేవస్య స్వాత్మనః సర్వగతత్వా
 వగమా న్మనుసూర్యాదిప్రపంచభావోక్తిః | ఏవ మింద్రస్యా
 పీతి నిశ్చీయతే | ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మా ఇతి ప్రాణశబ్దేన
 పరం బ్రహ్మ ఉచ్యతే | తస్య ఆనందరూపత్వేన సకల
 ప్రాణహేతుత్వాత్ ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోఽ

మృతః ఇతి శ్రవణాత్ | తథాచ అహం బ్రహ్మస్మీతి మా
ముచాస్వ ఇతి బ్రహ్మద్వైత్యో ఉపదేశః | తథాహి కృష్ణా
దయో ప్యర్జునాదీన్ ప్రత్యుపదిష్టవంత ఇతి |

అత్రేద ముచ్యతే | అత్ర వక్తా హింద్రః | స్వస్య
ఆత్మానం శాస్త్రద్వైత్యో బ్రహ్మీతి ప్రతర్దనా యోపదిదే
శేతి యథాశ్రుతాధికథనే వాఖ్యాత్మాణాం నిర్వివాదః |
తత్ర వక్తు రాత్మైవ బ్రహ్మ న త్వస్య ఇతి ఘంటా
పథేన శాస్త్రహృదయం ప్రదర్శయతః శంకరభగవత్పా
దస్య వాఖ్యానసాలభ్య మేవ | అన్యేషాంతు కథం వక్తు
రాత్మనః బ్రహ్మత్వోపదేశః ఇత్యత్రోపపత్తి ప్రదర్శనే శాస్త్ర
ద్వైత్యో నోపదేశః సతు ప్రమాణాంతరద్వైత్యే వేతి
రామానుజః | తదుక్తం ప్రజ్ఞాతజీవభావే నేంద్రేణ మా మేవ
విజానీహి మా ముచాస్వ ఇత్యుచాస్వస్య బ్రహ్మణః స్వా
త్మజ్యే నోపదేశోఽయం న ప్రమాణాంతరప్రాప్త స్వాత్మా
వలోకనకృతః | అపితు శాస్త్రేణ స్వాత్మద్వైత్యకృత ఇతి |
అత్ర శ్రుతౌ మా ముచాస్వ ఇత్యత్ర బ్రహ్మణ ఉపా
స్యత్వం పశ్యతోపి రామానుజస్య మా మేవ విజానీహితి
సావధారణవాక్యేన బ్రహ్మణః జ్ఞేయత్వ మపి కథం న
ద్వైత్యపథ మారోహతీతి రామానుజ ఏవ ప్రప్రస్యః | కించ
రామానుజాభిమతస్య వక్తు రాత్మనః ద్వైరూప్యాపత్తిదో
షోపి ప్రసజ్యేత | శాస్త్రద్వైత్యకృతః ప్రమాణాంతరకృత శ్చేతి |
కథ మేకస్య వస్తునః ద్వైరూప్యాపత్తి రితి చేత్ ద్వైత్య
భేదత ఇతి యదుక్తం తదత్ర విమృశామః | శాస్త్రద్వైత్యో

వక్తు రాత్నైః బ్రహ్మై త్యభ్యుపగచ్ఛతా రామానుజేన
 'అహం బ్రహ్మస్మి' త్యాదిశాస్త్రోల్లంఘనపూర్వకం 'అనేన
 జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి' త్యాదివా
 క్షగ్రహణం తస్య దృష్టిదోషాయ కథం న భవే దితి
 సుధియో విభావయంతు ।

ప్రమాణాంతరదృష్ట్యా కిం రూపోయ మాత్మా ఇత్యత్ర
 రామానుజః ప్రప్తవ్యః । కిం ప్రత్యక్ష మాహవాస్వి దను
 మానం ప్రమాణాంతర మితి । ఉభయధాపి స్వాత్మావ
 లోకనదృష్టిః మిథ్యాదృష్టి రేవ స్యాత్ । కథ మితి చే
 దుచ్యతే । ప్రత్యక్ష । మేన ప్రమాణాంతర । మితి । చేత్
 ర్హి అయం కరచరణాద్యవయవసంఘాతః సప్తథాతు
 పిండః ఆత్మై త్యభ్యుపగమః స్యాత్ । తత్ర । శ్రుతిస్మృతి
 న్యాయప్రామాణ్యాభిమానినః రామానుజస్య చార్వాక
 మతప్రవేశాపత్తిః స్యాత్ । య ద్యనుమానం ప్రమాణాం
 తర మితిచే దనుమానాప్రతిష్ఠానాత్ క్షణికవిజ్ఞానాది రపి
 ఆత్మా స్యాత్ । త్వరి తస్య బాధాద్యవైదికమతప్రవేశా
 పత్తిః స్యాత్ । శాస్త్రదృష్ట్యభ్యుపగమేతు వక్తు రాత్నైవ
 బ్రహ్మైతి వైష్ణవాభిమానినః రామానుజస్య శాంకరమత
 ప్రవేశాపత్తిః స్యాత్ । తత్తస్య న రోచత ఇత్యతః రామా
 నుజరాధాంతస్య న ప్రమాణాంతరదృష్టిః । నాపి శాస్త్ర
 దృష్టిః కింతు స్వాభిమానకృతదోషదృష్టి రేవేత్యలం రామా
 నుజీయదృష్టిప్రసంగేణ ।

శ్రీకంఠస్తు--అత్ర శాంకరచ్చాయాం పాక్షికే నాను
 సరన్నపి రామానుజసజాతీయ ఏవ । పరంతు శైవాభిమానీ ।

ఇత్యతో రామానుజీయప్రక్రియాయాం యే దోషా ఉద్ధౌ
 టితాః తే సర్వేపి తస్మి న్నవి సంకామంతీతి న పృథ
 గ్విచారణీయా తస్య ప్రక్రియా ఇతి సువిరమ్యతే |

మధ్వరాయస్తు — సూత్రోదాహృతశుతిం విహాయ
 స్వేచ్ఛయా పూర్వవ ద్వాక్యాంతరగ్రహణపూర్వకం
 సూత్రాణి వివృణోతి | తథాహి — ప్రాణ స్తథానుగ
 మాత్ | ప్రాణో విష్ణు రిత్యు క్లం | తత్ర తావా ఏతాః శీర్షం
 చ్చియః శ్రితాః చక్షుః శ్రోత్రం మనో వాక్ ప్రాణ
 ఇత్యత్ర ప్రాణస్య విష్ణుత్వం స యుజ్యతే | ఇంద్రియైస్సహ
 అభిధానా దితి | అత ఆహ - తిం దేవాః ప్రాణయంత
 స ఏషోఽనుః స ఏష ప్రాణః ప్రాణ రుచ ఇత్యేవ
 విద్యాత్ | త దయం ప్రాణోఽధితిష్ఠతీ' త్యాద్యనుగమాత్
 అతాపి ప్రాణో విష్ణు రేవ | 'విష్ణు మేవానయన్ దేవా
 విష్ణుం భూతి ముపాసతే | స ఏవ సర్వవేదోక్త స్తద్రథో
 దేహ ఉచ్యత' || ఇతి స్కాందే | బ్రహ్మశబ్దానుగమాచ్చ
 ఇతి | అత్రవదర్శితస్య విషయవాక్యస్య గతి రైతరేయక
 ఇతి టీకాయాః వృత్తికారేణ జయతీర్ధేన ప్రదర్శితా |
 ఐతరేయస్థవాక్యస్య స్కాందాంతర్గతవాక్యేన మీమాంసా
 యా మేకవాక్యతాం ప్రతిపత్తుః మధ్వరాయస్య పుష్ట
 తాడనా ద్ధంతభంగోపి సమ్యక్ స్యాత్ |

* న వక్తు రాత్తోపదేశా దితి చేద

ధ్యాత్వసంబంధభూమా హ్యస్మిన్ *

ప్రాణో వాహ మస్మ్యష ఇతి వక్తు రాత్తో వదేశా
 దింద ఏవేతి చే | న్న | ప్రాణస్త్వం ప్రాణః సర్వాణి

భూతాసీతి బహ్వాధ్యాత్మసంబంధో వ్యత్ర విద్యతే ఇతి ।
 అత్ర వక్తు రాత్మోపదేశా ద్విద్ర ఏవేతి చేన్నీత్యుక్త
 త్వాతో వక్తా హింద్ర ఇతి మధ్వరాయః మన్యతే ।
 ప్రాణో వాహ మిత్యపదేశస్యాపి ప్రదర్శితత్వాతో యం
 ప్రత్యుపదిదేశేతి న నిరూపితం । అత్ర జయతీర్థస్తు ప్రాణో
 వాహ మస్మ్యుష ఇతి బృహతీసహస్రవక్తుః విశ్వామి
 త్రస్య ఇంద్రేణ ప్రాణతయా అత్మోపదేశాతో న చాయ
 మింద్రోపి విష్ణుః ఇత్యుక్తవాక్ । అత్ర సూత్రే వక్తు
 రిత్యత్ర బృహతీసహస్రస్య వక్తుః విశ్వామిత్ర స్వేత్యుక్త
 న బృహతీసహస్రస్య వక్తు ర్విశ్వామిత్ర స్యాత్మోపదేశా
 దితి విశ్వామిత్రాత్మోపదేశప్రసంగోఽస్యాత్ । అత్ర ఇంద్రే
 ణోపదిష్టః ప్రాణః విశ్వామిత్రస్య ఆత్మా ఆహూస్వి
 ద్వింద్రస్య ఆత్మా ఇత్యాకాంక్షాయాం మధ్వరాయజయ
 తీర్థయోః టీకావృత్తికారయోః సామరస్యేన ఉభయ
 స్యాత్మా ఇత్యుభ్యుపగమః స్యాత్ । తర్హి గురుశిష్యయో
 రాత్మా బ్రహ్మోపేత్యర్థః పర్యవసితో భవతి । తర్హి అద్వైత
 మతప్రవేశాపత్తిః స్వీయాభ్యుపగమవిరోధశ్చ ప్రసజ్యేత ।

* శాస్త్రదృష్ట్యా తూ పదేశో వామ దేవవత్ *

శాస్త్ర మంతర్యామి । 'సంవిచ్ఛాస్త్రం పరం పద మితి
 హి' భాగవతే । 'తత్త న్నా మ్నోచ్యతే విష్ణుః సర్వశా
 స్త్రత్వహేతుతః । న క్వాపి కించి న్నామాస్తి త మృతే
 పురు షోత్తమ' । మితి పాద్యే । ఆహం మను రభవం సూర్య
 క్షేత్యాదివత్ । సర్వేషాం పదానాం బ్రహ్మవాచ్యత్వ
 మభ్యుపగచ్ఛతా ఇంద్రేణ స్వనామ్నాపి బ్రహ్మ బోధ్యత

ఇత్యాశయేన ఉపదిదేశేభ్యర్థః పర్యవస్యతి | అతః సర్వే
 శబ్దాః బ్రహ్మబోధకా స్సంతః' పర్యాయవాచిన స్సుప్త్యః |
 తతః సర్వే శబ్దాః బ్రహ్మశబ్దపర్యాయవాచికా స్సంతః ఏక
 మేవాద్వితీయం బ్రహ్మైవ గమయంతి నాస్య దిత్వర్థా
 త్సిద్ధ మద్వైతమతప్రవేశావత్తిః ద్వైతవాదినో మధ్వరా
 యస్య | అహం పాండిత్యవైభవం జాల్మప్రలపితవ న్మూల
 చ్చేదాయ కల్పతే | సమ్యక్పర్యాలోచనయా మధ్వరాయ
 కృతా బ్రహ్మసూత్రతీకా తస్యాః జయతీర్థకృతవృత్తిశ్చ
 "యస్య కస్య తరోకూలం యేన కేనాపి పేషయేత్ |
 యస్మై కస్మై ప్రదాతవ్యం యద్వా తద్వా భవిష్యతి"
 ఇతిశ్లోకోక్తవిధినా భైషజ్యం కుర్వతో భిషగ్వరస్య ప్రవృ
 త్తివ దున్మతప్రలపితం సత్ ఏద్యజ్జనానా మపహాసాయ
 భవతీ త్యలం |

ప్రకృత మనుసరామః | అహం బ్రహ్మస్మి | అయ
 మాత్మా బ్రహ్మ | ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ | తత్త్వ మసీ త్యాది
 శాస్త్రదృష్ట్యా వక్తు రాత్మైవ బ్రహ్మ నాస్య దితి సిద్ధాం
 తః సర్వేషాం వేదాంతానాం | నను విజ్ఞానం బ్రహ్మ |
 సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ | ఏక మేవాద్వితీయ మిత్నాది
 శ్రుతిశతేభ్యః బ్రహ్మ సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహి
 తం దేశకాలపస్తుపరిచ్ఛేదరహితం విజ్ఞాన మానందఘన మితి
 విజ్ఞాయతే | యది నక్తు రాత్మైవ బ్రహ్మ స్వాత్మార్థి ఆత్మనః
 వక్తు త్వాదిదృష్టి రితి చే దుచ్యతే మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్తా
 భ్యాసా దాత్మన అహంకారాదిదృష్టి రిత్యేత త్సమన్వయ
 సూత్రభాష్యే శంకరభగవత్పాదైః సమ్యక్ప్రపంచితం

తథాపి — శరీరే పతితే శరీరత్వం స్యాత్ న జీవత
 ఇతిచేత్ | న | సశరీరత్వస్య మిధ్యాజ్ఞాననిమిత్తత్వాత్ | న
 హ్యత్మనః శరీరాత్మాభిమానలక్షణం మిధ్యాజ్ఞానం ముక్త్యా
 న్యతః సశరీరత్వం శక్యం కల్పయితుం నిత్యమ శరీరత్వ మకర్మ
 నిమిత్తత్వా దిత్యవోచాను | తస్మైత ధర్మాధర్మనిమిత్తం సశరీ
 రత్వ మితి చే | న్న | శరీరసంబంధ స్యాసిద్ధత్వాత్ ధర్మా
 ధర్మయో రాత్మకృతత్వాస్థిదేః శరీరసంబంధస్య ధర్మాధ
 ర్మయోః తత్ప్రతిత్వస్య చేతరేతరాశ్రయత్వప్రసంగా దంధ
 పరంప రైషానాదిత్వకల్పనా |

క్రియాసమవాయాభావా చ్చాత్మనః కర్మత్వానుపప
 త్తేః | సన్నిధానమాత్యేణ రాజవధృతీనాం దృష్టం కర్మత్వ
 మితి చే | న్న | ధనదానాద్యుపార్జితభృత్యసంబంధిత్వా త్తేషాం
 కర్మత్వోపపత్తేః | న త్వాత్మనో ధనదానాదివత్ శరీరాదిభిః
 స్వస్వామిసంబంధనిమిత్తం కించి చ్చక్యం కల్పయితుం |
 మిధ్యాభిమానస్తు ప్రత్యక్షః సంబంధహేతుః | ఏతేన యజ
 మానత్వ మాత్మనో వ్యాఖ్యాతం |

అతాహుః దేహాదివ్యతిరిక్తస్య ఆత్మన ఆత్మీయే దేహాచా
 వభిమానో గాణో న మిధ్యేతి చే | న్న | ప్రసిద్ధవస్తుభేదస్య
 గౌణత్వముఖ్యత్వప్రసిద్ధేః | యస్యహి ప్రసిద్ధో వస్తుభేదః
 యథా కేసరాదిమా నాకృతివిశేషోఽస్వయవ్యతిరేకాభ్యాం
 సింహశబ్దప్రత్యయభా జ్ఞుభ్యోఽన్యః ప్రసిద్ధః తత శ్చాన్యః
 పురుషః ప్రాయితైః క్రూర్యశౌర్యాదిభిః సింహగుణై స్సం
 పన్న స్సిద్ధః | తస్య పురుషే సింహశబ్దప్రత్యయా గాణౌ
 భవతో నాప్రసిద్ధవస్తుభేదస్య | తస్యతు అన్యత్ర అన్య

శబ్దప్రత్యయా భ్రాంతినిమిత్తా వేవ భవతో న గాణౌ |
 యథా మందాంధకారే స్థాణు రయ మిత్యగృహ్యమాణ
 విశేషే పురుషశబ్దప్రత్యయా స్థాణువిషయా | యథావా శుక్తి
 కాయా మకస్మాద్రజత మితి నిశ్చితౌ శబ్దప్రత్యయా తద్వ
 ద్దేహాదిసంఘాతే అహ మితి నిరుపచారేణ శబ్దప్రత్యయా
 వాత్మానాత్మావివేకినోత్పద్యమానా కథం గాణౌ శక్య
 వదితుం | ఆత్మానాత్మవివేకినా మపి పండితానా మజావి
 పాలానా మివ అవివిక్తా శబ్దప్రయత్యయా భవతః |
 తస్మా ద్దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మాస్థిత్వవాదినాం దేహాదా వహం
 ప్రత్యయో మిధ్యైవ | న గాణః | తస్మా నిగ్రహ్యప్రత్యయ
 నిమిత్తత్వాత్ సశరీరత్వస్య సిద్ధం జీవతోపి విదుషోఽ
 శరీరత్వం | తథాచ బ్రహ్మవిద్విషయా శ్రుతిః—'తద్యథాఽ
 హినిర్వయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్థా శయీతైవ
 మేవేదం శరీరం శేతే అథాయ మశరీరోఽమృతః ప్రాణో
 బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ ఇతి' 'సచక్షు రచక్షు రివ సక
 ర్షోఽకణః ఇవ సవా గవాగీవ సమనా అమనా ఇవ
 సప్రాణోఽప్రాణ ఇవ' ఇతిచ | స్మృతిరపిచ—స్థితప్రజన్య
 కా భాషా' ఇత్యాద్యా స్థితప్రజలక్షణా న్యాచక్షుణా
 విదుషం సర్వప్రవృత్త్యసంబంధం దర్శయతీతి |

అత ఏవ శాస్త్రారంభప్రయోజకవిషయసిద్ధిహేతు రధ్యాస
 ఉపోద్ఘాతత్వే నాదా బ్రహ్మసూత్రభాష్యే శంకరభగవ
 త్పాదే సమ్యక్స్పృశించితః యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో
 రిత్యాదినా సర్వలోకప్రత్యక్ష ఇత్యంతేన గ్రంథేన | అతః
 శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదీయం భాష్యం శ్రుతిసూత్రసమ్మతం

సత్ విజయతేతరా మితి తన్నుభేదైవ వేదాంతవాక్య
 విచారః శ్రేయోభిలాషిణాం ముముక్షూణాం నిశ్చేయ
 సాయ భవతీతి విజ్ఞాయతే ।

*

ఇతి

శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశిత
 జగద్గురుశ్రీకల్యాణానందభారతీమాంతాచార్య
 స్వామిభి ర్విరచితాయాం
 బ్రహ్మసూత్రసంజీవిన్యాం
 ప్రథమాధ్యాయస్య
 ప్రథమః పాదః ।

*

ఇయం సంజీవిని వీరరాఘవస్వామినే నదా ।
 పుమర్థాం శ్చతురో దేయాత్ య ముద్దిశ్య ప్రకాశితా॥

*

ఓం త త్స త్ ।

* *

*

శుద్ధపత్రికా

శ్లోకం	పంక్తిం	శుద్ధం	అశుద్ధం
2	1	చోదా	చోద
3	18	చ్చాదక	చ్చాదక
4	4	రూప	రూప
	8	హానోపదానా	హానోపాదానా
	24	పరినిష్ఠితం	పరినిష్ఠితం
6	4	వ్రదశక	వ్రదశక
7	19	ధర్మ	బ్రహ్మ
8	11	సతు	సతు
9	2	విషయా	విషయా
	8	పూర్వోత్తర	పూర్వోత్తర
10	13	మపశ్యత్వా	మశక్యత్వా
		ప్రయోజనానా	ప్రయోజనానా
11	21	రవ్యుతో	రవ్యుతో
12	5	మూలక	మూలక
	10	మభ్యస	మభ్యస
	14	తరస్యైవ	తరస్యైవ
	18	బుద్ధౌ	బుద్ధౌ
18	10	వత్ ధర్మ	వత్ ధర్మ
15	3	జ్ఞాతకః	జ్ఞాతకః
	9	ధర్మరం	ధర్మం
16	7	తస్మా	తస్మా
	18	బ్రహ్మాజ్ఞి	బ్రహ్మాజ్ఞి
17	5	మూలక	మూలక
23	21	శేషకణ	శేషలకణ
24	2	ధ్యాయో	ధ్యాయో
	12	పంచ	పంచ
25	28	ఆత	ఆత
29	14	సమాసాభః	సమాసాభకః

31	3	దృఢక్రమ	ద్యృఢక్రమ
33	2	గిరిరేచ	గిరీరేచ
36	2	వ్యాకరణాజ్ఞా	వ్యాకరణాజ్ఞి
	17	జగత్	జగత్
37	3	ద్వితీయో	ద్వితీయో
	11	సత్సృష్ట్య	సృష్ట్య
38	19	కారణి	కారణి
39	15	వసు విన	వసు విన
	18	సత్సృష్ట్యసంకల్పః	సత్సృష్ట్యసంకల్పః
40	22	లబ	లబ
41	9	లిక	లిక
43	5	స్పృష్టి	స్పృష్టి
	10	చతుస	చతుస
44	6	బ్రహ్మణో	బ్రహ్మణో
45	6	సృష్టిశ	సృష్టిశం
	23	సమాన	సమాన
47	10	త్యాజ్ఞో యస్మా	త్యాజ్ఞో యస్మా
	12	మానత్యాజ్ఞో	మానత్యాజ్ఞో
49	2	జిజ్ఞాస	జిజ్ఞాస
	3	కర్మజ్యే	కర్మజ్యే
	14	వృత్తశా	వృత్తశా
	21	సిత్తిస	సిత్తిస
50	10	విజగ్ధ	విజగ్ధ
	16	సేచ్ఛ	సేచ్ఛ
	18	స్యాధ	స్యాధ
		ముఖ్యాధగ్ధస్యా	ముఖ్యాధగ్ధస్య
	24	కర్మజ్యేతి	కర్మజ్యేతి
52	9	ప్రజ్ఞాన	ప్రజ్ఞాన
53	14	సుఖమృత్యు	సుఖమృత్యు
58	2	నివధః	నివధః
59	4	గచ్ఛతి	గచ్ఛతి

	6	భగవద్వాచః	భగవద్వాచః
	22	నిర్వి	నిర్వి
60	8	వాక్యేచ	వాక్యేచ
	18	సన్నాదో	సన్నాదో
	19	ప్రపజయా	ప్రపజయా
61	9	పుష్కరోష్ఠ	పుష్కరోష్ఠ
62	5	విజ్ఞాన	విజ్ఞాన
63	7	రాయః	రాయేణ
	11	బ్రహ్మభీమత	బ్రహ్మభీమత
64	18	శబ్ద	శబ్ద
65	1	శుద్ధి	శుద్ధి
	4	జౌపనిష	జౌపనిష
	13	కేతుద్దాలక	కేతుద్దాలక
65	24	మమయట	మయట
68	21	మయస్య	మయస్య
68	5	వేద్యత్యేన	వేద్యత్యేన
	12	ప్రమోనందా	ప్రమోనానందా
	19	త్యాత్	త్యాత్
	20	బ్రహ్మణః	బ్రహ్మణః
	21	విచిత్స	విచిత్స
69	4	బ్రహ్మేతీత్ర	బ్రహ్మేతీత్ర
	15	పుచ్చ	పుచ్చ
	17	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
70	22	యదేష	యదేష
71	1	నామస్య	నామస్య
	2	నిర్బంధం	నిర్బంధం
	4	పుచ్చం	పుచ్చం
	12	శబ్దేన	శబ్దేన
	22	హిరణ్య	హిరణ్య
72	2	ఏష	ఏష
	5	ద్యశ్యతే	ద్యశ్యతే

IV

	9	శ్రవణాత్	శ్రవణాత్
	20	శాస్త్రవ్యాచారము	శాస్త్రవ్యాచారము
73	2	విశ్వసితము	విశ్వసితము
	23	నివృత్తి	నివృత్తి
74	13	విగ్రహవత్స	విగ్రహవత్స
75	8	కల్పన	కల్పన
	13	విశేషణ	విశేషణ
76	1	రూప	రూప
	21	పాపము	పాపము
77	4	సృష్టాత్మకము	సృష్టాత్మకము
78	12	విలక	విలక
79	7	శబ్దశక్తి	శబ్దశక్తి
80	9	చోదనము	చోదనము
81	19	ఆధారము	ఆధారము
82	20	పురుగు	పురుగు
84	18	యజ్ఞము	యజ్ఞము
	20	వృత్తి	వృత్తి
85	11	భేదము	భేదము
		బ్రహ్మము	బ్రహ్మము
87	11	పశ్య	పశ్య
	21	గూఢము	గూఢము
88	15	వ్యవస్థ	వ్యవస్థ
		సమీక్ష	సమీక్ష
90	13	పాపము	పాపము
92	10	ప్రత్యక్షము మేవ	ప్రత్యక్షము మేవ
		జాంతరము మితి చూ	జాంతరము మితి చూ
98	28	రాత్రి	రాత్రి
95	21	ఉత్తము	ఉత్తము
96	19	ప్రతిబింబము	ప్రతిబింబము